

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯКОВЛЄВ ІГОР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 94(477) 323.17-058.23719362017

ДИСЕРТАЦІЯ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ДРАЧА
Спеціальність 07.00.01 – історія України

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.В. Яковлєв

Науковий керівник-Гончарук Григорій Іванович доктор історичних наук,
професор

Одеса – Миколаїв – 2018

АНОТАЦІЯ

Яковлєв І. В. Громадсько-політична діяльність І. Драча – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю: 07.00.01 «історія України». – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, 2018.

Актуальність обраної теми дослідження визначається зростанням інтересу українського суспільства до вивчення життя та діяльності людей, які були організаторами і безпосередніми учасниками боротьби за українське національне відродження. Дослідження життєвого шляху, діяльності та творчої спадщини визначних діячів стало одним із важливих завдань сучасної історичної науки. Пріоритетного напрямку в наукових дослідженнях набула історична персоналістика, адже новітню історію України творили чимало непересічних діячів культури, що втілювали в життя рішення і настанови українських урядів та їх провідників.

На зламі XX і XXI ст. серед широкого загалу науковців і письменників, поетів, які брали участь в українському визвольному русі, помітно виділяється постать Івана Федоровича Драча. Вивчення його впливу на громадсько-політичне життя країни, його творча спадщина дають можливість зрозуміти сутність як суспільних, так і політичних процесів, розкрити роль та місце особи у боротьбі за вільну і незалежну Україну.

На нашу думку, постать Івана Федоровича Драча як представника творчої інтелігенції та громадсько-політичного діяча є одною з ключових в новітній історії України. Його безпосередній внесок в розбудову української державності, відстоювання національної пам'яті та розвиток вітчизняного мовознавства слугує прикладом для всього українського народу. Досліджуючи біографію І. Драча на основі новітньої історіографії та нових джерел можна виявити комплекс тих чинників та факторів, які безпосередньо впливали на процес формування громадсько-політичних особливостей І. Драча в певний період української історії.

Актуальність даного дослідження визначається також недостатньою розробкою порушеної теми в науковій літературі, відсутністю дисертаційного дослідження, присвяченого громадсько-політичній діяльності І.Ф. Драча.

Наукова новизна дисертації визначена проблемою, яка до цього часу не стала предметом спеціального дослідження. В роботі комплексно досліджена громадсько-політична і творча діяльність І. Драча на тлі історичних подій кінця XX - початку XXI ст. До наукового обігу вперше введено значний масив архівних документів, які дозволяють розкрити основні етапи життя і діяльності І. Драча; його політичні концепції висвітлені через призму його творчості, проблематику його досліджень; показом трансформацію світогляду поета під впливом політичних подій, розкрити його роль у внутрішній політиці незалежної України.

Проаналізовано тактичну зміну І. Драчем антирадянських поглядів руху «шістдесятників» на провладні комуністичні. Доведено провідну роль І. Драча у створенні Народного Руху України. Визначено місце та роль І. Драча в державотворчих процесах України періоду незалежності. Здійснено аналіз творчого доробку І. Драча безпосередньо пов'язаного з його громадсько-політичною діяльністю. Показано діяльність І. Драча в процесі відстоювання історичної справедливості в питаннях голодомору українського народу.

Особистим внеском дисертанта у розробку теми є дослідження ролі І. Драча у формуванні теоретичних і практичних засад громадської свідомості, його участь в реалізації внутрішньополітичного курсу України.

Наведена біографія видатного поета-новатора від його народження до перебування головою Конгресу української інтелігенції. Вказані деякі причини та обставини з його життя, що покликали молодого літературного митця стати на шлях відстоювання національних інтересів свого народу. Коротко розглянуто процес компромісу з радянським режимом та перехід Івана Федоровича до внутрішньої імміграції. Це призвело до послаблення його власного авторитету серед вимогливого налаштованого суспільства. Вказано на той значущий вклад Драча в розвиток української літератури, яку він збагачував щороку, постійно працюючи над перекладами закордонних класиків, пишучи сценарії до нових

фільмів та працюючи над своїми поетичними збірками.

У трьох розділах дисертаційного дослідження проаналізовано й систематизовано історіографію проблеми, джерельну базу, названі принципи та методи, застосовані при написанні роботи. Наведено ті чинники та причини, що сприяли розвитку постаті І. Драча як поета. Досліджено та проаналізовані ті суспільно-політичні процеси які відбувались на території Радянського Союзу та мали гостро негативне відлуння у суспільних настроях українського народу. Вказані деякі причини та обставини з його життя, що покликали молодого літературного митця стати на шлях відстоювання національних інтересів свого народу. Досліджено активність Івана Федоровича на політичній арені України вже під час її незалежності; проаналізовано діяльність І. Драча в громадсько-політичних структурах, починаючи з середини 80-х років минулого сторіччя та закінчуючи сьогоденням.

Проаналізовано стан наукової розробки обраної теми та розкрито джерельну базу дослідження, методологію, що дозволило цілісно й комплексно дослідити та об'єктивно охарактеризувати життя й головні напрямки життєдіяльності І.Ф. Драча, зокрема його внесок у розвиток суспільно-політичної думки і державотворення в Україні. Серед науковців з даної проблеми слід відзначити публікації О. Гараня, Г. Гончарука, В. Ковтуна, В. Даниленка, В. Деревінського, Ю. Діденка, Б. Захарова, Г. Касьянова, В. Куйбіди, М. Степаненка та ін. Цінним джерелом для написання дисертації стали особисті зустрічі та інтерв'ю автора з Іваном Федоровичем Драчем. Це дало можливість поглянути на низку подій з життя поета крізь призму його власних думок, сформувані цілісне уявлення про світобачення митця та зрозуміти ті чи інші його вчинки. Варто відзначити, що подібне наративне джерело має вагому частку суб'єктивності. Однак воно значно доповнює документальні джерела і додає наукову новизну дисертаційному дослідженню

На підставі різноманітних джерел наведено ті чинники, що призвели до застійних процесів на території Радянського Союзу, в тому числі в Україні, та сприяли розвитку постаті І. Драча як поета та громадсько-політичного діяча.

Охарактеризовані ті суспільно-політичні процеси, які відбувались на території радянської України від початку періоду деєталінізації до початку процесу «перебудови». Досліджено та проаналізовані суспільно-політичні процеси які відбувались на території Радянського Союзу та мали гостро негативне відлуння у суспільних настроях українського народу.

Висвітлено участь І. Драча в громадсько-політичних структурах, починаючи з середини 80-х років минулого сторіччя та закінчуючи сьогоднішнім. Вказано на безпосередній вплив Івана Федоровича на процес створення громадсько-політичної організації Народний Рух України. Проаналізовано діяльність І. Драча у створенні Конгресу української інтелігенції - громадської організації, яка сколихнула українську культурну еліту. Задум по створенню здійснилась завдяки представникам української культурної еліти. Конгрес являв собою організацію, яка б стояла на захисті прав та свобод українського народу як на теренах нашої країни, так і відстоювання їх національних інтересів за кордоном. Осередки цієї громадської організації були відкриті у всіх областях нашої держави. Ідея започаткована Іваном Федоровичем надихнула творчу інтелігенцію боротись за свої права. Розглянуто громадсько-політичну діяльність Івана Драча, зосереджену на співпраці з президентами незалежної України: з Л. Кравчуком, Л. Кучмою, В. Ющенком, В. Януковичем та П. Порошенком. Досліджено громадсько-політичну діяльність І. Драча періоду незалежності України направлену як на відстоювання національних прав та інтересів українського народу в процесі боротьби за розширення українського інформаційного простору, так і під час встановлення історичної справедливості в питаннях визнання голодомору 1932-1933 років геноцидом українського народу. Вказано на участь І. Драча в революційних подіях незалежної України: «Помаранчевої революції» 2004 року та «Революції гідності» 2014 року та їх безпосередню підтримку, висловлену через призму поетичної творчості Івана Федоровича Драча.

Проаналізувавши творчість Івана Федоровича, автор прийшов до висновку, що І. Драч з самого початку своєї поетичної творчості відстоював погляди пацифізму та миролюбності. Його перший надрукований вірш під назвою

«Боротьба за мир» досі є актуальним та асоціюється з громадсько-політичною діяльністю Драча. Іван Федорович як в творчому процесі, так і політичному, завжди відстоював позиції людяності та гуманності. Свій статус миролюбця він неодноразово підтверджував, як під час формування статуту Народного Руху, так і під час розробки декларації прав та свобод України.

Іван Драч приніс українському народу чимале творче надбання, його внесок в літературний скарб нації багаторазово досліджувався вченими філологами та літературознавцями, які неодноразово підтверджували його новаторську творчість.

Вивчивши життєвий шлях І.Ф. Драча дисертант з'ясував, що він був складним. В українському суспільстві, у його свідомості і поглядах І.Ф. Драча відбулися докорінні зміни постсталінської доби. Уже на початку 1960-х рр. він протистоїть тоталітарному режимові, був одним із найвідоміших представників руху «шістдесятників». З самого початку своєї громадсько-політичної кар'єри І. Драч вдало скористався процесом десталінізації, який проходив на теренах СРСР. Він спромігся виділитись з-поміж більшості представників творчої інтелігенції того часу, чим й заслужив високий авторитет серед осередку «шістдесятників». Та всі його гучні заклики до критики тоталітарного режиму були безпосередньо продиктовані політичною ситуацією періоду «відлиги», та були корисними для прибічників політики М. Хрущова. Констатовано, що Іван Федорович Драч у 1966 р. еволюціонував у поглядах, відділившись від руху «шістдесятників». Вже як поміркований комуніст він отримав змогу безперешкодно творчо розвиватись, творити і прославляти і свій народ, але вже в руслі соціалістичної культури. Та не дивлячись на те, що І. Драч офіційно відмовився від поглядів національно налаштованих представників інтелігенції, він підтримував зв'язок з представниками дисидентського руху, незважаючи на сталі стосунки з радянською владою.

Встановлено, що головним внеском Івана Федоровича за його політичного життя є створення Народного Руху України. Ця організація з ним на чолі змогла здобути омріяну незалежність України. І.Ф. Драч прагнув незалежної політичної

позиції, сповідував ідею подолання беззаконня сталінських часів, відстоював національну гідність та національну думку, виступав за оборону людських, національних прав і народну самобутність. Він теоретично обґрунтував необхідність і закономірність входження України до сім'ї європейських народів у 1989 р.

Незважаючи на те, що головний внесок в політичне життя країни Іван Федорович вніс наприкінці 1980-х рр., увесь подальший час служив інтересам українського народу та намагався покращити його життя. Він досі є головою Конгресу української інтелігенції, організації, створеної задля відстоювання інтересів виключно українського суспільства. І. Драч досі очолює Президентську Раду товариства зв'язків із зарубіжними країнами.

До кола питань які потребують подальшого вивчення можна віднести наступне: громадсько-політична співпраця І. Драча з представниками національних меншин на території України; творча діяльність І. Драча в період радянського союзу направлена на відстоювання національних інтересів українського народу; дослідження філософсько-правових поглядів І. Драча.

Ключові слова: І. Драч, «шістдесятники», дисиденти, українська інтелігенція, боротьба за незалежність, Народний Рух України, Конгрес української інтелігенції.

Список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Наукові праці в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Яковлєв І. В. І. Ф. Драч і перебудовчі процеси в Україні // Інтелігенція і влада: громадсько-політ. наук. зб. Одеса: Астропринт, 2015. Вип. 33. С. 249-256
2. Яковлєв І. В. Боротьба І. Ф. Драча за незалежність України // Інтелігенція і влада: громадсько-політ. наук. зб. Одеса: Астропринт, 2016. Вип. 34. С. 200-206.
3. Яковлєв І. В. Становлення постаті І. Ф. Драча в період десталінізації // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Одеса: Екологія, 2016. Вип. 35. С. 232-241.
4. Яковлєв І. В. Громадсько-політичний шлях І. Ф. Драча // Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. Одеса: Фенікс, 2016. Вип. 12. С. 46-50.

5. Яковлєв І. В. І. Ф. Драч і Конгрес української інтелігенції // Інтелігенція і влада: Серія: Історія. Вип. 36. Одеса: Екологія, 2017. С. 280-288.

6. Яковлєв І. В. Співпраця І. Драча з Президентами України // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Вип. 37. Одеса: Екологія, 2017. С. 218 – 230.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

7. Яковлєв І. В. Іван Федорович Драч і Одеська обласна організація Народного Руху України // Перша Всеукраїнська наукова конференція присвячена 600-річчю міста Одеса «Кочубіїв - Хаджибей - Одеса». Одеса: Політехперіодика, 2015. С. 170-172.

8. Яковлєв І. В. І. Ф. Драч у боротьбі за незалежність України // Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України «Народний Рух України: місце в історії та політиці», (м. Одеса, 25-26 травня, 2016 р.). Одеса: Астропринт, 2016. С. 85-86.

9. Яковлєв І. В. Проблеми українського мовознавства як одна з причин боротьби НРУ за незалежність // Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України «Південь України у вітчизняній та європейській історії», (м. Одеса, 15-16 вересня. 2016 р.). Одеса: Астропринт, 2016. С. 429-432.

10. Яковлєв І. В. Наслідки політики радянзації на території УРСР як головна загроза подальшого розвитку Українського етносу // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Етнічна культура в глобалізованому світі» (м. Одеса, 6-7 жовтня, 2016 р.). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. С. 186-194.

11. Яковлєв І. В. Конформістська політика І. Ф. Драча // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (м. Одеса, 27 жовтня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. С. 83-84.

12. Яковлєв І. В. Про вплив І. Ф. Драча на миротворчі погляди Народного Руху України // Матеріали Х Миколаївської обласної краєзнавчої конференції: Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження (20-21 жовтня 2016 р, м. Миколаїв). Миколаїв: Іліон, 2016. С. 184-185.
13. Яковлєв І. В. Русифікаторська політика як засіб боротьби з інакодумством // Матеріали VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (м. Одеса: 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2016. С. 141-142.
14. Яковлєв І. В. Постать І. Ф. Драча в новітній історії України / І. . Яковлєв // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Хаджибеївські читання», (м. Одеса, 9 березня 2017 р.) Одеса: Букаєв В.В, 2017. С.176-183.
15. Яковлєв І. В. Громадсько-політична діяльність І. Ф. Драча в період помаранчевої революції // Матеріали III мультидисциплінарної конференції, (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) Одеса: Гельветика, 2017. С. 110-112.

ANNOTATION

Yakovlev I.V. The Public-political activity of I. Drach - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in historical sciences (doctor of philosophy) in specialty 07.00.01 «History of Ukraine» Mykolaiv national university named after V. O. Sukhomlynsky, Mykolaiv, 2018.

The relevance of the chosen topic of study is determined by the growing interest of Ukrainian society in studying the lives and activities of people who were the organizers and direct participants in the struggle for the Ukrainian national revival. The study of the way of life activities and creative heritage of prominent figures has become one of the important tasks of modern historical science. Historical personalities have become a priority in scientific research as many Ukrainian artists who created the decisions and instructions of Ukrainian governments and their leaders have been implementing the latest history of Ukraine.

At the turn of the twentieth and twenty first centuries among the general public of scholars and writers poets who participated in the Ukrainian liberation movement the figure of Ivan Fedorovich Drach stands out markedly. Studying his influence on the public-political life of the country his creative heritage makes it possible to understand the essence of both social and political processes, to reveal the role and place of a person in the struggle for a free and independent Ukraine.

In our opinion, the figure of Ivan Fedorovich Drach as a representative of the creative intelligentsia and public-political figure is one of the key in the modern history of Ukraine. His direct contribution to the development of Ukrainian statehood, the advocacy of national memory and the development of domestic linguistics serves as an example for the entire Ukrainian people. Investigating I. Drach's biography on the basis of modern historiography and new sources one can find a complex of factors and factors that directly influenced the process of formation of the socio-political features of I. Drach in a certain period of Ukrainian history.

The topicality of this study is also determined by the insufficient development of the affected topic in the scientific literature the lack of a dissertation study on public-political activities of I.F. Drach.

The scientific novelty of the dissertation is a problem that until now has not become the subject of a special study. The work explores the public-political and creative activity of I. Drach on the background of historical events of the late 20th-early 21st centuries. For the first time, a large array of archival documents was introduced for scientific research which reveal the main stages of I. Drach's life and work; his political concepts are highlighted through the prism of his work the problems of his research; showing the transformation of the poet's worldview under the influence of political events revealing his role in the internal politics of independent Ukraine.

The Drach's tactical change of the anti-Soviet views of the movement of the sixties on the communist pro-government was analyzed. The leading role of I. Drach in the creation of the People's Movement of Ukraine was proved. The place and role of I. Drach in the state-building processes of Ukraine during the period of independence have been determined. An analysis of I. Drach's creative work is directly related to his

socio-political activity. The work of I. Drach in the process of defending historical justice in the issues of the Holodomor of the Ukrainian people is shown.

The practical significance of the dissertation is that the results, generalizations and conclusions can be used for further scientific development of the problem, when writing textbooks on national history, political science, journalism, the organization of biographical reference books, the development of training courses and programs on the history of the People's Movement of Ukraine.

The practical significance of the dissertation is that its actual material results generalizations and conclusions can be used for further scientific development of the problem, when writing textbooks on national history, political science, journalism, cataloging of reference books, development of training courses and programs on the history of the Ukrainian People's Movement, Political figures of the early 90's and those who changed the story.

The personal contribution of the dissertation to the development of the topic is the study of the role of I. Drach in the formation of theoretical and practical principles of public consciousness, his participation in the implementation of the domestic political course of Ukraine.

It is said about the public-political activities of Ivan Fedorovich. The biography of the outstanding poet-innovator from his birth to the chairman of the Congress of Ukrainian Intelligentsia is presented. Some reasons and circumstances from his life have been specified that have called for a young literary artist to become a way of defending the national interests of his people. The process of compromise with the Soviet regime and the transition of Ivan Fedorovich to internal immigration are briefly reviewed. This led to the weakening of his own authority amongst a demanding, determined society. It was pointed out to Drach's significant contribution to the development of Ukrainian literature, which he enriched each year, constantly working on translations of foreign classics, writing scripts for new films and working on their poetry collections.

In the three chapters of the dissertation research, the historiography of the problem, the source base, the principles and methods used in writing the work are

analyzed and systematized. The factors and reasons that contributed to the development of the figure of I. Drach as a poet are given. The socio-political processes that took place on the territory of the Soviet Union and had a sharp negative echo in the public sentiments of the Ukrainian people were investigated and analyzed. Some reasons and circumstances from his life have been specified that have called for a young literary artist to become a way of defending the national interests of his people. The activity of Ivan Fedorovich in the political arena of Ukraine has been investigated during its independence. The work of I. Drach in public-political structures has been analyzed since the mid-80s of the last century to the present.

The state of scientific development of the chosen theme was analyzed and the source base of the research, methodology, which allowed to investigate and objectively characterize life and main directions of life of I.F. Drach, was discovered in a holistic and comprehensive way, in particular, his contribution to the development of socio-political thought and state-building in Ukraine. Among the scholars on this issue are the publications of O. Garan, G. Goncharuk, V. Kovtun, V. Danilenko, V. Derevinsky, Y. Didenko, B. Zakharov, G. Kasyanov, V. Kuybidy, M. Stepanenko and others. A valuable source for writing a dissertation was personal meetings and interviews of the author with Ivan Fedorovich Drach. This made it possible to take a look at a number of events from the life of the poet through the prism of his own thoughts to form a holistic view of the artist's world outlook and to understand one or another of his actions. It is worth noting that such a narrative source has a significant proportion of subjectivity. However, it greatly complements documentary sources and adds scientific novelty to a dissertation study.

Based on a variety of sources is given lists the factors that led to stagnant processes in the territory of the Soviet Union, including in Ukraine, and contributed to the development of the figure of I. Drach as a poet and socio-political figure. The socio-political processes that took place on the territory of Soviet Ukraine from the beginning of the period of de-Stalinization to the beginning of the process of «restructuring» are described. The social and political processes that took place on the territory of the

Soviet Union were explored and analyzed and they had a sharp negative echo in the public sentiments of the Ukrainian people.

The contribution of I. Drach in public-political structures from beginning with the mid-80s of the last century and ending with the present was highlighted. It is indicated on Ivan Fedorovich's direct influence on the process of creation of the public-political organization People's Movement of Ukraine. The work of I. Drach in the creation of the Congress of Ukrainian Intelligentsia of a public organization that has shaken the Ukrainian cultural elite has been analyzed. The idea of the creation was fulfilled thanks to the representatives of the Ukrainian cultural elite. The Congress was an organization that would defend the rights and freedoms of the Ukrainian people both in the territory of our country and defend their national interests abroad. The centers of this public organization were opened in all regions of our country. The idea, initiated by Ivan Fedorovich, inspired the creative intelligentsia to fight for their rights. Also in the bottom section is considered the public-political activities of Ivan Drach focused on cooperation with the presidents of independent Ukraine: with L. Kravchuk, L. Kuchma, V. Yushchenko, V. Yanukovich and P. Poroshenko. The public-political activity of I. Drach during the period of independence of Ukraine was directed at defending the national rights and interests of the Ukrainian people in the process of struggle for expanding the Ukrainian-language information space, as well as during the establishment of historical justice in the issues of recognition of the Holodomor of 1932-1933 as a genocide of the Ukrainian people. The participation of I. Drach in the revolutionary events of independent Ukraine, the 2004 Orange Revolution and the «Revolution of Dignity» in 2014, and his direct support expressed through the prism of Ivan Fedorovich Drach's poetic creativity.

Having analyzed the works of Ivan Fedorovich, the author came to the conclusion that I. Drach from the very beginning of his poetic work defended the views of pacifism and peacefulness. His first published verse entitled «The Struggle for Peace» is still relevant and is associated with Drach's public-political activities. Ivan Fedorovich both in the creative process and in politics has always defended the position of humaneness and humanity. He has repeatedly confirmed his status as a peace loving one both during the

formation of the charter of the People's Movement and during the development of a declaration of the rights and freedoms of Ukraine.

Ivan Drach brought a considerable amount of creative achievement to the Ukrainian people his contribution to the nation's literary treasure was repeatedly investigated by scholars-philologists and literary critics, who repeatedly confirmed his innovative creativity.

Having studied the way of life of I.F. Drach the respondent found out that it was complicated. In Ukrainian society in his mind and views I.F. Drach's radical changes occurred in the post-Stalin era. Already in the early 1960's he opposed the totalitarian regime, was one of the most famous representatives of the movement of the Sixties. From the very beginning of his public-political career I. Drach successfully took advantage of the process of de-Stalinisation which took place in the USSR. He managed to stand out from the majority of the representatives of the creative intelligentsia of that time which earned a high reputation among the centers of the sixties. But all his loud calls to criticize the totalitarian regime were directly dictated by the political situation of the «thaw» period and were useful to Khrushchev's policy advocates. It was stated that Ivan Fedorovich Drach in 1966 evolved in his views separating from the movement of the sixties. Already as a moderate Communist he was able to freely creatively develop create and celebrate his people but in the course of socialist culture. But despite the fact that Drach officially abandoned the views of nationally-minded intellectuals he maintained contact with representatives of the dissident movement despite the constant relationship with the Soviet authorities.

It was established that the main contribution of Ivan Fedorovich for his political life is the creation of the People's Movement of Ukraine. This organization with him at the head gained the dreamed independence for Ukraine. I.F. Drach sought an independent political position professed the idea of overcoming the lawlessness of Stalin's times defending national dignity and national opinion advocating for the defense of human national rights and national identity. He theoretically substantiated the necessity and regularity of the entry of Ukraine into the family of European peoples in 1989.

Despite the fact that Ivan Fedorovich introduced the main contribution to the political life of the country at the end of the 1980's he continued to serve the interests of the Ukrainian people and tried to improve theirs life. He is still the chairman of the Congress of Ukrainian Intelligentsia an organization created to defend the interests of exclusively Ukrainian society. I. Drach is still the head of the Presidential Council for the Association for Foreign Relations.

Among the issues that need further study are the following: I. Drach's public-political cooperation with representatives of national minorities on the territory of Ukraine; I. Drach's creative activity during the Soviet Union is aimed at defending the national interests of the Ukrainian people; the study of the philosophical and legal views of I. Drach.

Keywords: I. Drach, sixties, dissidents, Ukrainian intelligentsia, struggle for independence, People's Movement of Ukraine, Congress of Ukrainian intellectuals.

List of publications on the subject of the research and data on its results evaluation

Proceedings containing publications of the main research results

1. Yakovlev I.V. I.F. Drach and restructuring processes in Ukraine // Intelligentsia and power: public-flight. sciences save. Odesa: Astroprint, 2015. Issue. 33. P. 249-256
2. Yakovlev I.V. Fight of I.F. Drach for Ukraine's independence // Intelligentsia and power: public-flight. sciences save. Odesa: Astroprint, 2016. Issue. 34. September, 2002
3. Yakovlev I.V. Formation of the figure of I.F. Drach in the period of de-Stalinisation // Intelligentsia and power. Series: History. Odesa: Ecology, 2016. Issue. 35. P. 232-241.
4. Yakovlev I.V. Public-political way of I.F.Dracha // Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: History. Philosophy. Politology. Odesa: Phoenix, 2016. Issue. 12. P. 46-50.
5. Yakovlev I.V. I.F. Drach and Congress of Ukrainian Intelligentsia // Intelligentsia and power: Intellectuals and authorities. Series: History. Issue. 36. P. 280-288.
6. Yakovlev I.V. I. Drach's cooperation with the Presidents of Ukraine // Intelligentsia and power. Series: History. Issue. 37. Odesa: Ecology, 2017. P. 218-230.

Which certify the approbation of the dissertation materials:

7. Yakovlev I.V. Ivan Fedorovich Drach and Odesa Regional Organization of the People's Movement of Ukraine // The First All-Ukrainian Scientific Conference is devoted to the 600th anniversary of the city of Odesa «Kochubiyev-Khadzhibey-Odesa». Odesa: Politehpereodica, 2015. P. 170-172.
8. Yakovlev I.V. I.F. Drach in the struggle for Ukraine's independence // Materials of the IX All-Ukrainian Scientific Conference devoted to the 25th anniversary of the Independence of Ukraine «People's Movement of Ukraine: a Place in History and Politics», Odesa, May 25-26, 2016. Odesa: Astroprint, 2016. P.85 -86.
9. Yakovlev I.V. Problems of Ukrainian Linguistics as One of the Causes of the Rukh for Independence // Materials of the III International Scientific and Practical Conference devoted to the 25th anniversary of Independence of Ukraine «South of Ukraine in the national and European history», Odesa, September 15-16, 2016. Odesa: Astroprint, 2016. P. 429 -432.
10. Yakovlev I.V. Consequences of the policy of Sovietization on the territory of the Ukrainian SSR as the main threat of further development of the Ukrainian ethnic group // Materials of the NEST All-Ukrainian Scientific Conference (Odesa, October 6-7, 2016). Odesa: ONU named after I.I Mechnikov, 2016. P. 186-194.
11. Yakovlev I.V. Conformist politics I.F. Drach // Materials of the II International Scientific and Practical Conference «Humanitarian and Innovative Perspective of Professional Skills: Searching for Young Scientists», Odesa, October 27, 2016. Odesa: Phoenix, 2016. P.83-84.
12. Yakovlev I.V. about the influence of I.F. Drach on the peacekeeping views of the People's Movement of Ukraine // Materials of the Mykolaiv regional studies conference: History. Ethnography. Culture. New Studies October 20-21, 2016 in Mykolaiv. P. 184-185.
13. Yakovlev I.V. Russification policy as a means of combating dissent // Materials of the VIII International Scientific and Practical Internet Conference «Actual Research in the Social Sphere» (Odesa, November 17, 2016). Odesa: FOP Bondarenko MO, 2016. P. 141-142.

14. Yakovlev I.V. Count I.F. Drach in the newest history of Ukraine // Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference «Khadzhibev Readings», Odesa, March 9, 2017. Odesa: Bukayev Vadim Viktorovich, 2017. P. 176-183.
15. Yakovlev I.V. Public-political activity of I. F. Drach in the period of the orange revolution // Materials of the III multidisciplinary conference, Odesa, May 19, 2017. Odesa: Helvetia, 2017. P. 110-112.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ , ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1. Історіографія проблеми.....	10
1.2. Джерельна база дослідження.....	18
1.3. Методологія та методи дослідження.....	23
РОЗДІЛ II. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ІВАНА ДРАЧА.....	28
2.1. Суспільно-політичні процеси в країні у другій половині ХХст.....	28
2.2. Становлення патріотичної особистості поета.....	47
2.3. Участь І. Ф. Драча в обстоюванні демократичних засад України.....	76
РОЗДІЛ III. ДІЯЛЬНІСТЬ У ГРОМАДСЬКИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУРАХ.....	104
3.1. Внесок І.Ф. Драча у створення та зміцнення Народного Руху України.....	104
3.2. Діяльність І.Ф. Драча у створенні Конгресу української інтелігенції....	125
3.3. Співпраця І.Ф. Драча з президентами України	131
ВИСНОВКИ.....	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	161
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ.....	183

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДемПУ – Демократична партія України

ДКНС – Державний комітет з надзвичайного стану

ВРУ – України – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – Засоби масової інформації

КДБ – Комітет Державної Безпеки

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КПУ – Комуністична партія України

КУІ – Конгрес української інтелігенції

КУН- Конгрес українських націоналістів

МЗС – Міністерство закордонних справ

НАН України – Національна академія наук України

НРУ – Народний Рух України

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ОУН-Організація українських націоналістів

РМ – Рада міністрів

СП– Спілка письменників

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

УВКР-Українська Всеукраїнська Координаційна Рада

УГГ–Українська Гельсінська група

УГС –Українська Гельсінська спілка

УКРП-Українська консервативно-республіканська партія

УРП – Українська республіканська партія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УГЦК – Українська греко-католицька церква

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об’єднань України.

ЦК КПРС –Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу.

ЦК КПУ – Центральний комітет Комуністичної партії України

ЦП НРУ – Центральний провід Народного Руху України

ЧАЕС – Чорнобильська атомна електростанція

ВСТУП

Іван Федорович Драч не тільки видатний поет, класик української літератури, якого знають не лише в Україні, чиї вірші перекладено на десятки різних мов, а сам він є живою легендою української літератури. Іван Федорович Драч - це ще й політик, який своїм словом, та своєю особистістю зумів відкрити очі мільйонам побратимів, що прагнули змін, бажали дивитись на світ по новому, хотіли вірити в краще майбутнє своєї батьківщини, і все це вони отримали у значній мірі від спілкування з ним та ознайомлення з його творчістю.

Політична діяльність Івана Драча заслуговує особливого вивчення, його вплив на внутрішні процеси незалежної України хоч і не були глобальними, та все ж у певний період мали визначний ефект.

Особливість творчості та громадсько-політичної діяльності, яку вів Іван Федорович Драч, полягає саме у тому, щоб відстоювати інтереси суспільства, не дивлячись на конфронтацію з різними владами та політичними елітами. Драч був тричі депутатом Верховної Ради України, головою Державного Комітету інформаційної політики радіомовлення і телебачення. Десятиліття був членом Комітету з національної премії України імені Тараса Шевченка. Не дивлячись на різну ідеологію та політичні погляди, Іван Федорович Драч намагався знаходити спільну мову з кожним лідером України і працювати з кожним урядом.

Також неможна не наголосити, що ще до співпраці з президентами незалежної України, Іван Драч вже був помітною постаттю. І саме на посту голови Народного Руху України він спромігся спрямувати цю організацію в напрямку виборювання незалежності. Треба мати любов до батьківщини, непохитну впевненість та козацьку волю, щоб так сміливо та самовпевнено протистояти тодішній правлячій комуністичній партії, очолити «Народний Рух України за перебудову», і при всьому цьому знаходити конструктивний компроміс зі своїми ідеологічними опонентами.

Актуальність обраної теми дослідження визначається зростанням інтересу українського суспільства до вивчення життя та діяльності людей, які були

організаторами і безпосередніми учасниками боротьби за українське національне відродження. Дослідження життєвого шляху, діяльності та творчої спадщини визначних діячів стало одним із важливих завдань сучасної історичної науки. Пріоритетного напрямку у наукових дослідженнях набула історична персоналістика, адже новітню історію України творили чимало непересічних діячів культури, щовтілювали в життя рішення і настанови українських урядів та їх провідників.

На зламі XX і XXI ст. серед широкого загалу науковців і письменників, поетів, які брали участь в українському визвольному русі, помітно виділяється постать Івана Федоровича Драча. Вивчення його впливу на громадсько-політичне життя країни, його творча спадщина дають можливість зрозуміти сутність як суспільних, так і політичних процесів, розкрити роль та місце особи у боротьбі за вільну і незалежну Україну.

На нашу думку, постать Івана Федоровича Драча як представника творчої інтелігенції та громадсько-політичного діяча є одною з ключових в новітній історії України. Його безпосередній внесок в розбудову української державності, відстоювання національної пам'яті та розвиток вітчизняного мовознавства слугує прикладом для всього українського народу. Досліджуючи біографію І. Драча на основі новітньої історіографії та нових джерел можна виявити комплекс тих чинників та факторів, які безпосередньо впливали на процес формування громадсько-політичних поглядів І. Драча в новітній період української історії.

Актуальність даного дослідження визначається також недостатньою розробкою порушеної теми в науковій літературі, відсутністю дисертаційного дослідження, присвяченого громадсько-політичній діяльності І.Ф. Драча.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Дисертація виконана на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету й узгоджена з темою кафедри «Інтелігенція в політичних партіях і громадських організаціях незалежної України (1991-2012)» (державний реєстраційний номер 0114U000635).

Мета дисертаційної роботи: на основі комплексного аналізу джерел та спеціальної літератури висвітлити політичну, ідеологічну, науково-публіцистичну та громадську діяльність І. Ф. Драча, його державницьку позицію, дати оцінку творчій спадщині поета, поглибити і розширити уявлення про зміст національно-визвольної боротьби в умовах перебудови, особливостей політичних процесів досліджуваного періоду.

Для реалізації цієї мети автором визначені наступні завдання:

- охарактеризувати ступінь наукової розробки даної проблеми у вітчизняній історіографії, систематизувати та класифікувати джерельну базу дослідження;
- проаналізувати творчий та громадський шлях І. Драча;
- висвітлити процес формування громадсько-політичних засад особистості І. Ф. Драча та становлення його патріотичного світогляду.
- дослідити роль і місце І. Драча в боротьбі за незалежність України та особистий внесок в український національно-визвольний рух;
- вивчити громадсько-політичну, творчу діяльність І. Драча в період незалежності України.
- окреслити коло питань, які потребують подальшого вивчення

Об'єктом дослідження є особистість Івана Федоровича Драча – державного і громадсько-політичного діяча II пол. XX – початку XXI ст.

Предметом вивчення є процес становлення І.Ф. Драча як особистості, поета та політика, його життєвий шлях і громадсько-політична діяльність.

Хронологічні межі зумовлені особливістю дослідження персоналії та охоплюють роки життя І. Ф. Драча (з 1936 року по сьогоднішній день). Згідно основним етапам його громадсько-політичної діяльності дисертаційна робота поділяється на відповідні розділи.

Територіальні межі дослідження пов'язані з життєвим шляхом І. Драча на теренах УРСР та незалежної України.

Методологічну основу дисертації склали принципи науковості, історизму, об'єктивності, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Для розв'язання

дослідницьких завдань використано методи аналізу та синтезу, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний і ретроспективний. Персоналістичний характер дослідження зумовив використання історико-типологічного, хронологічного та біографічного методів. В роботі застосовані методи історичного джерелознавства: наукової евристики, класифікації та критики джерел.

Наукова новизна дисертації визначена проблемою, яка до цього часу не стала предметом спеціального дослідження. В роботі комплексно висвітлено громадсько-політичну і творчу діяльність І. Драча на тлі історичних подій кінця XX - початку XXI ст. До наукового обігу вперше введено значний масив архівних документів, які дозволяють розкрити основні етапи життя і діяльності І. Драча; його політичні концепції висвітлені через призму його творчості, показано трансформацію світогляду поета під впливом політичних подій, розкрито його роль у внутрішній політиці незалежної України.

вперше:

- зроблена спроба комплексного дослідження життя, творчості та громадсько-політичної діяльності І. Драча та його внесок в історично значущі суспільно-політичні процеси на території України.
- проаналізовано тактичну зміну І. Драчем антирадянських поглядів руху «шістдесятників» на провладні комуністичні погляди;
- доведено провідну роль І. Драча у створенні Народного Руху України;
- визначено місце та роль І. Драча в державотворчих процесах України періоду незалежності;
- здійснено аналіз творчого доробку І. Драча безпосередньо пов'язаного з його громадсько-політичною діяльністю
- висвітлено діяльність І. Драча в процесі відстоювання історичної правди в питаннях Голодомору та політичних репресій українського народу.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що результати, узагальнення і висновки можуть бути використані для подальшої наукової розробки проблеми, при написанні підручників з вітчизняної історії, політології,

журналістики, упорядкуванні біографічних довідників, розробці навчальних курсів та програм з історії Народного Руху України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки обговорювалися на наукових семінарах кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету, на першій Всеукраїнській науковій конференції присвяченій 600-річчю міста Одеса «Кочубіїв-Хаджибей-Одеса» (Одеса, 2015), IX Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 25-річчю Незалежності України «Народний Рух України: місце в історії та політиці» (Одеса, 2016), III Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 25-річчю Незалежності України «Південь України у вітчизняній та європейській історії» (Одеса, 2016), X Миколаївській обласній краєзнавчій конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження» (Миколаїв, 2016), Матеріали всеукраїнській науковій конференції «Етнічна культура в глобалізованому світі» (Одеса, 2016), II Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (Одеса, 2016), VIII міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2016), Всеукраїнській науковій конференції «Хаджибеївські читання», (Одеса, 2017), III мультидисциплінарній конференції «Чорноморські наукові студії», (Одеса, 2017).

Особистий внесок здобувача полягає у самостійній постановці та вирішення завдань дисертаційного дослідження. Висновки і результати одержані автором самостійно. Наукові публікації є одноосібними.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені автором у 15-ти публікаціях, 6 з яких надруковані у фахових виданнях, із них 5 включено до наукометричних баз, та 9 у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації та послідовність викладу матеріалу зумовлені специфікою мети та завдань дослідження. Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний обсяг дисертації складає 160 сторінок, загальний – 184. Список використаних джерел становить 240 позицій.

РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Іван Федорович Драч відомий і в Україні, і поза Україною, як видатний поет, політик, кіносценарист та перекладач. В його постаті успішного новатора чудово поєднуються, як творчі якості поета і сценариста, так і більш прагматичні, на кшталт організаторських здібностей та ораторського мистецтва, за допомогою якого Іван Федорович впродовж десятиліть надихав український народ. Та не дивлячись на загальновідомість в суспільстві об'єкта нашого дослідження, його вплив та внесок у громадсько-політичне життя України досі неоцінені в повній мірі.

Поруч із класичною літературною творчістю Іван Драч займався різноманітною громадсько-політичною діяльністю. Найяскравішою в сузір'ї досягнень цієї діяльності є активна участь у створенні та керівництві Народного Руху України (НРУ) – першої опозиції тоталітарному радянському комуністичному режиму. Саме з боротьбою Руху історики пов'язують найважливіше в житті українського народу – його незалежність.

Постаті Івана Федоровича, його громадсько-політичній діяльності присвячено чимало праць істориків і письменників. У зв'язку з тим, що ці праці неоднозначні та присвячені різним періодам формування особистості Івана Драча, пропонуємо назвати у проблемно-тематичному порядку, а значне коло робіт, в яких розглядається діяльність поета по створенню і керівництву НРУ, проаналізувати компактно, але за вимогами історіографії.

Важливими для дисертанта є праці відомого науковця В. М. Даниленка, присвячені різним аспектам суспільно-політичних процесів в Україні, що безпосередньо пов'язані з темою даного дослідження [1-4].

Досить важливу фактичну інформацію про життя та основні результати професійної діяльності І. Драча містять деякі хрестоматії, довідники, енциклопедії

радянських часів й сучасної України Змістовними в цьому плані є видання «Живиця» [5], «Дніпрова хвиля» [6-7], «Золотий гомін» [8], а також навчальні посібники присвячені історії української літератури ХХ ст. [9-11]. У яких вміщені бібліографічні довідки про І. Драча, відомості про його літературну діяльність, короткі оцінки його творчості та значення літературного доробку поета як відображення настроїв української літературної еліти та простого народу. Щодо характеристики та літературної критики творів Івана Федоровича, то можна ще раз відзначити видання хрестоматії «Дніпрова хвиля». Короткі нариси про життя і творчість поета містять довідники та енциклопедії. Бралися до уваги різноманітні видання – де, знову ж таки подана всебічна характеристика діяльності цієї видатної постаті, описуються головні відомості про Івана Драча – літературного діяча, дисидента.

Найбільш пріоритетними для дисертанта у дослідженні громадсько-політичної діяльності І. Драча стали «Енциклопедія сучасної України» [12], та «Рух опору в Україні, 1960-1990» [13]. Корисними виявилися «Українська літературна енциклопедія» [14], довідники «У пам'яті Києва...» [15], «Культура української мови» [16], що вміщують, відповідно, характеристику творчих здобутків І. Драча.

Серед важливих досліджень присвячених життю Івана Федоровича Драча є коло монографій як наукових, так і науково-популярних. Однією із перших серйозних досліджень І. Драча, як політика, стала праця В. Ковтуна, видана у 1998 р. [17]. Однією зі спроб показати політичну діяльність поета є також монографія А. Ткаченка [18]. Проте в ній подається всебічна характеристика багатогранної діяльності І. Драча – спочатку все ж таки як поета, кінодраматурга, а потім вже як політика. Серед сучасних й більш ґрунтовних досліджень політичних пошуків та досягнень Івана Федоровича є науково-популярна праця М. Загребельного [19], де відображено життєвий шлях видатного поета, від його непростого дитинства до теперішнього періоду громадсько-політичного життя. Вказано на його протистояння з радянською владою, вплив на однодумців і в цілому на суспільство за допомогою своєї рішучості та далекоглядності. Ця книга

в певній мірі розкриває чимало аспектів життя та творчості загальноновизнаного майстра поезії. На основі цієї роботи, дисертант мав змогу ознайомитись з деякими обставинами життя Івана Федоровича Драча. А значущість цих фактів підсилюється тим, що робота М. Загребельного побудована на спогадах та інтерв'ю самого Івана Федоровича.

Попри цінні монографічні видання, де подана характеристика Драча-політика, переважна кількість праць присвячена його творчості. У нарисі «Іван Драч» М. Ільницький спробував простежити «саморух, саморозвиток Івана Драча, збагачення і соціально-естетичну наповненість його поетичного слова» [20, с. 9]. Зазначається, що І. Драч і М. Вінграновський привертати всезагальну увагу до себе незвичною для тогочасного читача асоціативно-метафоричною образністю. «Їхня творчість справедливо вважалась новаторською» [20, с. 10]. Автор визначає його «поетом сучасної теми, сучасного сприйняття, сучасної поетичної мови» [20, с. 30], порівнює з «першопроходьцем», який освоює «усе нові території: пройшовши один переліг, вирушає на інший» [20, с. 8].

Окремими монографічними роботами, що висвітлюють творчий доробок І. Драча, є праці вже згаданого А. Ткаченка [18, 21-22]. У творах А. Ткаченка визначаються основні риси художнього стилю Івана Драча. Наприклад, «свіжість світосприйняття», «переплавлення у тиглі власної творчості найяскравіших здобутків світової культури» та «перейнятість як долею людства загалом, так і конкретної людини в її «щасливому горі, в її radoшах і безталанні» [22, с. 25].

Серед захищених дисертацій, що стосуються, передусім, творчої діяльності поета та присвячені конкретно його особистості, можна відзначити кандидатські роботи Л. Тихої [23], М. Лановика [24], А. Ткаченка [25]. Автори спробували зробити аналіз літературних праць І. Драча не лише періоду 1960-х – 70-х рр., а й охопити більш сучасні твори діяча, порівнюючи їх з іншими творами українських поетів. Неодноразово творчі надбання поета проаналізовані в дисертаціях про творчість письменників епохи І. Драча загалом. Це відображено в авторефераті знову ж таки А. Ткаченка [26], який дослідив творчість українських поетів 60–90-

х рр. XX ст., в тому числі й І. Драча. Деякі аспекти діяльності Івана Федоровича містяться і в авторефераті дослідниці М. Кудряшової [27].

Проблеми діяльності «шістдесятників» і дисидентів, серед них й І. Драча, крім вже згаданого довідниково-енциклопедичного видання [13], дістали широке відображення у книгах і статтях таких українських авторів, як А. Альмарика [28], М. Гориня [29], Ю. Данилюка [30], Г. Дідківської [31], Н. Заверталюка [32], Г. Касьянова [33], Л. Кужільної [34], І. Онікієнко [35], О. Пасхова [36], Є. Сверстюка [37], Д. Стуса [38] та Ю. Шаповала [39].

Надзвичайно цікавими та цінними виявилися для нашого дослідження праці Л. Лук'яненка [40-41] та С. Галамая [42], що мають мемуарно-біографічний характер.

Щодо позиції представників компартії по відношенню до діяльності культурно-опозиційних «елементів» - «шістдесятників» та дисидентів, можна дізнатися з книги М. Восленського [43] та дисертації А. Русначенка [44].

Багато цікавої інформації для поглибленого розуміння процесу протистояння «шістдесятників» комуністичній системі, їх прагнень, застосування «літературної зброї», тобто для цілісного опису літературно-політичного середовища, в якому сформувався І. Драч як поет, мислитель, а потім і політичний діяч, почерпнуто зі статей М. Наєнко [45], М. Степаненко [46] та деяких інших робіт [47-48].

Іван Драч належить до нової хвилі поетів, до покоління митців-інтелектуалів, «поетів-шістдесятників», яких об'єднувало прагнення до вияву здорового особистого начала, енергійність художнього пошуку, неприйняття шаблону та художньої нівеляції. Він заявив про свою творчість в епоху науково-технічної революції, в пору великих зрушень в економічному, соціально-поетичному й духовному житті суспільства, в пору перегляду морально-етичних цінностей у житті та літературі.

Вивчення творчого надбання І. Драча, як невід'ємної частини його постаті, займались впродовж останніх 50-ти років найрізноманітніші вчені та публіцисти. Про його новаторський вплив на поетичне мовотворення було написано та захищено кілька кандидатських дисертацій, за його поетичні збірки він

неодноразово нагороджувався престижними літературними преміями та державними нагородами. Протягом всього свого життя Іван Федорович Драч підпадав під пильний «нагляд» дослідників його творчості, що в свою чергу послугувало можливістю опрацювання значного науково-популярного надбання у вигляді десятків статей та брошур, переповнених цікавою інформацією стосовно талановитого поета-новатора.

Потрібно зазначити, що в оглянутому колі праць, творчий доробок І. Драча характеризується у руслі колективних робіт інших відомих українських поетів різного періоду. Якщо говорити про аналіз творів конкретного поета та письменника – І. Драча, то значний масив інформації можна почерпнути зі статей М. Ільницького [49-51], М. Жулинського [52], Н. Гладія [53], Є. Гуцало [54], Л. Новиченко [55-56], Л. Масенко [57], В. Галацької [58-60], О. Єременко [61], І. Світличного [62]. Деякі відомості почерпнуто з праць І. Дзюби [63], вже згаданого Л. Новиченко [64] та В. Моренця [65].

Автор Л. Масенко у статті «Слово в поезії Івана Драча» розглядає суттєву рису поетичного хисту митця – «контрастне поєднання прозаїчного й високого, конкретного й абстрактного, високого й смішного» [57, с. 25], яке проявляється на рівні лексики. Поет застосовує оксюмори, різні елементи на контрасті, опозиції у порівняння – тропи, призначенням яких є об'єднання декількох понять за схожістю, метафори, слова з відмінною семантикою.

У вказаних дослідженнях простежується формування громадянських якостей поета, його політичного світобачення, любові до України та її народу і готовності встати на його захист.

Найперші роботи, в яких простежується розвиток суспільно-політичних подій на зорі незалежності, створення нових політичних партій та організацій, побачили світ на початку 1990-х рр. До таких можемо віднести монографію О. Бойка [66], а також статті Г. Горбачука [67], О. Муравського [68], Ю. Латиш [69].

В роботі О. Бойка [66] розглянуто внутрішню структуру українського національно-визвольного руху, змальовано процес становлення незалежної України.

Не менш цінними є статті історіографічного характеру про описуваний період. Зокрема, О. Шановська згадує праці закордонних українознавців Я. Розумного, Ф. Незважного, В. Жулиського, Я. Кабічека, А. Жуковського, В. Назарука, М. Вербового, Пола Мішлей, Петера Кірхнера, А. Камінського, М. Прокопа, Р. Сольчаника та інших [70, с. 221-223; с. 227-229].

В другій половині 1990-х рр. із еволюцією політичної системи незалежної України збільшилась кількість робіт, які досліджують діяльність НРУ в контексті українського державотворення. Якщо говорити про роль І. Драча як керівника НРУ та його діяльності зі створення умов та визначення головних напрямків державотворення в Україні, то в цьому контексті цінність представляє монографія «Убити Дракона» київського професора О. Гараня [71]. Автором проаналізовано процеси виникнення та діяльності НРУ, де в контексті розглядається постать політика. У праці показано зародження НРУ та багатопартійної системи в Україні.

Беззаперечний внесок в дану проблему має робота Г. І. Гончарука «Народний Рух України. Історія» [72-73], в якій автор доволі в чіткій формі описав всі внутрішні та зовнішні процеси, що відбувались в осередку цієї організації як під час її формування, так і в подальшій політичній боротьбі Народного Руху України. В його роботах досліджено внесок Івана Федоровича Драча на процес вивільнення України з-під влади Радянського Союзу, та розглянуто загальнолюдські якості кожного лідера Народного Руху України, що в свою чергу дозволяє використати отримані дані для більш докладного зображення цікавих нам постатей та визначити їх справжні цілі і переконання. Так, в праці Г. Гончарука доведено, що головною метою діяльності НРУ була незалежність України, в книзі є розділ «Зрозуміти батька Руху». Саме так автор назвав Івана Драча [72]. А у 2014 р. вийшло друге видання названої монографії. Воно доповнене новими документами та фотографіями перших очільників регіональних

рухівських осередків [73]. Обидва видання Г. Гончарука високо оцінені іншими науковцями - Г. Папакіним та О. Ресентом [75-76].

Створенню і зміцненню Руху та його регіональних структур, де мова йде про діяльність Івана Драча, присвячені монографії Ю. Діденка [77] та Н. Кіндрачук [78].

Окремої уваги заслуговує дослідження Ю. Діденка [77], що розглядає державотворчу програму НРУ, спрямовану на утвердження української незалежності. Це питома вага літератури, праць у яких політик згадується у контексті боротьби за незалежність України.

Участь І. Драча в ролі першого голови НРУ, а згодом й постійного діючого члена партії, його діяльність на кожному з етапів становлення Руху відображена, у низці наукових статей, як , наприклад, Н. Ільницького [79], О. Бажана [80], В. Барцьоса [81]. Але більш чітко роль Івана Драча в НРУ показав у своїй статті «Про Рух і його батька» Г. Гончарук. Вчений детально розписав заслуги І. Драча у здобутті незалежності України, підкріплюючи це конкретними фактами [82].

Різноманітні аспекти створення і діяльності Руху відображенні в збірках матеріалів десяти Всеукраїнських наукових конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці», в яких брав участь Іван Драч, майже всі керівники Руху різних років та науковці різного рангу [83-92]. Дані матеріали присвячені як загальній історії НРУ, так і безпосереднім учасникам національно-визвольної боротьби на території України кінця 80-х початку 90-х років минулого сторіччя, тому мають важливе значення й для вивчення політичної діяльності І.Ф. Драча. Всі ці конференції проходили на базі Одеського національного політехнічного університету. Головною ознакою більшості тез є, оцінка значного внеску НРУ в процес здобуття незалежності та визначна роль очільників цієї організації.

Темі Народного Руху присвячене коло кандидатських дисертацій, з яких дев'ять підготовлені на кафедрі Історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Це праці Л. Білоуса, С. Бондаренко, О. Бураковського, Ю. Діденка, І. Кизименко, Н. Кіндрачук, А. Кожанова, І. Кривдіної, М. Кучерук, Е. Мамонтової, О. Мардаренко, І. Місеври, С. Овсієнко,

В. Піпаша, П. Сацького, А. Семенко, М. Тиского, О. Шановської, О. Шипотілової [93-111].

Революційні процеси на території незалежної України - доволі цікава тема, про яку вже написано чимало наукових праць як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Про участь Івана Федоровича Драча в «Помаранчевій революції» викладено в науково-популярному виданні М. Загребельного [19] та монографії С. Цвілюка [112]. Останній, вважає, що один з головних чинників, що призвели до невдачі політики В. Ющенка на посаді президента, — це ненадійні державні чиновники та бізнесмени, наближені до нього. Розплатою за розвал єдності «помаранчевих» сил стала велика поразка на наступних виборах представників українських націонал-демократичних партій та блоків. Жодна чітко виражена українська національна сила, як підкреслює автор, не потрапила до парламенту, в тому числі й Народний Рух України за єдність. А регіони, в яких частина електорату ностальгувала за Радянським Союзом, віддали перевагу «біло-блакитним» [112, с. 244-245].

Дисертантом використано і низку монографій та посібників із загальним викладом про політичні події охопленого у дисертації періоду, щоб відтворити структуру хронології подій, у яких приймав участь І. Драч [113-116].

Також, дякуючи розвиненій системі засобів масової інформації, існує велика кількість матеріалу розміщеного на Інтернет-ресурсах, що дозволило автору в повній мірі дослідити політичну діяльність Івана Федоровича Драча під час суспільно-політичних перетворень в незалежній Україні та зрозуміти його громадську позицію [117-126]. Втім, не дивлячись на велику кількість інформації, досі не існує спільної, узагальнюючої думки щодо внеску Івана Федоровича Драча в політичне життя радянської, а згодом й незалежної України.

Таким чином, досить помітним є історіографічний доробок із означеної проблеми. Він, безперечно, сприяє прямому, глибокому та всебічному пізнанню і висвітленню постаті цієї багатогранної особистості. Сучасне суспільство порізноmu відноситься до громадсько-політичної діяльності Івана Федоровича Драча, на це безперечно вплинуло радянське минуле. Хоча молодь, яка вихована у

демократичній Україні все ж сприймає його як головного очільника Руху - організації, що привела Україну до незалежності. Відсутність вагомих досліджень і ґрунтовних праць донедавна мала місце. Ті зрушення у вивченні постаті відомого політика, що почали відбуватися на початку 1990-х рр. доводять необхідність подальшого ґрунтовного вивчення та аналізу життєдіяльності І.Ф.Драча. На сьогоднішній день суспільство особливо цікавить його діяльність у русі «шістдесятників», його творча спадщина та громадсько-політична діяльність у складі Народного Руху України.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження різноманітна. До джерельної бази залучено писемні опубліковані та неопубліковані матеріали. Для всебічного і об'єктивного дослідження життя І. Ф. Драча у дисертації залучено такі групи історичних джерел: документальні та наративні.

Важливими джерелами дисертаційного дослідження є документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО). Окрім того, для висвітлення досліджуваної проблеми використано опубліковані документи та матеріали, розміщені у збірниках документів, пресі, на веб-сайтах відповідних міністерств і відомств, у мережі Інтернет. У Центральному державному архіві громадських об'єднань України опрацьовано матеріали Ф. 1 [127-140], де представлені матеріали ЦК компартії України та Фонду 270 [141-166], де зберігаються матеріали пов'язані із діяльністю Народного Руху України. Серед матеріалів Фонду 270 опрацьовано документи про історію створення та діяльність НРУ, звернення та пропозиції від трудових колективів, громадських організацій та окремих громадян, представників національних меншин із доповненнями та змінами до проекту Програми НРУ, Звернення Ради національностей Народного Руху України до національно-культурних товариств

України, до національних меншин України, до осередків і прихильників Руху, до всіх громадян України.

Окрім того, проаналізовано проект програмових засад НРУ від 13 листопада 1993 р. «Про національну політику Руху» та документи щодо скликання позачергової сесії Ради національностей НРУ. У документах фонду міститься інформація щодо оцінок зовнішньополітичного впливу у сфері політизації етнічних спільнот в Україні, оцінки провідних діячів Руху, дій Російської Федерації по відношенню до «політичного русинства» та населення Криму. А також пропозиції та рекомендації щодо обмеження подібного негативного зовнішнього впливу. Проаналізовано прогнози В. Чорновола щодо перспектив спрямування та особливостей російських імперських амбіцій і ролі України у планах Кремля по відродженню СРСР. Висвітлено також позиції частини організацій національних меншин у справі взаємодії з Народним Рухом та їх роль у процесі суверенізації України.

Матеріали Фонду 1 містять інформацію про напрямки політичної діяльності комуністичної партії України, у тому числі й у галузі національної політики та міжнаціональних відносин. Тут також представлено матеріали про діяльність Верховної Ради України у 1989 р., зокрема, щодо питань пов'язаних із прийняттям Закону про мови та діяльність комісій Верховної Ради з питань міжнаціональних відносин. Серед матеріалів вказаного фонду міститься інформація про організацію акцій протесту кримськими татарами та євреями. У Фонді 1 зібрані записки, довідки, інформації ЦК компартії України до ЦК КПРС, відділів ЦК КП України, партій і радянських органів, АН УРСР, Інституту національних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, громадських організацій, трудових колективів про вдосконалення міжнаціональних відносин в СРСР, про проект платформи КПРС «Національна політика партії в сучасних умовах», роботу з національними меншинами в ряді областей, регіонів населення УРСР, інших питань міжнаціональних відносин та інтернаціонального виховання.

У справах також представлено матеріали звітно-виборних зборів і конференцій, з питань компетенції КПРС, зокрема у сфері міжнаціональної

політики у січні 1989 р. Матеріали фонду також забезпечують можливість відслідкувати динаміку змін етнічного складу комуністичної партії України станом наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

Найціннішим джерелом при написанні дисертації стали особисті зустрічі та інтерв'ю автора з Іваном Федоровичем Драчем [167-168]. Це дало можливість поглянути на низку подій з життя поета крізь призму його власних думок, сформувані цілісне уявлення про світобачення митця та зрозуміти ті чи інші вчинки. Варто відзначити, що подібне наративне джерело має вагому долю суб'єктивності. Однак воно значно доповнює, як список використаних джерел, так і додає наукову новизну дисертаційному дослідженню, оскільки згадані інтерв'ю вводяться до наукового обігу вперше.

Неможливо не наголосити про вплив поезії І. Драча на помірковане суспільство та простих пересічних громадян України [169-205]. Ще 1960 р., коли вийшов його перший гостро заполітизований вірш «Ода чесному боягузові», він стає кумиром тисяч свідомих українців, які постійно переписували та передавали з уст в уста рядки його твору.

Звичайно, що у дисертаційному дослідженні автор не зміг назвати всі твори, статті та інші історіографічні праці про І. Драча. Їх понад 2,5 тисячі. Але при написанні роботи активно використовувалися бібліографічні покажчики про Івана Драча. Так, покажчик за 2011 р. містить літературознавчий нарис Л. Б. Тарнашинської, присвячений творчій біографії митця, статтю С.В. Тримбача, яка розкриває діяльність І. Ф. Драча на ниві кінематографії, статтю В. Г. Ковтуна, в якій І. Ф. Драч представлений як політик, а також бібліографію творів І. Ф. Драча і літературу про нього [169].

Низка поетичних збірок служила важливим матеріалом для дослідження під час вивчення особистості видатного поета України серед них: «Соняшник» (1962), «Протуберанці серця» (1965), «Балади буднів», «Поезії» (1967), «До джерел» (1972), «Корінь і крона» (1974), «Київське небо» (1976), «Дума про вчителя» (драматична поема, 1977), «Сонячний фенікс» (1978), «Сонце і слово» (1978), «Американський зошит» (1980), «Січнева балада 1924 року» (1980), «Шабля і

хустина» (1981), «Драматичні поеми» (1982), «Київський оберіг» (1983), «Теліжинці» (1985), «Храм сонця» (1988) «Противні строфи: поезії» (2005) [170-187]. Треба також окремо відзначити поему «Чорнобильська мадонна», написану у 1987 р. внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, що торкнула чорним крилом і сім'ю самого письменника[188]. Іван Драч створив не лише безліч віршів та поем, він є автором біографічної повісті про Григорія Сковороду [189], а також збірка кіноповістей «Іду до тебе» (1970) [190], поетичних перекладів і статей [191-193]. Цінними у джерельному значенні є опубліковані доповіді, виступи, критичні статті та інтерв'ю І. Драча різних років [194-197], а також окремі зібрання творів та публіцистика поета [198].

Кіносценарії, написані Іваном Федоровичем, стали основою для багатьох українських радянських фільмів: «Криниця для спраглих» (1964), «Камінний хрест» (1968), «Іду до тебе» (1971), «Пропаля грамота» (1972), «Дід лівого крайнього» (1974), «І в звуках пам'ять відгукнеться...» (1986), «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1983), «Мама рідна, любима» (1986, у співавт.), «Вінчання зі смертю» (1992, у співавт.), «Таємниця, забрана Чингісханом» (2001, у співавт.) [199-209].

Цінним джерелом є збірники документів та матеріалів про рух опору радянському режиму у 1960-70-х рр. [214-220], про мовні заборони в УРСР, [221], а також ті документи, що дозволяють простежити змагання демократичних сил за здобуття незалежності України 1989–1991 рр. [222-227].

Важливими для дисертанта стали, перш за все, «Три дні вересня вісімдесят дев'ятого». Основу цього збірника складає стенограма установчого (першого), другого та третього з'їздів НРУ. Окрім головних документів організації в них опубліковані доповіді Івана Драча, виступи делегатів, дискусії стосовно прийняття документів, численні звернення цих форумів до громадян [225].

Діяльність НРУ в контексті відродження української державності висвітлена у творах одного з фундаторів Руху В. Чорновола [227].

При дослідженні діяльності І. Драча як ініціатора Конгресу української інтелігенції, використано матеріали з його зборів та статут цієї організації [228-230].

Перебіг поточних подій з досліджуваної проблеми в часовому і географічному вимірах відображено в тогочасній газетній публіцистиці. Зокрема, сучасні погляди І. Драча на політичні події в Україні в деякій мірі показують газети «Факти і коментарі» [231-233] та «День» [234]. Драча-шістдесятника представлено в одній зі статей періодичного рухівського видання «Народна газета» [235].

Про творчість поета писалося також в «Літературній Україні», «Українській мові та літературі», згаданій «Народній газеті», а також «Українському слові» [236-240].

Динаміку політичних процесів, пов'язаних із демократизацією суспільства відбивали газети «Молода гвардія», «Літературна Україна», на сторінках якої активно обговорювалася програма НРУ за перебудову (від 16 лютого 1989 р.; 16 березня 1989 р. та 1 березня 1990 р. та ін.). Водночас деякі центральні загальносоюзні видання негативно відображали суспільно-політичні процеси в Україні.

Отже, джерельна база дослідження постаті І. Ф. Драча є досить вагомою і різноманітною, особливе значення відіграють фонди українських центральних державних архівів, а саме матеріали, що зосереджені у Центральному державному архіві громадських об'єднань України. Серед джерельної бази важливе значення відіграють і твори самого Івана Федоровича Драча, які містять, як ранню художню спадщину та кіносценарне надбання, так і твори більш пізнього періоду, які прославились глибшим змістом. Також для дисертанта не малозначним стали праці написані І.Ф. Драчем за останнє десятиліття, де в віршах автора чітко простежується його громадсько-політична позиція. Джерелознавчі засади дозволяють цілком і повністю дослідити діяльність і творчість такої визначної людини-політика, яким є Іван Федорович Драч.

1.3. **Методологія та методи дослідження**

Глибина та аналіз дослідження різних аспектів життя і діяльності І.Ф. Драча впливають із застосованих методів, без яких неможливе ніяке пізнання. За допомогою низки методів автор комплексно дослідив постать політика та громадського діяча.

Для розв'язання проблем дослідження застосовані методи аналізу і синтезу, класифікації, узагальнення характеристик. Також залучено низку підходів, серед яких проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, структурно-системний, ретроспективний, актуалістичний, історико-типологічний та біографічний.

Метод класифікації дозволив провести розподіл сукупності інформації з різних книг, статей, звітів та особових справ, що вивчалися, на окремі смислові групи, визначені у рамках розділів дисертації. Цей метод допоміг класифікувати знайдений матеріал за окремими видами джерел та літератури.

Методи аналізу і синтезу фактично дозволили розподілити емпіричний матеріал на складові частини та об'єднати інформацію в одне ціле з різномірних джерел. Їх застосування допомогло при формуванні розділів дисертації та систематизації матеріалу за напрямками дослідження. Частіше всього вони застосовувалися для написання першого розділу дисертації при вивченні внутрішніх і зовнішніх особливостей документів, у тому числі походження джерел та їх змісту.

Метод узагальнення дозволив на основі отриманих з різних джерел характеристик особистості І. Ф. Драча, їх узагальнення та аналізу зробити висновки про поета (переваги та недоліки характеру індивіда). Характеристики охоплюють різні періоди життя І. Ф. Драча і отримані від людей, які знали поета з різних сторін і в різні часи. Тому даний метод став однією з домінуючих форм вивчення особистості І. Ф. Драча через думки інших людей, з якими він взаємодіяв. Метод використаний при роботі над другим та третім розділами дисертації.

Дотримання принципу всебічності передбачало аналіз різнобічних історичних джерел та врахування різного роду суб'єктивних впливів на процес підготовки і зберігання документальної інформації. Використання принципу аксіологічності передбачає розуміння дослідником цінності отриманих результатів для сучасної науки та усвідомлення їх місця в системі гуманітарних знань загалом. Використання принципу багатфакторності забезпечило можливість аналізу сукупності факторів, що впливали на утворення різноманітних громадських організацій в Україні, включення їх до суб'єктів політики різного рівня, організацію їхньої діяльності із виокремленням найбільш вагомих з цих факторів, серед яких варто виділити соціальні, економічні, політичні, особистісні чинники як загальнодержавного, так і регіонального рівня. Суспільні явища традиційно аналізуються за соціальними, економічними, демографічними, політичними, екологічними та іншими критеріями, що визначають доцільність застосування міждисциплінарного підходу у справі аналізу формування громадянського суспільства в Україні.

Проблемно-хронологічний метод дав можливість послідовно відтворити життєвий шлях І.Ф. Драча від дитинства до сьогодення та застосований переважно при написанні другого розділу.

Використання порівняльно-історичного методу у даній праці базується на виявленні рис тотожності, збігу та розбіжностей в основних громадсько-політичних поглядах І. Ф. Драча у порівнянні з поглядами інших політиків. Для визначення ступеню достовірності інформації, яка міститься у всіх групах джерел, автор використав загальноприйняті прийоми критики разом з цим методом для порівняння різних за характером походження, змістом та науковою спрямованістю джерел. За допомогою методу сформований третій розділ.

Ретроспективний метод допоміг зрозуміти цілісну картину розвитку суспільства, коли І. Ф. Драч жив і працював. Застосування методу дозволило відтворити тільки один із напрямків розвитку громадсько-політичного життя другої половини ХХ ст. – розвиток політичної ситуації в Україні.

У процесі роботи застосований біографічний метод, що є методом синтетичного опису людини як особистості та суб'єкта діяльності. Він також дозволяє вивчити особистість у процесі розвитку та простежити динаміку її життєвого шляху. В англomовній літературі біографічний метод частіше всього називають «life history». Деякі автори пропонують використати термін «історія окремого випадку» (Individual case history), який підкреслює вибірковий, селективний характер життєпису. Ознакою біографічного методу можна вважати акцент на унікальних аспектах історії життя людини і на суб'єктивному, особистісному підході до описання життя індивіда, його роботи, заслуг і т.п.

Для описання діяльності І. Ф. Драча за допомогою біографічного методу автор не обмежився показом його життя в умовах найближчого оточення, що може скласти неправильне, обмежене та замкнене уявлення про досягнення його політичного життя. Важлива сторона біографії політика – її нерозривність з біографіями інших людей, що складали найближче соціальне коло. З однієї сторони, відбувається опора на унікальність біографії Івана Федоровича, з іншої – показана єдина біографія найближчого соціального кола поета як неподільної цілісності на певних етапах його життя. Метод застосований у другому та третьому розділах дисертаційного дослідження.

Порівняльно-історичний метод використовувався в дисертації для встановлення причинно-наслідкових зв'язків різних суспільно-політичних процесів і явищ. Значну роль порівняння відіграло для дослідження особливостей суспільно-політичних рухів. Також порівнюючи громадсько-політичну активність національно-культурних товариств та організацій можна простежити рівень їх представництва у вищих органах державної влади та місцевого самоврядування, а також з'ясувати чи мали вони визначальне значення на прийняття окремих державно-управлінських рішень. Так, порівнюючи парламентські виборчі кампанії 1990, 1994 та 1998 рр. можна проаналізувати наскільки впливовим є національний фактор під час окремої виборчої кампанії; простежити, які саме інтереси меншин намагалися прописати у своїх передвиборчих програмах різні політичні сили; які саме проблеми перед виборами намагалися вирішити лідери

окремих національних товариств з представниками влади. Також важливу роль відіграв порівняльний аналіз президентських передвиборчих кампаній. Важливе значення для проведення комплексного аналізу у межах використання міждисциплінарного підходу мало використання низки методів політичної науки.

Використання культурологічного методу дозволило виявити залежність спрямованості діяльності національних громадсько-політичних організацій відповідно до рівня політичної культури громадян.

Важливим виявилось й використання біхевіористського підходу до вивчення суспільних явищ і процесів, суть якого полягає в дослідженні поведінки індивідів і соціальних груп. Цей метод відіграв важливу роль при дослідженні суспільно-політичних рухів національних меншин України наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. За допомогою цього методу визначався рівень суперництва між лідерами окремих національно- культурних товариств за представництво у органах державної влади. Метод контент-аналізу використовувався для аналізу передвиборчих програм як партій, так і окремих кандидатів під час виборчих кампаній протягом 1990-х рр. У такий спосіб вдалося з'ясувати, яку роль, місце і значення мало національне питання у тій чи іншій передвиборчій програмі. Також контент-аналіз використовувався для аналізу матеріалів публічної преси та контенту дискурсу про політизацію етнічності. Крім того, для визначення впливу економічних чинників на формування громадянського суспільства в Україні задіяні окремі специфічні методи, що використовуються в економічній науці: історико-еволюційний (для аналізу змін суспільної парадигми, що впливала на самореалізацію громадян); діалектичний (для аналізу зв'язків між розвитком підприємництва, ринкових відносин із спрямованістю громадсько-політичної діяльності національних меншин).

Завдання, поставлені в процесі роботи, спрямували на використання актуалістичного методу, пов'язаного з вивченням сучасного стану дослідження життя та творчості І. Ф. Драча за допомогою того, що писали дослідники про цю видатну людину раніше, і які зміни в його оцінці відбулися на сучасному етапі.

Крім того, метод дав можливість вироблення правильного розуміння, наскільки актуальним був вплив І. Ф. Драча на оточуюче його середовище.

Отже, особливістю сучасного етапу розвитку історичної науки є поглиблення міждисциплінарного синтезу у дослідженнях. За допомогою застосування різних традиційних історичних та універсальних методів вдалося отримати нову інформацію, що стосується життєвого шляху і діяльності І. Ф. Драча. Наукові методи дали можливість структурно поділити матеріал та зробити висновки про внесок Івана Федоровича в здобуття незалежності України та її подальшого розвитку на основі методологічного опрацювання різних джерел і літератури. Використання перерахованих методів у сукупності дозволило забезпечити комплексний підхід до дослідження.

РОЗДІЛ II. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ІВАНА ДРАЧА

2.1. Суспільно-політичні процеси в країні у другій половині XX ст.

Період «відлиги», який розпочав курс на десталінізацію у всіх сферах радянського суспільства, хоча й привів до значного пом'якшення режиму, проте не змінював систему в цілому. В той же час значна частина людей в державі розуміла необхідність подальших змін в країні. Суспільство потребувало демократизації у всіх сферах життя та оновлення економічних підходів. Історичним моментом, що поклав початок змін в суспільно-політичному житті СРСР став XX з'їзд КПРС, який відбувся 14-25 лютого 1956 р. [222, с. 126].

Закрита доповідь М. Хрущова «Про культ особи Й. Сталіна та його наслідки» містила критику сталінської політики як хибної та злочинної, звинувачувала попередню владу в організації масових репресій, насильницьке переселення народів під час війни, використання незаконних методів покарання тощо. Разом з тим, пролунала критика самої особи Й. Сталіна, а не системи яка її породила. Зокрема причинами появи культу Сталіна називали його риси характеру та умови гострої боротьби з капіталістичним оточенням. Початком злочинної політики визначався 1934 р., тобто владою не ставилися під сумнів методи колективізації, та Голодомор 1932-1933 рр. Доповідь яскраво ілюструвала небажання панівної верхівки розділити відповідальність за вчинені злочини, що в свою чергу засвідчувало незмінність партійних засад.

Проте значення рішень XX з'їзду КПРС попри всю свою обмеженість та непослідовність важко переоцінити. Критика культу особи справила великий вплив на радянське суспільство, а також розтопила страх у душах людей. Вони знову вчилися чинити опір неправді, несправедливості і насиллю. Тоталітарній радянській системі завдано удару, від якого вона вже ніколи не змогла отямитись.

В країні почався справжній «сталінопад», знищенні сотні сталінських бюстів та монументів, ім'я колишнього вождя витравлене з назв вулиць, проспектів,

колгоспів тощо. Однак психологія, яка формувалася десятиліттями не могла змінитись так швидко, як цього очікували [43, с.233]. Особливо консервативні урядовці намагались штучно стримати процес лібералізації суспільства та таким чином спричиняли опір десталінізації. На підтвердження цієї тези можна навести наступний приклад. У доповіді в ЦК КП України про підсумки обговорення доповіді М. Хрущова від першого секретаря Київського міськкому партії М. Синиці категорично засуджено критику ситуації в республіці у 40-ві - на початку 50-х років. М. Синиця закликав не допустити реабілітації творчих працівників, звинувачених в «українському буржуазному націоналізмі». Подібні випадки не були поодинокими і в інших регіонах республіки. Дуже схожа за характером записка надіслана О. Кириченком, який на той час був першим секретарем ЦК КП України, в ЦК КПРС. Таким чином, критика діяльності колишньої влади представниками «старої гвардії» в КПРС кваліфікувалася як «оббріхування та наклеп» на уряд Радянського Союзу, на керівництво партії і країни.

Отже, можемо відзначити, що нова влада дозволила критику партійних структур, а не системи в цілому. До того ж критикувати можна було обережно та дозовано. Такий підхід не міг призвести до кардинальних змін. Проявом однобокості та недовершеності «відлиги» стала фактична заборона доповіді М. Хрущова для вільного ознайомлення вітчизняного читача майже до розпаду СРСР. Радянському суспільству запропонована скорочена та редагована версія виступу. Так, у липні 1956 р. постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» була опублікована. Зміст і значення оприлюдненого документу ілюстрували значний крок назад у порівнянні з оригіналом. До того ж сам М. Хрущов з часом пом'якшив висловлювання щодо Сталіна у своїх публічних виступах [42, с.102].

Так, нерідко у його промовах можна прослідкувати думку про Сталіна, як про «великого революціонера», про велике надбання сталінської доби, яке не варто віддавати «ворогам комунізму». Така неоднозначність у ідеології партії та держави не могла позитивно позначитись на болючій темі реабілітації невинно

засуджених, репресованих тоталітарним режимом у попередні роки. Хвиля реабілітації широко розгорнулась після XX з'їзду КПРС. Для роботи над нею у всіх регіонах держави діяли спеціальні урядові комісії. За дорученням самого М. С. Хрущова в той час створили 90 таких комісій, які мали повноваження на перегляд справ ув'язнених, які знаходились на той час в таборах. Серед членів спеціальних комісій були представники прокуратури, апарату ЦК КПРС, а також члени партій, яких вже попередньо реабілітували. У розпорядження таких органів тимчасово переходили права Президії Верховної Ради, що давало їм можливість присуджувати помилування, скорочення терміну ув'язнення, зміну статей обвинувачення. За перші п'ять років діяльності спеціальних комісій повністю знято обвинувачення з 250 тис. осіб, здебільшого вже помертв. В той же час серед ще живих в'язнів ГУЛАГу сотні тисяч реабілітованими повернулись додому [33, с.125].

На початок 1957 р. реабілітовано з таборів та спецпоселень понад 65,6 тис. осіб. Однак у подальші роки динаміка серед помилуваних жертв сталінських репресій пішла на спад. За перші п'ять років 1960-х рр. виправдано до 80 тис. чол. Отже можна зазначити, що М. Хрущов та його соратники не пішли на повний перегляд справ жертв сталінських репресій, які штучно сфабриковані ще в попередні 1920-30-ті рр. Те ж саме стосувалось і селян, які потрапили під жорнова масових депортацій часів колективізації, а також насильницьке переселення жителів західних областей України у другій половині 1940-х рр. Незважаючи на те, що переселення кримських татар та інших національних меншин визнавалася неправомірною, вони змогли повернутись на рідні землі лише в часи незалежності України.

54 стаття Карного кодексу попереджала розповсюдження інакомислення. Для ув'язнених за цією статтею помилування не було передбачене. Таким чином, можемо відмітити, що беззаперечно XX з'їзд КПРС став важливим кроком до пом'якшення режиму, який дозволив, якщо не заговорити відкрито, то хоча б замислитись радянському суспільству в необхідності демократичних змін [75, с.121]. В той же час заходи, які проводила партія після оприлюднення промови

М. Хрущова засвідчили бажання ортодоксальних партійних очільників зберегти існуючий лад та будь-що припинити хвилю лібералізації суспільства. Така нестійка політика М. Хрущова та його прибічників, які чинили опір деєталінізації, спровокувала згуртування опозиції навколо нових ідей обрання демократичного курсу для подальшого розвитку держави.

У найвищих урядових кулуарах йшлося про усунення М. Хрущова з посади голови компартії, оскільки він вже не відповідав вимогам часу. Однак, як показали подальші події, у вирішальний момент лідер компартії України О. Кириченко разом зі своїми соратниками, а також структури КДБ завдали протидії опозиції та усунули її від влади.

Пізніше, вже у грудні 1957 р., О. Кириченко за відданість партії чекало просування по партійній службі. Його переведено з України на посаду секретаря ЦК КПРС. А його місце голови ЦК КПУ очолив М. Підгорний, який був до нього найближчим. М. Підгорний у свій час відзначився на партійній службі тим, що доволі вдало провів кампанію із залучення до управління партійним апаратом «знаючих господарство інженерних кадрів». Початком кар'єри для М. Підгорного стало місце учня слюсаря головних механічних майстерень у м. Карлівка Полтавської області. З того часу він успішно проходив усі щаблі партійно-адміністративної драбини - від найнижчих посад райкому комсомолу до високих посад у лавах партії на республіканському рівні. М. Підгорний належав до більшості керівників радянської доби, які не звикли думати самостійно та приймати рішення. Подвійні стандарти та мораль для таких керівників стала буденним явищем. Як і офіційна пропаганда в СРСР, їх мораль кардинально розходилась між словом та ділом. Отже вони не могли бути палкими прихильниками пом'якшення режиму та деєталінізації. І вже за п'ять років від проголошення хрущовської промови, 1959 р. політика партії почала відходити від подальшої демократизації суспільства [42, с. 212].

Незважаючи на те, що певна критика сталінізму тривала, але значного зрушення в суспільно-політичних процесах країни вона вже не чинила. Подолання нелюдських злочинів сталінізму в той час більше нагадувало

ліквідацію зовнішніх атрибутів влади колишнього вождя Й. Сталіна. Продовжувалось перейменування проспектів, підприємств, обласних та районних центрів тощо.

Реформа командно-планової економіки, яка почала створюватися ще наприкінці 1920-х років, суспільно-політичного ладу з монопольною владою КПРС й жорстким контролем громадської думки, вже не була втілена. Більше того, в партійному керівництві поширювалась ностальгія за колишніми часами, які за визначенням деяких ортодоксальних комуністів «не в усьому були поганими». Уряд дійшов висновку, що сталінізм - це не суть демократизації радянського ладу, а його «викривлення», тому затявся активно демонструвати, на що здатна нова влада, звільнена від «викривлень». Взамін переслідувань суспільству обіцяли лібералізацію режиму, а замість напівголодного існування - підвищення життєвого рівня населення. У результаті обіцянки виявляться черговою казкою, і стане зрозуміло, що це керівництво мало що може запропонувати відмінного від обраного Сталіним курсу. Саме цим, здебільшого, можна пояснити оголошення XXII з'їздом КПРС, який відбувся у жовтні 1961 р., курсу на розгорнуте будівництво в СРСР комуністичного суспільства.

Побудування технічної та матеріальної основи комунізму заплановано здійснити впродовж наступних 20 років. Визначено найважливіший принцип компартії: «Все в ім'я людини, все для блага людини» [28, с.107].

Такі надихаючі гасла на ділі не були підкріпленні економічно, ні політично та виявились звичайним популізмом. Радянському суспільству пропонували чергову утопію, яку звичайні громадяни СРСР повинні були негайно виконувати. Програма партії ставила перед собою фантастично привабливі цифри. У галузі промисловості впродовж наступних 20 років планувалося в шість разів підвищити виробництво продукції і «залишити далеко позаду нинішній загальний обсяг промислового виробництва США». Серед усіх великих планів партії, вдалося бути послідовним лише у розвінчуванні культу особи та подоланні його наслідків у суспільстві. Черговий з'їзд визнав шкідливим та нераціональним наявність та популяризацію в Мавзолеї саркофага з тілом великого вождя Й. Сталіна, з огляду

на те, що стали загальновідомі його великі зловживання владою, запущені ним масові репресії та злочини проти радянського населення та нелюдську жорстокість. Тіло «вождя народів» було винесене з Мавзолею і піддане захороненню біля Кремлівської стіни. Незадовго після XXII з'їзду КПРС почалося широке використання так званих громадських засад у багатьох галузях господарської, політичної, культурної діяльності, в парторганізаціях, спілках, редакціях газет.

Згідно статуту КПРС передбачено на кожних чергових виборах оновлювати склад ЦК від чверті й більше, до того ж і його президії не менш як на чверть та вибори керівників партійних органів тільки на три терміни, в той час, як секретарів первинних парторганізацій - не більш як на два роки. Таке положення сильно применшувало повноту влади партійних чиновників і спричиняло критику останніх, а згодом і опозиційність політиці М. Хрущова. Позитивну реакцію населення спричинили заходи керівництва щодо зменшення та «здешевлення» адміністративно-управлінського апарату компартійних чиновників [33, с.199].

Зміна методів управління компартійного керівництва від терористичних заходів державного управління на ділі зустрічали ще й сильний опір та протидію у відносинах московського центру із союзними республіками. Такий факт не видається дивним з огляду на те, що нищівна критика Сталіна, розгорнута в СРСР після XX з'їзду, містила також паплюження його національно-державної політики. А таке становище, в свою чергу, провокувало зміни у цій політиці. Значний обсяг юрисдикції центру переходив до республіканського управління. Внаслідок цього становище останніх у складі СРСР зазнавало змін. Найсильніше такі зміни мали торкнутись саме Української РСР, яка займала трохи меншу площу в СРСР ніж Російська РСР.

Проте взявши до уваги, що СРСР не був демократичною державою, такий розподіл влади між Москвою і Києвом виявився, щонайменше, у посиленні позицій української правлячої верхівки, а не у збільшенні національних прав українського народу. Це спричинено цілою низкою обставин. Українська правляча еліта отримала унікальний досвід управління, вирішення

широкомасштабних завдань і контролю величезних мас людей в різноманітних ситуаціях, перш за все, в умовах воєнного стану [116, с.518]. Будь-який вищий чиновник України мав ширше коло повноважень і відповідальності, ніж такі самі управлінці в інших союзних республіках СРСР (крім Російської РСР). До того ж, М. Хрущов був повністю впевнений, що ширші повноваження національних кадрів ні в якому разі не загрожують стабільності СРСР, а будуть поліпшувати його економічне становище, що в свою чергу посилить і могутність держави в цілому. Адже попри керівні повноваження «останнє слово» в будь-якому разі залишалось в полі зору центру.

Окрім того, без дієвої підтримки партійної верхівки України піднятися до найвищої влади в СРСР, а згодом втриматись на цьому п'єдесталі вкрай важко. Тому, щоб мати таку дієву підтримку, Хрущов був ладен на численні поступки членам партійно-адміністративного апарату України. Ця партійна стратегія стала зрозумілою одразу ж по смерті Й. Сталіна, коли на вищих керівних посадах, які до того займали переважно росіяни, стали помічати українців. Дані статистики свідчать про те, що напередодні війни росіяни становили 2/3 зайнятих на роботі у центральних державних і партійних установах УРСР. Проте вже на середину 1950-х років 40% становили вже українці. Така ситуація зберігалася і в наступні роки та поширена на усі щаблі партійно-державного і господарського апарату України. Разом із тим все частіше можна зустріти корінних українців на найвищих посадах у Москві - в ЦК КПРС, союзному уряді, серед військових, в органах державної безпеки.

Однак О. Кириченко не зміг встояти в незвичних умовах кулуарних інтриг та змов московського двору. Найближчих соратників Хрущова виводила з рівноваги «владна сверблячка» минулого лідера Компартії України, оскільки той вважав себе другою особою в партії. Тому в 1960 р. О. Кириченка звільнено з посади секретаря ЦК і призначено першим секретарем Ростовського обкому партії. У 1963 р. Хрущов здійснив ряд дій для зміцнення своїх позицій у Москві за рахунок українських кадрів [234, с.477]. В Москву переведено першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного, а на його місце обрано П. Шелеста. За підрахунками істориків

виявилося, що в останні роки знаходження Хрущова при владі половина складу президії ЦК КПРС (де, як правило приймалися ключові для країни рішення) були тою чи іншою мірою пов'язані з Україною. М. Хрущов давно був з ними знайомий і вважав, що вони стануть його вірною опорою в столиці. Серед них були Л. Брежнєв, А. Кириленко, М. Підгорний, Д. Полянський і сам М. Хрущов. До того ще не було в історії випадку, коли на чолі правлячої партійної піраміди існувала така концентрація вихідців з України, як за Хрущова.

Посилена своєю владою правляча українська верхівка отримала коло нових повноважень, про які за Й. Сталіна України не могла навіть мріяти. Серед усіх галузей найсильніший вплив вона мала у сфері економічного життя країни. У 1957 р. ініційована чергова докорінна реорганізація органів управління промисловістю і будівництвом. Було ліквідовано галузеві міністерства, які контролювали провідні галузі промисловості - як республіканські, так і союзні - їм на зміну створювались територіальні органи управління - Ради народного господарства (раднаргоспи).

Необхідне рішення в республіці прийняла сесія Верховної Ради УРСР у червні 1957 р., за чим слідувало створення 11 економічних адміністративних районів, та почали діяти раднаргоспи. Введення цих змін перекривало повний контроль центру над економікою України. Відтепер усі підприємства в регіонах керувалися раднаргоспами, які, у свою чергу, перебували в підпорядкуванні Ради Міністрів УРСР. Функції планування та контролю над усією українською економікою рішенням ЦК КПУ передано Держплану УРСР. Це рішення вважається найбільшим проявом економічного автономізму КПУ за сорок років існування в Україні радянської влади. Позитивне значення мало деяке розширення прав союзних республік у адміністративно-політичній сфері.

У підпорядкування республіки, місцевих республіканських органів влади передавалися питання адміністративно-територіального устрою, районування, віднесення міст до обласного, республіканського підпорядкування. До їхньої юрисдикції належало визначення цивільного, кримінального і процесуального кодексів, створення законодавства про судоустрій та судочинство. Збільшувались

повноваження республіки у створенні власного бюджету, питаннях матеріально-технічного постачання, збуту продукції. Такі перетворення у статусі Української РСР у складі СРСР більшість істориків визначають як «відродження контрольованого автономізму» [43,с.499].

Проте на рівні життя та положенні населення України такі впровадження фактично не відбилися. В той час як представники української верхівки інколи й виступали на захист національної промисловості чи культури й мови від русифікаторського тиску центральних установ, водночас робили це нерішуче та непослідовно. Українська номенклатура опікувалась, перш за все, власними інтересами і скористалася сприятливим для себе положенням для їх найширшого втілення. Окрім того, зазначені тенденції не могли порушити унітарного та тоталітарного характеру СРСР. Економічний і політичний суверенітет республіки залишався дієвим лише на папері. Насправді ж навіть питання, які торкалися компетенції української республіки, мали узгоджуватись з центром. Тому вдячна українська номенклатура на усі боки славила М. Хрущова. Адже розуміла, що побудований за ієрархічним принципом партійно-державний апарат СРСР, а відповідно і УРСР, не може ефективно функціонувати без харизматичного та владного лідера держави.

На виконання цієї ролі, при підтримці компартійних лідерів усіх рангів, висувався сам ініціатор розвінчання культу особи Й. Сталіна - М. Хрущов. Вельми вправно вихваляли його керівники Компартії України. На підтримку цієї тези, у виступі ЦК КПУ на XXI з'їзді КП України 1960 р. Хрущов охарактеризований як «видатний державний діяч, великий гуманіст, невтомний організатор і трудівник, вірний більшовик-ленінець». У свій час такими визначеннями були позначені виступи на адресу великого вождя Й. Сталіна, «вірного керманіча партії і радянської держави». Проте з плином часу у діях М. Хрущова помічені риси, які стали причиною сильного невдоволення партійною верхівкою. Нестриманість, холеричність очільника партії і країни, зменшення кількості силовиків, численні промови про лібералізацію суспільства спричинили невдоволення серед партійно-державного керівництва, проте М. Хрущов був

перекоаний у своїй повноті влади та перебував на позиціях збереження всеосяжного й необмеженого контролю КПРС суспільством.

Невдоволення лише зростало з часом і серед інтелігенції. Вона очікувала на глибинні демократичні зміни в системі управління державою, жадала побачити злам тоталітарної системи, а взамін цього засвідчувала незграбні спроби її реформування та модернізації. Визначним у негативному розумінні для М. Хрущова стали невдалі спроби добитися вагомого підвищення інтенсивності господарювання, життєвого рівня населення. Попри це влада вимушена була здійснити в 1961 р. грошову реформу, зменшити видатки на виробництво товарів народного споживання. Були значно підвищені ціни на м'ясо, масло та інші продукти, що спричинило хвилю незадоволення населення. Приміром, у Новочеркаську влітку 1962 р. відбулися страйки і масові демонстрації працівників, проти яких вийшли озброєні війська. Виступи робітників відбулися і в Україні: у Краматорську, Черкасах, Харкові, Києві та інших містах [33, с.104]. Вони були локальними і швидкоплинними, особливо після втручання партійних і державних органів, які оголошували покарання керівникам установ або звільняли їх з роботи. Однак в Донецьку і Жданові справа дійшла до демонстрацій і страйків.

Незадоволення ще більше зросло у 1963 р, коли через неврожай і саботаж прибічників опозиції проти Хрущова в країні почалися серйозні труднощі з продовольством. В Одесі, приміром, живучі у злиднях робітники відмовилися завантажувати масло, яке як «братерську допомогу» планували надіслати на Кубу. Наймасовіші страйки робітників можна відмітити у Кривому Розі, де впродовж тижня введено воєнний стан.

Намагаючись стабілізувати ситуацію, партійне керівництво у 1963 р. залучило значні закупівлі зерна з-за кордону. Численні зміни та переформування, особисті прорахунки з питань внутрішньої й зовнішньої політики, жорстокість й непослідовність (Радянський Союз був оштрафований на велику суму за те, що під час виступу в ООН М. Хрущов у збудженні зняв черевик і став гамселити ним по трибуні) привели до ситуації, коли проти першого секретаря ЦК КПРС

Хрущова організували змову, [30, с. 440]сформована на найвищому державному рівні. Прихильником політичної ліквідації Хрущова став навіть М. Підгорний, якого в 1963 р. Хрущов особисто обрав на відповідальну роботу у Москві, а також П. Шелест - з 1963 р. перший секретар ЦК Компартії України та інші члени партійного керівництва. Згідно рішення пленуму ЦК КПРС у жовтні 1964 р. М. Хрущова усунуто з посади першого секретаря ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів СРСР. Це був принципово найперший в історії випадок зняття з посади вищої керівної особи в партії й державі. Першим секретарем ЦК КПРС обрано знову таки вихідця з України Л. Брежнєва. На посаду Голови Ради Міністрів обрано О. Косигіна.

Керування країною Хрущовим стало періодом найчисленніших реформ та розвитку в промисловості України. Темпи її росту в 1,5 рази вищі за такі ж показники 1965-1985 рр. Радянський Союз за вказаний час досяг видатних успіхів у космічній промисловості, першим запустив у 1957 р. супутник і вивів у 1961 р. на орбіту Землі космонавта, яким став Ю. Гагарін. Вагоме значення у втіленні цих досягнень відіграла саме Україна, зокрема її машинобудівна і приладобудівна галузі.

Період відлиги та лібералізації суспільства поклав початок зародженню нового духовного клімату в державі та суспільстві, відкривши більші можливості для розвитку національної культури України. Демократизація суспільного життя, ліквідація терору та помилування жертв політичних репресій, хоча й неповне, проте порушення сталінської «залізної завіси» та налагодження зв'язків із зовнішнім світом, спроби подолання старої моделі командно-планової економіки сприяли пожвавленню творчих сил, піднесенню культурного життя. Проте недовершеність і непослідовність М. Хрущова і його соратників у впровадженні економічних реформ негативно позначилося на стані народної освіти, науки, літератури та загалом культурного розвитку. Потужний негативний наступ на національну культуру справила русифікація України, яка втілювалась під гаслами «інтернаціоналізму», «зближення і злиття націй». М. Хрущов був впевнений, що без використання в усіх сферах життя союзних республік російської мови і

культури побудування комунізму неможливе. Його упередження розділяли і найближчі прибічники у партійно-державному керівництві України.

Відчутний вплив на культурний розвиток в Україні проголошений 1961 р. у державній програмі КПРС курс на «формування нової людини» як обов'язкової складової частини будівництва комунізму в СРСР. Інші точки зору чи навіть ухилення від офіційної ідеології в науці, освіті, літературі, мистецтві, як і при попередній владі, заборонялися і жорстоко переслідувалися.

У грудні 1958 р. після довгого розгляду в Радянському Союзі ухвалено закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». У квітні 1959 р. такий самий закон прийнято в Україні. Цими нормативними актами передбачено структурну перебудову загальноосвітньої школи, введення восьмирічного терміну освіти, перетворення середніх шкіл з 10-річним терміном на 11-річний, створення матеріальної бази для засвоєння учнями шкіл однією з затребуваних в країні професій, зміна мовної політики школи. Впровадження загальної восьмирічної освіти серйозною проблемою. Однак її усунення пов'язане з масовими кадровими змінами. Кваліфікованих фахівців у школах бракувало. Щоб якось подолати такий факт, збільшувалась мережа освіти з заочною формою навчання, а також значно поліпшено умови підготовки учителів на фахових факультетах університетів. У 1958/59 навчальному році у школах української республіки працювало більш як 300 тис. фахівців.

Впродовж наступних років кількість працівників освіти лише збільшувалась, та таким чином забезпечила фактичне впровадження восьмирічної школи і роботу середніх шкіл. Важливим та доцільним напрямом у роботі школи відзначено політехнізацію, зміцнення зв'язку школи з виробництвом.

Задля цієї мети в навчальних закладах вводилося навчання для виробництва, великий обсяг занять проводився на підприємствах, у колгоспах і радгоспах. Впровадження потребувало подальшого створення учнівських виробничих бригад різного профілю, в педагогічних вузах організовано підготовку вчителів виробничого навчання. Проте значний дефіцит виділених державою коштів,

матеріально-технічних засобів не дозволив впровадити ці норми закону в повній мірі. Восьмирічки незабаром скасували, поступово ліквідовано й виробниче навчання у школах. Найбільшої полеміки у суспільстві викликав той зміст проекту реформи школи, який надавав батькам учнів кожної школи право визначати, якою мовою має проходити навчальний процес у обраній школі. Проти такого положення виступили письменники Максим Рильський і Микола Бажан, які виголосили свої погляди в статті «В ім'я людини», опублікованій у грудні 1958 р. на сторінках газети «Правда». Цей розділ проекту підданий нищівній критиці на партійних зборах літераторів Києва, які одностайно прийняли рішення, що «віддати лише на волю батьків вирішення питання, яку мову в обов'язковому порядку вивчатимуть їхні діти, - не можна». Літератори повністю усвідомлювали, що це питання передадуть таким чином не на розсуд батьків, а місцевому партійному керівництву, яке орієнтуватиметься на русифікаторські плани Москви [38, с. 8].

Одностайне рішення українських письменників спричинило хвилю схвальних відгуків у республіці. Проте, всупереч рішення більшості населення, Верховна Рада УРСР затвердила текст про обов'язкову російську мову навчання у остаточний варіант прийнятого закону про освіту. Русифікація стала однією з найяскравіших проявів організації радянської освіти.

У лютому 1963 р. в Києві пройшла наукова конференція з питань культури української мови. У ній прийняли участь більше 800 учених і науковців. Було обговорено питання наявних обмежень вживання української мови. Йшла мова й про необ'єктивне звинувачення інтелігенції в буржуазному націоналізмі. Як сфабрикована та неправдиво розкритикована теорія «двомовної нації». Ухвалено низку декларацій із закликами до пожвавлення українзації громадського, освітнього і культурного простору республіки. Проте ці декларації не мали сенсу та вагомості для очільників правлячої партії в Україні. Курс на русифікацію продовжено.

На середину 1960-х років українською мовою навчалося ледь 60% учнів середніх шкіл. У великих містах становище з отримання якісних знань

українською мовою виявилось особливо ускладненим. У 1958 р. у міських україномовних школах навчався тільки 21% учнів, а в низці провідних міст України (Харкові, Донецьку, Одесі та ін.) україномовні школи не досягали й десяти відсотків. Важливо відмітити, що дані про кількість українських і неукраїнських шкіл були мало не найстрашнішою державною таємницею і не оголошувались публічно.

Суттєво зменшена кількість україномовної газетно-книжкової продукції. У 1963 р. із усієї кількості друкованих видань в Україні (2 366) рідною мовою виходили лише 765, а значить менше однієї третини [35, с. 64]. У 1960-1962 рр. в Україні вже друкували більше літератури, в тому числі й наукової, російською мовою, ніж українською.

Окремо треба сказати про те, що політика лібералізації, яка проводилася в СРСР, не розглядала демократизації у відносинах держави та церкви. Провідна точка зору, що ґрунтувалась на матеріалістичному світогляді, обов'язково вступала в полеміку з релігійною свідомістю. Тому країну чекали чергові акції подолання релігійної залежності громадян, які переважно відбувались на зламі 1950-60-х рр. Газети, радіо, культурно-освітні заклади, інші засоби впливу на населення зорієнтовані на посилення атеїстичної роботи. Починаючи з другої половини 1950-х років, а значно ширше і активніше наприкінці 1950-х - початку 1960-х років, у редакціях газет, на радіо організовані відділи атеїзму. Товариство «Знання», окрім спеціальних університетів на громадських засадах, створило науково-методичні ради, секції пропаганди науково-атеїстичних знань. У багатьох обласних і районних центрах створені атеїстичні музеї та планетарії. У вузах відкривалися кафедри наукового атеїзму. Курс лекцій з наукового атеїзму запровадили не тільки у вищих, а й у середніх спеціальних навчальних закладах, у старших класах загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ, на курсах перепідготовки кадрів різних ланок. У мережі політичної освіти для дорослих і для працюючої молоді організовувалися теоретичні семінари, гуртки, масові школи з антирелігійною тематикою, кількість слухачів яких постійно збільшувалася.

На початку 1962 р. істотні зміни внесені до законодавства. Заборонялось відкриття храмів та ритуальних будинків. Питання ж про припинення діяльності храму вирішувалося не в центрі (як було до того), а виконкомом обласної ради. Спрощення процедури надавало ще більше можливостей для ліквідації церков у певній місцевості. Релігійний об'єкт могли закрити з огляду на акт будь-якої протипожежної комісії тощо. До цього процедура вимагала лише рішення уповноваженого у справах церкви при обласному виконкомі. Церкви закривалися та навіть руйнувалися «у зв'язку з реконструкцією населених пунктів». Саме так пояснювали органи влади свої дії. Священнослужителів позбавляли права контролювати фінансові справи релігійних громад, їм заборонено керувати їхньою практичною діяльністю. Варто сказати й про непомірно високі податки релігійної громади, які сягали 80%. Релігійна громада мала право наймати священнослужителя тільки тоді, коли він отримував реєстраційне посвідчення уповноваженого у справах культів при облвиконкомі. Вкрай важких утисків зазнала православна церква. Впродовж 1957-1964 рр. закрито 46% православних українських храмів. Найбільше це зачепило центральні та південно-східні райони республіки, де протидія місцевих громад нищівним акціям проти церкви не активно підтримувався.

1946 р. позначився сильною посухою, зменшився обсяг виробництва зерна, однак партійно-державне керівництво будь-що прагнуло виконати обов'язкові плани хлібозаготівель. Для успішного подолання голоду 1946 р. українське населення потребувало всього 150 тис. тон зерна, проте вивезення зерна за кордон не тільки не припинялось того року, ай досягло рівня 1,7 млн. т. Результатом такого недбалого керівництва, жорстокого ставлення комуністичної партії до проблем українського селянства в 1946-1947 рр. в республіці загинуло понад 800 тис. людей [75, с. 280].

Найбільше зазнало втрат населення Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Одеської, Вінницької, Херсонської та Ізмаїльської областей. Наступна хвиля сталінських репресій повоєнного періоду розпочалася саме з українських земель. В березні 1947 р. до партійного керівництва України

направлений з Москви Лазар Каганович, який миттєво став ініціювати переслідування української інтелігенції, висував звинувачення проти неї у «українському буржуазному націоналізмі». Новими жертвами сталінських переслідувань стали письменники Юрій Яновський, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Остап Вишня; вчені-історики М. Петровський, К. Гуслистый, Ф. Ястребов; композитори К. Данькевич і В. Мураделі; кінорежисер О. Довженко і багато ін. За 1945-1951 рр. ухвалено 12 партійних каральних постанов про журнал «Перець», «Вітчизна», «Дніпро», репертуар драматичних і оперних театрів тощо. Постраждала багаточисельна еліта української інтелігенції.

У 1948-1949 рр. в Україні утворено понад 6 тис. колгоспів, що фактично призвело до повернення кріпосної системи на селі, розкуркулення і примусове виселення більш заможних господарів. Заборонено діяльність Української греко-католицької та Української автокефальної церков, замість них за вказівкою центру усюди запроваджена російська православна церква, підконтрольна центру. Священнослужителі, які не погоджувались бути підданими Московському патріархату, одразу направлялись до органів НКВС. Більше 400 нескорених священників і 800 ченців, відправлено до Сибіру, 200 з них винищено фізично. Така ситуація спричиняла в населення хвилю обурення владною політикою, активізувала протидію впровадженню колективізації з боку Української повстанської армії (УПА) і підпілля Організації українських націоналістів (ОУН).

Задля ліквідації подібної внутрішньої опозиції партійне керівництво використовувало підрозділи регулярної армії, війська МВС і каральні загони. Провідними методами ліквідації ОУН-УПА стали жорстокі репресії: блокада, прочісування величезних територій, депортація, арешти, розстріли, провокації тощо. За даними офіційної статистики, кинуто за ґрати 104 тис. повстанців чи тих, хто їх співчував. В'язниці були переповнені такими полоненими, без винесення будь-яких обвинувачень зникали тисячі людей, понад 600 тис. осіб насильно вивезено на Схід. Смерть керівника УПА Романа Шухевича 5 березня 1950 р. звела нанівець боротьбу повстанців, хоча деякі формування продовжували опір ще до середини 1950-х рр.

В середині 1950-х рр. в Українській республіці утворено Міністерство освіти, поширилось повсемісно вживання рідної мови, виходила низка друкованих видань українською мовою: «Український історичний журнал», УРЕ, багатотомний словник української мови Б. Грінченка, «Історію українського мистецтва», «Історію української літератури», «Історію міст і сіл» тощо. На розгортання руху українізації позитивно вплинула реабілітація українських діячів культури, в тому числі М. Хвильового, М. Куліша, Леся Курбаса, О. Довженка та ін. Поряд із тим саме на той час в республіці серед української інтелігенції шириться опозиційний рух дисидентів, представники якого виступали проти колишніх методів державної політики та ідеології, за лібералізацію режиму, розширення прав людини і державної незалежності. Серед них були І. Драч, Ліна Костенко, М. Вінграновський, В. Симоненко, В. Стус, І. Дзюба, Є. Сверстюк, С. Параджанов та ін. Дієва українська інтелігенція створювала неофіційні групи та організації, випускали поза цензурні видання «самвидав», поширювали листівки, виступали із роз'ясненням своїх поглядів на симпозіумах і конференціях, на творчих вечорах та відкритих судових процесах.

Деякі патріоти вдавалися до крайніх заходів, існували поодинокі випадки голодування та навіть самоспалення. Далі слідували кризові процеси тоталітарної системи та пагубний вплив перебудови часів М. Горбачова в Україні. В тих умовах партійне керівництво спробувало через адміністративні та ідеологічні важелі впливу утримати стабільність, стала сильнішою боротьба з дисидентами-інакодумцями, яким інкримінували «антирадянську» діяльність та присуджували тривалі терміни ув'язнення. Окрім наявної карної системи ГУЛАГ, поширена практика ізолювання в психіатричних лікарнях усіх, хто не розділяв політику партії [37, с. 32]. Проводилось втручання силових структур СРСР у справи суміжних країн: Німеччина (1953 р.), Польща, Угорщина (1956 р.), Чехословаччина (1968 р.), Афганістан (1979 р.).

В процесі посилення диктатури та репресій з боку керівництва держави водночас набирав сили всебічний політичний та ідеологічний тиск на Україну. Наприкінці 1960-х і на початку 1970-х років тут практично проведені справжні

ідеологічні війни проти виявів «українського націоналізму». Каральні органи широко застосували репресії та переслідування. За сфабрикованою справою з обвинуваченням «'примиренське ставлення до проявів націоналізму» –знято з посади першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста. На його місце прийшов інший затятий комуніст В. Щербицький, який самовіддано виконував усі постанови Москви, впроваджував відповідні кадрові зміни і «чистку» особового складу компартії. У 1970-ті роки почалась нова хвиля русифікаторського гніту. На межі 1960-70 рр. економічна галузь СРСР не використала можливість піти новим шляхом розвитку, а саме за ринковими принципами. Як і раніше в повному обсязі відновлено командно-планове управління та директиви, це повсякчас призводило до спаду темпів розвитку і стагнації економіки. Зростання явищ кризи та деградації у соціально-економічному житті України на середину 1970-х років визначалося такими чинниками, як низька ефективність командно-планової економіки [37, с. 46].

Відсутність вільного ринку позбавляло економіку країни здатності до самовдосконалення. Виробництва в СРСР не мали необхідного стимулу до конкуренції та йшли екстенсивним шляхом, ігнорували провідні досягнення науки і техніки, не опікувались зростанням якості своїх товарів, втрачаючи в рази більше енергії та природних ресурсів ніж того потребували підприємства. На початку 1980-х років за рівнем ВВП на душу населення економічні показники Радянського Союзу посідали 67 місце в світі, промисловість країни мала вкрай низьку продуктивність праці, темпи розвитку економіки перманентно падали і врешті-решт призвели до стагнації. Постійне зниження обсягів сільського господарства визначалося, перш за все, низькою ефективністю системи колгоспів в країні. Напівкріпосна залежність селян ставила їх в положення найманців, однак вони відчужені від власної землі, а тому плодів своєї важкої праці. В цілому рівень продуктивності праці в колгоспах союзу була вкрай низькою у порівнянні з подібними показниками аграрного сектору розвинених країн. В той же час враховуючи недосконалість технічного обладнання втрати під час збору врожаю сягали майже 30%. Тоді як індивідуальні присадибні господарства, що ледь

досягали 3% посівних площ землі, надавали ринку майже 50% сільськогосподарської продукції. Від початку 1963 р. Радянський Союз щороку мав завозити хліб з-за кордону. Помітним було і зубожіння населення та значне погіршення соціального рівня життя. Як засвідчують деякі автори, в розріз із галасливою пропагандою про «переваги радянського способу життя», рівень життя в державі залишався суттєво, тобто в декілька разів, нижчий у порівнянні з розвиненими країнами Заходу, де панував капіталізм.

Низька оплата праці та зрівняльна зарплатня у більшості галузей виробництво лише додавала аргументів опозиційним настроям. За обсягами задоволення продовольчої корзини на душу населення в 1985 р. Радянський Союз займав 77 місце у світі (менше третини від рівня США). Поширеним став дефіцит багатьох товарів першої необхідності, а довгі черги в магазинах нікого не дивували.

Для захисту охорони здоров'я і розвиток культури фінанси виділялися за «залишковим» принципом – 0,1%, в той самий час на оборону витрачалося 40% бюджетних коштів [42, с.193]. У порівнянні із капіталістичними європейським країнами тривалість життя в СРСР найменшою, в 1990 р. за цим показником країна посідали 54 місце, в той час як дані по дитячій смертності – у 2,5 рази вищі, тобто на рівні африканської країни Зімбабве. Головна проблема, що призводила до наростання кризових явищ в економіці визначалася, насамперед, методами і практичним управлінням – наявністю командно-планової системи в економіці, яка виступала головним власником усіх засобів виробництва і формувала бюрократичний характер економіки, та була позбавлена ринкових методів самоорганізації. Організаційно–політичним підґрунтям радянського режиму став брак будь-якої демократії – виборів на альтернативних засадах та багатопартійності. Командно-планова економіка, весь цей величезний адміністративно-бюрократичний апарат, в жодній мірі не був мотивований на проведення будь-яких демократичних реформ, бо це могло обмежити його владу. Відмова від реформ призводила до уповільнення економічного розвитку і

поглиблення кризових, застійних явищ. Тому, як бачимо, партійне керівництво дуже зневажала потреби національних республік.

2.2. Становлення патріотичної особистості поета

17 жовтня 1936 року народився Іван Федорович Драч, майбутній Герой України, талант у поезії, відомий режисер та видатний політик. Його рідне село Теліжинці в Тетіївському районі Київської області вже давно славилось своєю інтелектуальною спадщиною та своєю національною свідомістю, за що й поплачували під час «червоного терору» та колективізації. За деякими джерелами Теліжинці з часів Російської імперії мали статус «найрозумнішого» поселення в окрузі. За часів Голодомору 1932-33 рр. вимерло більше третини жителів села, а ті хто спромігся вижити, постійно потерпали від нелюдських умов штучно створеної колективізації. Батьки Івана Федоровича, корінні українці, які на початку 1930-х рр. покинули Україну та перебрались жити на Кавказ, через деякий час повернулись на батьківщину з надією, що голод вже не повернеться в їх оселю і «червоного терору» більше не буде. Батько, Федір Мефодійович, до переїзду в Теліжинці працював інструктором мінної школи Чорноморського флоту.

За словами Івана Федоровича, він не визнавав радянської влади та був її противником на відміну від свого рідного брата. З дитинства мати Тетяна привчала свого сина до народних пісень та української культури, чим й поклала початок становленню постаті відомого громадсько-політичного діяча [168].

Коли почалася Друга світова війна і німецько загарбники захопили цю територію, Іван Федорович згадує, що німці зробили в школі стайню, всю бібліотеку підпалили на подвір'ї, а вони, ще зовсім малі діти, всіма силами намагались врятувати хоча б якусь книгу, доки вони зовсім не згоріли. Іван Драч поцупив, за його словами, Велику радянську енциклопедію та збірку творів О.С. Пушкіна [168]. До цих двох книг він й досі не байдуже ставиться. Ще одна книга, яка дуже сильно вплинула на розвиток світогляду майбутнього мислителя

українського народу, був шевченківський «Кобзар», якого отримав Іван Федорович немов подарунок долі. Річ в тім, як пояснює сам І. Драч, «радянські літаки задля розширення пропагандистської літератури на окупованих ворогом територіях, скидали книжки з агітаційними листівками на кшталт «тримайтеся, червона армія скоро прийде!». Ці листівки після прочитання зазвичай знищували задля власної безпеки, а книжки залишали». Ось таким дивним чином Іван Федорович Драч вперше познайомився з творчістю духовного батька українського народу.

Взагалі, на творчість Івана Федоровича та на його світосприйняття вплинуло чимало відомих світовій літературі митців. Хоча першими книгами, які потрапили до рук майбутнього поета стали Т. Шевченко та О. Пушкін, та їх слова полонили душу молодого Івана Драча так, що він з радістю та теплотою в серці досі згадує ті приємні миті, коли він знайомився з їх легендарними творами [232]. Не менш вагомому внеску в розвиток світогляду молодого І. Ф. Драча вніс Теодор Драйзер, якого він читав із захопленням, ще будучи учнем сільської школи, та вже поглинав високі ідеали та жахи несправедливості цього світу. За шкільний вік Іван Драч познайомився зі всім списком запланованої шкільної літератури, увібравши в себе ідеї та роздуми Ф. Достоевського, М. Лермонтова, Лесі Українки, втім, за словами самого Івана Федоровича, найбільшого впливу на його творчість зробив саме Павло Тичина.

У повоєнний 1946 р. на Україну прийшов голод і на цей раз, хоча й не був однозначно створений штучно, та все ж при людському ставленні до пересічних українців його можливо було б уникнути. Жителям Теліжинців знову треба було виживати усіма можливими засобами. За спогадами Івана Федоровича його сусідка Ярина за крадіжку пари кілограмів зерна отримала шість років в'язниці. Мати Івана Драча з поля приносила у пазусі торбинку, тобто крапа колгоспне добро. Сам Іван Федорович мов зерно на жорновах у дядька Тихона і ненавидів представника радянської влади, який не давав навіть дозбирувати колоски на вже прибраному полі. Та не дивлячись на скрутне становище, Іван Драч виріс міцним і спритним. Змалечку захоплювався футболом, волейболом, бігом, шахами. Іван

Федорович Драч успішно пройшов всі три етапи «радянського дорослішання», тобто був жовтеньом, піонером та комсомольцем. Вже в 15-річному віці надрукований його перший вірш, який чітко визначав прагнення післявоєнного дитинства І. Драча у розбудові мирного життя в Україні [234]. Його рядки:

Ми за мир! Так каже Україна.

Ми за мир! – всміхається дитя.

Ми за мир! – говорить вся країна.

Ми за мир, за щастя, майбуття!

Можливо, що саме після цієї події, Іван Федорович не тільки остаточно визначився з пріоритетом обрання майбутньої професії, але, що немало важливо, схилився до принципу гуманізму та пацифізму. Та, як відомо, методи мирного врегулювання всіх питань є найулюбленішими в арсеналі Івана Федоровича.

Навчався Іван Драч дуже добре. По завершенню шкільної програми мав надію на здобуття золотої медалі, та номенклатурна налагоджена система стала на заваді втілення дитячої шкільної мрії. Річ у тім, що в Радянському Союзі все базувалося на ієрархії посад і розподіл привілеїв співпадав з плановою необхідністю тих чи інших місцевих високопосадовців, навіть відзнаки школярам наділяли за планом, на заслуги мало хто звертав увагу. Золота медаль дозволяла абітурієнту скласти тільки один іспит до вишу. Та на район виділялась така кількість медалей, яка була необхідна для дітей місцевих чиновників. «Я готувався, що мені дадуть золоту медаль, але її дали доньці першого секретаря райкому партії. Тоді я зрозумів, що життя дуже цікаве» [125].

По завершенню навчання в школі Іван Драч, сповнений підліткових надій, вирушає до Києва задля вступу до Київського університету ім. Тараса Шевченка на факультет журналістики. Всі іспити окрім географії складає на п'ять, останній на чотири. Не дивлячись на все ж гарний загальний бал він, як виходець з села, вибуває із гонки абітурієнтів. Треба зауважити, що в 1950-ті роки до вищих навчальних закладів приймали без особливих проблем хіба що дітей, чиї батьки були членами партії, потім йшов відбір за корупційною схемою, а вже далі на конкурсній основі зараховували для статистики: потрібно було

«продемонструвати» стільки-то відсотків дітей селян, звільнених у запас воїнів радянської армії. В номенклатурній схемі, нажаль, місця в цій вибірці Івану Драчу не випало. Після невдалого вступу до вишу він у 1954–1955 рр. викладає російську мову й літературу в семиріччі у с. Дзвеняче Тетіївського району. Працював інструктором Тетіївського райкому ЛКСМУ по зоні діяльності МТС.

У 1955–1958 рр., розуміючи необхідність отримання вищої освіти, Іван Федорович йде по запланованому радянським режимом шляху служіння вітчизні, так як лише відслуживши три роки в лавах радянської армії, юнаки не тільки поглинали в себе агітаційно-пропагандистську ідеологію радянського шовінізму, але й проходили дуже важливий суспільний екзамен на необхідність існування. Під час служби І. Драч продовжує писати вірші, кращі з них друкує в київських літературних журналах «Вітчизна» та «Дніпро» [15, с. 98].

Перебуваючи в лавах радянської армії він дізнався про результати XX з'їзду КПРС, про критичну промову М. Хрущова, яку історики й досі називають кінцем сталінських репресій. Ця подія в подальшому мала значний ефект, оскільки допомогла Івану Драчу створити собі імідж сталінського поборника. Звісно реакція на доповідь М. Хрущова вкрай неоднозначна, суспільство як і завжди в таких обставинах розділилось на два табори. До перших відійшли прихильники сталінського режиму, для них падіння свого кумира мало таке ж значення як для віруючих знищення їх релігії. До другого табору відійшли менш ідейні та більш пригнічені громадяни Радянського Союзу, ті хто на «власній шкірі» зміг відчути всю несправедливість політики тоталітарного режиму, вся та маса радянських людей, які роками відбували несправедливі покарання за дії, яких не вчиняли.

В 1958 році по завершенню трирічного терміну служби в радянській армії І. Драч демобілізується з квитком кандидата в члени комуністичної партії, чим стає на ще одну сходинку вище у досягненні своєї мети. У вересні того ж року він із легкістю вступає до знайомого вже йому вишу та цього разу на факультет філології. З самого початку навчання проявив себе як вкрай кмітливий та обдарований юнак, чим і заслужив право очолити літературну студію імені Василя Чумака.

Перебуваючи на другому курсі філологічного факультету КНУ, восени 1959 року І. Драч спромігся відкрито виступити з доповіддю по політичній інформації, за яку його забрали представники КДБ невдовзі по завершенню зібрання. В цій своїй доповіді, він, як представник обуреного народу, словесно громив ті зlodіяння радянської системи, про які тільки знав, думаючи, що підтримує лінію партії. В розгромі репресивних методів колишнього правління він перебрав із кількістю критичної інформації за що в подальшому й поплатився [167]. За словами Івана Драча, тоді в головному відділенні КДБ у Києві його допитували по черзі двоє осіб. Один з них постійно намагався вивідати, звідки Драч отримав цю антирадянську інформацію, на що студент давав якісь неконкретні відповіді на кшталт почув в коридорі. Інший КДБіст по-людські намагався переконати І. Драча в дурості його політичного промаху. Розмова була не довгою. Того ж дня його відпустили, але з цього моменту життя Івана Драча буде тісно пов'язане з органами державної безпеки.

Після його приводу до КДБ він неодноразово потрапляв під немилість керівництва свого навчального закладу. В розмові з керівництвом вишу, яка відбулась майже одразу після допиту в КДБ, Іван Драч будучи наївним молодиком не бажав приховувати свій привід до органів державної безпеки та бажав у всьому зізнатись на майбутньому засіданні учбової ради, на якій Івана Федоровича повинні були зробити членом КПРС. Та на його юнацькі моральні переконання керівництво відповіло порадою цього не робити, бо навіть сама згадка про допит в органах держбезпеки могла поставити хрест на кар'єрі простого громадянина радянської країни. Таким чином, цього ж року студент Іван Драч став членом КПРС, продовжив брати активну участь в університетському житті, подав у видавництво «Молодь» рукопис книги віршів. Та привід до КДБ все ж дав про себе знати - Івана Драча за політичні переконання вигнали із денного відділення. Книжку, яку він подав до друку в останній момент відмовились надрукувати [54, с. 13-14].

Не дивлячись на це випробування долі, Іван Федорович вступив до Вищих сценарних курсів державного кіно СРСР в Москві, там набрався досвіду та обріс

новим колом талановитих митців. На початку 1960-х рр. він з тріумфом вливається в рух молодих талановитих представників української інтелігенції. Майже одразу за допомогою своєї ораторської майстерності його визнають рупором творчої молоді. Іван Драч, як ніхто інший, енергійно виступає на творчих вечорах та народних зібраннях, а в своїх віршах він відкрито критикує радянську владу. В цей час з'являється чимало стильових новацій у поезії. Представником одного з цих напрямків є також І. Драч [65, с. 120].

Його неперевершений новаторський вплив в поєднанні з ораторським мистецтвом перетворюють Івана Федоровича з простого поета в кумира молоді та духовного лідера нового покоління.

На початку 1960-х рр. творчість поета сприймалася неоднозначно: багато кого дратувала асоціативність, метафоричність, символізм його творів, незвичні словосполуки, сміливе введення в мову вірша наукової лексики. Цікавою видається вже перша збірка поета «Соняшник», в якій оспівувалась доля звичайної людини, невичерпність людського генія на теренах науки й техніки, бажання розгадати таємниці буття [170]. І до сьогодні «візитковими» для Івана Драча є твори, які ще на початку 1960-х рр. захоплювали читачів неординарністю поетичного мислення: «Балада про соняшник» (котра дала назву й дебютній збірці) та «Етюд про хліб» [191; 197].

У 1961 р., а саме 18 серпня, виходить його надрукована поема з чудовою передмовою Івана Дзюби, «Ніж у сонці». Ця феєрична трагедія підносить Івана Федоровича на високий рівень української поезії того часу, робить його одним з найвідоміших поетів-новаторів на українському просторі. І не тільки як факт неординарної появи поезії нового стилістичного звучання, але і як факт стрімкого й успішного входження «поета-шістдесятника» в літературу, знекровлену тривалими «вправами» соцреалізму. Сам поет вважає, що після трагедії «Ніж у сонці» по-справжньому відчув славу. Тоді був справжній фурор. Усі почали цікавитися, хто такий Іван Драч [54, с. 14]. 1961–1962 рр. перебуває на посаді літературного працівника «Літературної газети» (тепер – «Літературна Україна»), головної газети Спілки письменників України, з 1962 р. – член СПУ. У 1962 р.

Іван Драч видає свою першу книжку під назвою «Соняшник». Того ж року у журналі «Вітчизна» опублікував поему-симфонію «Смерть Шевченка», присвячену 100-річчю з дня смерті видатного Кобзаря.

Як згадує Іван Денисюк, львівський філолог і свідок народження «епохи шістдесятництва», коли з'явився українському світові «баладний» Драч зі своїми натхненними одами будню, в яких до останку розчинялося людське життя і в яких, власне, й заковано чи не увесь зміст і мету людського перебування на землі, – «ця партитура» сьогодення зачепила майже кожного, хто не страждав на естетичну й емоційну глухоту, хто прагнув відтанути серцем після крижаної доби недавнього сталінізму.

Іван Денисюк, відтворюючи атмосферу вояжів до Львова столичних поетів, які зривали лавину оплесків у тих, хто готовий стояти по 4–5 годин у переповнених залах, так описував у листі до Михайлини Коцюбинської свої враження від зустрічі з кумирами-тріумфаторами: «...Блідий, нічим не вражаючий від першого погляду Іван Драч мусив знайти сили, щоб не збліднути у тіні своїх попередників. Його поезія в його читанні нагадувала цілий ряд несамопитих візій. Якийсь чарівник позривав усі барви з квітів, з веселки, потовк усі кольорові скельця, змішав усе це в якомусь водовороті, а потім великим пензлем мачав у ті барви і ефектовними, сміливими, небаченими мазками творив. І як творив! Заплющивши очі, бачилося ті барви, вони проникали через замкнуті повіки, вони творили образи, в яких сміялися барви небувалою свіжістю, переливалися, жили, говорили, співали. Осінь, дві сестри під хатою, гуси, соняшники, чвалали пустирі... Скільки величних моментів, скільки пережито, передумано, які букети барв! А коли я відкрив очі, вже не було за кафедрою блідого і лисого, в окулярах, хлопця, – там стояв на одній нозі, і золотисто, і сонячно сміявся найпоетичніший соняшник, і повертався тільки у той бік, де сонце і краса» [169, с. 8-9].

У тому ж 1961 р. Іван Федорович знайомиться з Євгеном Євтушенко, який вже встиг прославитись на весь радянський союз як видатний поет. В подальшому їх дружба матиме тісний зв'язок та буде сповнена визначними подіями в творчому житті Івана Федоровича [237]. Можна сказати, що саме завдячуючи Є. Євтушенко

І. Драч став відомий широкому загалу російськомовного населення, так як Євтушенко переклав на російську, а потім ще й прочитав зі сцени Жовтневого палацу найвідоміший вірш Івана Федоровича «Балада про соняшник» [191]. Також у 1961 р. Є. Євтушенко приїхавши до Києва та побачивши жахливе звалище на місці, де були розстріляні тисячі невинних представників єврейського народу, був настільки обурений, що всього за декілька годин спромігся написати поему, яка змінила назавжди його життя, а головне, що вперше прочитав свій знаменитий Бабин Яр, саме Івану Федоровичу, і саме його схвальний відгук надихнув Євтушенка на подальшу публікацію цього витвору мистецтва за який його будуть ненавидіти антисеміти до самої його смерті. М. Хрущов звинуватить Є. Євтушенка в політичній незрілості та незнанні історичних фактів [67, с. 178], велика кількість провладних поетів впродовж всього часу існування Радянського Союзу в різкій формі відгукувались стосовно, як самого Євтушенка, так і його поеми.

Певно що саме завдяки любові до правди Драч та Євтушенко знайшли спільну мову та спромоглись разом на протязі багатьох років пліч-о-пліч нести літературне слово в народні маси. Кожен з них є видатним поетом своєї країни, кожен досяг олімпу поетичної слави. Вони все життя були друзями, навіть не дивлячись на нещодавні розбіжності в політичних поглядах, які стосувались україно-російського конфлікту.

Не маючи власного житла Іван Драч весь час потребував допомоги друзів та знайомих задля задоволення простих людських потреб. У цьому 1962 р. фортуна була для Івана Федоровича вкрай привітна, оскільки після виходу його першої книги Центральний комітет Українського комсомолу спромігся виділити молодому літератору кімнату, а до неї додавалася ще й прописка, право на життя та працевлаштування в столиці. Також у 1962 р. Іван Драч отримав перше в житті закордонне відрядження: «то була Італія, і, звичайно ж, як будь-яка радянська людина, я пережив величезне потрясіння», згадує він [168]. Повернувшись з-закордону І. Драч, натхнений свіжими враженням волелюбної країни та вдосталь розвинувши своє красномовство, стає вкрай вагомим представником

українського «шістдесятництва», він мов рупор свідомості починає вголос говорити та критикувати те, про що всі звикли мовчати. Як згадує Марта Дзюба, в травні 1962 р. «коли Дзюба із Вінграновським та Драчем приїхали до Львова вперше і почали на літературних вечорах відкрито розповідати речі, про які ми говорили тихо і в своєму колі, для львів'ян це був шок. Вони говорили про репресії, Голодомор, а їх не арештовували!» [167]. Вже тоді Іван Федорович, навчений гірким досвідом, віднайшов ту тонку грань між дозволеним та забороненим. Він зрозумів, що критикувати злочинства сталінського режиму дозволено в невеликих кількостях, та ні в якому випадку не можна критикувати режим теперішній з усіма його недоліками.

Використовуючи такий підхід Іван Драч спромігся здобути собі авторитет поборника сталінського режиму і водночас він зіграв дуже добру службу для тодішньої провладної верхівки, якій критика попередників тільки йшла на користь. Та все ж непокараною така поведінка бути не могла - у 1963 р. Іван Федорович Драч підпадає під критику за націонал-буржуазну літературу. Тоді на розширених зборах письменників І. Драча вирізнили з-поміж інших, а вже 8 квітня 1963 р. на нараді «активу творчої інтелігенції та ідеологічних працівників» України гостро засуджено формалістичні методи мовотворення, так як більшість представників радянського народу вбачали в цьому національно-буржуазну загрозу для непохитного встановленого радянського режиму і саме з цієї наради розпочато переслідування будь-яких проявів формалістики в пресі та засобах масової інформації.

А ось спогад актора Львівського театру ім. М. Заньковецької, заслуженого артиста України, а тоді студента Львівського університету ім. Івана Франка: «Іван Драч виступав після Миколи Вінграновського, і коли йшов до трибуни – спіткнувся (там є невелике підвищення, якого Іван не помітив). Але вийшов із ситуації, зажартувавши: «От бачите, як небезпечно виступати після Вінграновського». Драч читав свої прекрасні балади, ніби дуже прості, звичайні життєві ситуації слугували їм за мотив. Але трактування, поетична напруга, мислення, метафорика були виключно свіжі і несподівані [53, с. 45].

Втім 1963 рік мав для Драча і приємні моменти, саме цього року Іван Федорович одружився на молодій уродженці західної України, яка, полонивши його своєю незрівняною красою, стала вірним соратником на довге та щасливе сімейне життя. Сама Марія Драч завжди виступала надійним плацдармом у родині видатного поета, вона свідомо відмовилась від кар'єри на користь своєї сім'ї. Впродовж десятиліть М. Драч виховувала дітей та берегла сімейні цінності, чекаючи свого чоловіка із не закінчених гастролей, коли ж Іван Федорович почав займатись політикою, Марія Драч у всьому підтримувала свого чоловіка, чим й надихала його [231].

Проте в жовтні 1964 р. в результаті кремлівського заколоту, М. С. Хрущова усунули від правління, а на його місце прийшов новий прихильник тоталітарної ідеї Леонід Брежнєв. Разом з цим епоха «відлиги» змінюється періодом тотальної русифікації та зменшенням прав і свобод в суспільстві. Період десталінізації добігав кінця. Українське патріотично налаштоване суспільство не могло змиритись з думкою повернення деспотичних часів, тому виникає дисидентський рух опору, який протягом десятиліть буде боротись проти радянської влади [42, с. 156].

В цей час талановитий обранець української поезії опинився на межі вибору між можливістю подальшого відстоювання народних інтересів шляхом гострої громадсько-політичної боротьби з радянською партійною номенклатурою, чи поступитись великим ідеалам української непокірливості та перейти на бік радянської влади. Він, як особа вкрай поміркована, обрав шлях капітуляції, на відміну від своїх побратимів, з якими розпочинав свій шлях протистояння радянському режиму.

У вересні 1965 р. під час презентації в київському кінотеатрі «Україна» стрічки С. Параджанова «Тіні забутих предків» під листом-протестом проти арештів інтелігенції підписалися 140 присутніх. Цю акцію організували Іван Дзюба, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл. Письменник Іван Драч тоді проходив практику у знімальній групі Параджанова. Виконуючи доручення режисера, на прем'єру прийшов із запізненням і побачив, що кінотеатр оточили працівники

КДБ, неначе в ньому засіли терористи. За словами Івана Драча, спецслужби очікували якихось заворушень і мали намір відповідно скоригувати свою діяльність: чи продовжувати таємні арешти, чи призупинити їх. Але такого вони побачити не сподівалися. Після фільму КДБісти бігали уздовж рядів, щоб запам'ятати, хто підтримав виступ дисидентів [222, с. 560]. У листопаді 1965 р. з листом-протестом проти арештів, уболіваючи за стан української культури, звернулися до ЦК КПУ та ЦК КПРС композитор П. Майборода, поети Л. Костенко та І. Драч, авіаконструктор О. Антонов.

Після гучних арештів 1965 р. та політичних судилищ у Луцьку та Івано-Франківську, 78 «шістдесятників» спрямовують лист протесту на адресу прокурора УРСР та голови українського КДБ, а Іван Драч підписує петицію. У березні почалася «львівська серія» процесів проти інакодумців. І. Драч, Л. Костенко, В. Чорновіл, І. Дзюба в середині квітня приїжджають з Києва до Львова. Офіційний свідок занотував: «...ображали працівників міліції та конвою, обурювалися діями властей у зв'язку з арештом Горинів, кидали підсудним квіти та скандували слова “Слава!», “Слава патріотам!», а на адресу радянських органів кричали “Ганьба!»» [19]. Іван Драч і Ліна Костенко зустрічаються з редакцією львівського літературного журналу «Жовтень». Пропонують львівським письменникам теж виступити на захист підсудних.

Врешті рух «шістдесятників» не витримав та розколовся на два табори. До першого - відійшли найрадикальніші представники руху «шістдесятників», більшість з яких в подальшому переформуються в дисидентів. До другого табору увійшли помірковані, які поступились своїми ідейними переконаннями заради можливості подальшого творчого існування, до неї належав і Іван Федорович. Звісно, його еволюція у поглядах негативно віддзеркалилась на подальшій політичній кар'єрі письменника, зате він отримав чудову змогу безперешкодно творчо розвиватись.

На відміну від інших «шістдесятників» та дисидентів, які все ж продовжували чинити відкритий опір радянській владі, шляхом популярного в ті часи засобу, створення самвидаву та участю в громадських зібраннях, де цей

самий самвидав і розповсюджувався; І. Ф. Драч опинившись у «внутрішній еміграції» вчинив помірковано. Його не арештували, а продовжували видавати, він отримав змогу трудитися на благо своєї батьківщини за що й отримав любов свого народу.

В травні 1966 р. Іван Федорович не витримав конфронтації з радянським режимом та написав свого відкритого листа до парткому Спілки письменників України: «Я як комуніст, тепер розумію, що об'єктивно мої вчинки в цих історіях суперечать моєму званню комуніста і я їх засуджую з усією категоричністю. Взагалі, всі ці події є великою політичною шкодою для мене, як комуніста» [196, с. 103]. Після цього листа у 1966 р. він стає одним з найуспішніших поетів радянської України. З початку 1970-х рр. він майже щодва роки випускає чергову збірку своїх творів. У 1976 р. його нагороджують найвищою творчою відзнакою - Державною премією УРСР імені Тараса Шевченка за збірку поезій «Корінь та крона», а у 1983 р. - Державною премією СРСР. І не віршами одними прославився Іван Федорович в ті роки. Він здобув славу генія-новатора, отримав авторитет видатного оратора, спромігся прийняти важливу участь в процесі розвитку національної свідомості українського суспільства за допомогою свого поетичного таланту. Він, протягом десятиліть перебуваючи під офіційним захистом радянської влади, словом і ділом боровся за майбутнє своєї батьківщини.

Звісно його відходу від активної політичної боротьби посприяв і факт народження сина Івана Федоровича, який народився 28 лютого 1965 року, їхня перша дитина з Марією Драч. Ця подія не могла не вплинути на душевний спокій знаменитого поета, батьківство несло в собі чималі обов'язки, як кожен батько, він повинен оберігати свою родину, а знаходячись за ґратами такої нагоди немає. Звісно спочатку Іван Федорович, на рівні з іншими намагався відстоювати законні права та свободи українського народу, та після публічних судових процесів, всім стало зрозуміло, що ця влада не відступить і з нею боротися вкрай важко. Цікавий факт, син поета, Максим Іванович Драч, двічі кардинально впливав на громадсько-політичну діяльність свого батька. Вперше, ще з моменту народження в далекому 1965 році, коли наявність новонародженої дитини поклала на плечі

славнозвісного «шістдесятника» тягар відповідальності, за майбутнє своєї родини. Саме тоді Іван Федорович усвідомив необхідність переходу на помірковані позиції, адже для поета з'явилась можливість виступати на трибунах всіх республік Радянського Союзу, не говорячи про численні привілеї на кшталт власної квартири, будинку, автомобіля, про які пересічному громадянину годі було б і мріяти. Головною ж перевагою співпраці з радянською системою стала можливість працювати в творчій сфері. Прийняти бік більшості «шістдесятників» і продовжити боротьбу за інтереси українського суспільства, означало поставити хрест на сім'ї, кар'єрі та й взагалі можливо своєму житті.

Вдруге син Івана Федоровича вплинув на громадсько-правові переконання свого батька після отримання променевої хвороби. Драч Іван Федорович не зміг пробачити радянській владі ті муки, які переніс його син. Довгі місяці душевних страждань біля ліжка рідної дитини наповнили І. Драча, які в подальшому привели його в крісло голови Народного Руху України. На превеликий жаль, життя Максима Івановича Драча скінчилось у віці 44 років і скінчилось воно трагічно, його вбили саме напередодні двадцятої річниці створення Народного Руху України. Іван Федорович в інтерв'ю стверджував, що вбивство його сина - це відплата за організацію Руху [168].

1964–1974 рр. – Іван Федорович Драч працює сценаристом Київської кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка. У 1965 р. за сценарієм І. Драча на Київській кіностудії знято кінофільм «Криниця для спраглих». Не дивлячись на успіх кінострічки, її вихід на екрани заборонено до 1988 р. Того ж 1965 р. побачила світ збірка поезій «Протуберанці серця», яка, за Л. Талаєм, розбивала ожеледиць народного духу [65, с. 145]. Праця видана у 1966 р. російською мовою та принесла її автору всесоюзне визнання. Поета визнають як явище міжнародного літературного процесу, він стає зіркою радянської літератури. Та не дивлячись на цей величезний успіх КП України клеймить його новою доганою. «Догана - в облікову картку за допущення збочень націоналістичного характеру, за співництво і захист людей, які стали на шлях антирадянської діяльності -

оголошений рішенням бюро Ленінського РК КП України міста Києва від 7.VI.1966 року. Протокол № 19 ».

У вересні 1966 року, як це траплялося щорічно, на три місяці до Нью-Йорку виїжджала делегація УРСР. Традиційно до її складу включали письменників. Того вересня Атлантичний океан перетнули І. Драч і Д. Павличко. Пізніше Іван Федорович згадає: «Тоді моє 30-річчя відзначали діаспоряни, ансамбль імені Вірського. Це таке гучне-бучне і несподіване свято для мене! Я й подумати не міг, що хтось там знає про мій день народження. За нами пильно стежили як американські, так і радянські служби. Пригадую, як у мене пропав записник з усіма адресами і телефонами, а за тиждень несподівано з'явився. А іншого разу, коли я пізно повернувся до себе, на мене чекав завідувачий ідеологічним відділом ЦК Компартії України, комісар нашої делегації... Шевель, який після тої поїздки став міністром закордонних справ. «Ти би, такий-перетакий, або там лишався, або... Ти ж мені дай хоч колись виспатися!» – накинувся він на мене...» [193, с.14].

1967 р. вийшли у світ збірки «Поезії» та «Балади буднів». А наступного, 1968 р., за сценарієм І. Драча знято та випущено на екрани кінофільм «Камінний хрест» (за новелами В. Стефаника). Йому винесено сувору догану «За політично неправильну поведінку, що виражалась в підписанні наклепницького листа на нашу радянську дійсність з метою захисту осіб, засуджених за антирадянську діяльність. Оголошено рішенням Київського МК Компартії України від 25.XII.1968 року. Протокол № 34». У 1969 р. щойно надруковані чотири тисячі примірників художнього видання, нові вірші Драча і репродукції творів Тетяни Яблонської знищують як заборонену літературу [61, с. 32].

У 1970 р. видано збірку кіноповістей «Іду до тебе» (про українську поетесу Лесю Українку), а 1971 р. на екрани вийшов кінофільм «Іду до тебе», знятий за мотивами однойменної кіноповісті І. Драча [190; 202].

1972-го р. вийшли у світ збірка поезій та перекладів «До джерел» та кінофільм, знятий за сценарієм Івана Драча «Пропала грамота», за мотивами однойменної повісті М. Гоголя [174; 203]. «Пропалу грамоту» не заборонили, як

«Криницю для спраглих», але прокат з 1972 р. настільки обмежили, що глядач дізнався про неї тільки в другій половині 1980-х рр. «У сценарії поєдналися й інші твори Гоголя, Миколи Стороженка, козацькі перекази. Спершу це писалося на режисуру Віктора Греся, якого кіностудія не хотіла брати. Потім режисером обрали Бориса Івченка, але насправді фільм робив Іван Миколайчук. «Пропала грамота» стала частиною програми кіностудії з екранізації творів Гоголя, і оскільки я постійно десь їздив, то в результаті мені дістався цей невеличкий твір. У мене було цього сценарію до десяти варіантів (праця сценариста – це важка постійна праця), і мені так ця робота вже набридла, що я віддав хлопцям усе написане: «Беріть, робіть, що хочете, а я погоджуюся з усім», - згадує поет [168].

1972 р. став для Івана Федоровича періодом не лише творчих злетів. 1 липня в сім'ї Драчів народжується друга дитина, дівчинка Мар'яна.

Наступні роки діяльності Івана Драча - часи напруженої творчої праці. Після «Пропалої грамоти» з'являються нові кінопроекти, зокрема, у 1974 р. «Дід лівого крайнього» [204]. У майбутньому Микола Жулинський уточнить, що за таку творчу роботу Івана Драча вигнали з посади сценариста кіностудії. Того ж року поет публікує цикл віршів «Подих Атомної». У 1974 р. І. Ф. Драч також друкує збірку поезії «Корінь і крона» [175]. Дякуючи їй Іван Федорович стане через два роки лауреатом Шевченківської премії.

Протягом 1974–1987 рр. І. Драч займався творчою та журналістською роботою (м. Київ), перебував на посаді секретаря і члена правління Спілки письменників України.

У 1976 р. побачила світ наступна його книжка: «Київське небо» [176]. Та цього року він лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка за збірку «Корінь і крона». У цей час у Москві видано ще одну збірку «На дне росы».

1977 р. побачила світ драматична поема І. Драча «Дума про вчителя» [60; 177; 183], а в Москві видано збірку «Солнечный гром» [197].

У 1978 р. в США в перекладі англійською виходить друком книжка віршів Івана Драча «Orchard Lamps» [191]. Її редактор, автор передмови – американський поет Стенлі К'юніц, м'яка обкладинка, 79 сторінок.

У 1989 році в США перевидають цю книжку вже в твердій обкладинці «Hardcover». Того ж 1978 р. надруковано його збірки поезій «Сонце і слово»[179], «Сонячний фенікс»[178].

У 1979–1982 рр. в співавторстві з І. М. Миколайчуком Іван Драч створив образ українського композитора М. Лисенка у кіноповісті «Київська фантазія на тему дикої троянди-шипшини» [169, с. 220].

1980-го р. у Москві виходить друком книжка «Зеленые врата», в перекладі російською. Радість від новодруку поєднана із сумом. Не всі переклади вдалі. В тому ж році І. Драч здобуває славу талановитого перекладача. До списку перекладених ним робіт потрапив італієць А. Данте, іспанець Г. Лорка, росіянин О. Блок, американець Т. Еліот, балканець К. Кулієв, калмик Д. Кугультинов, білорус Р. Барадулін, грузин О. Чіладзе, латиш О. Вацієтіс, вірмен П. Севак, румун М. Стенеску, молдаванин Г. Вієру [191; 193].

У 1981 р. виходить «Шабля і хустина» [182]. А наступного 1982 р. – видано збірку «Драматичні поеми» [183].

Восени 1983 р. за «Зеленые врата» Івана Драча нагороджують Державною премією СРСР. «Укртелефільм» в тому ж році випускає фільм за сценарієм І. Ф. Драча в співавторстві з режисером Ткаченком «Вечори на хуторі біля Диканьки» [206]. За його сценарієм знято і випущено на екрани мультфільм «Крила». Також ним опубліковано збірник статей і нотаток «Духовний меч» та триптих «Київський оберіг», а в Москві надруковано збірку «Подсолнух» [194; 184].

Видавництво «Дніпро» в 1984 р. друкує повного «Шекспіра» в шести томах, де Іван Федорович перекладає поетичний твір «Генріх VI»[193]. Тоді він також стає лауреатом літературної премії Латвії імені Ояра Вацієтіса. У Москві побачила світ збірка поезій «Американская тетрадь». Видано й біографічну повість «Григорій Сковорода» (у співавторстві з С. Кримським та М. Поповичем).

Не треба забувати, що весь цей час Іван Драч працював у складі редколегій збірок «Поезія» (1968–1987 рр.), «Вітчизна» (1977–1982 рр.), «Сузір'я»(1980–1988 рр.), «Вітрила» (1983–1989 рр.), літературно-художнього та громадсько-

політичного збірника «Київ» (1992 – працює й понині), журналу «Дніпро» (1982–1991 рр.). А в період з 1985 р. по 1989 рр. – голова редколегії літературно-мистецького збірника «Гроно».

У середині 80-х родина Івана Драча нарешті оселяється в окремому будинку в Кончі Озерній. 1985-го р. надруковано збірки поезій «Соняшник», «Теліжинці» [170; 185]. А 1986 р. вийшли у світ «Вибрані твори» (в 2-х т.); у Москві перевидано збірку «Зеленые врата». В цей період на екрани виходять кінофільми «Мама рідна, любима» (знятий за сценарієм І. Драча та М. Машенко) та «І в звуках пам'ять відгукнеться» (про Миколу Лисенка), знятий за сценарієм І. Драча та І. Миколайчука [207; 205]. У співавторстві з С. Данченком інсценізовано поему «Енеїда» І. Котляревського (Київський український драматичний театр ім. І. Франка).

Однією з основних причин, яка покликала І. Ф. Драча боротись за незалежність рідної України, стала Чорнобильська катастрофа. Як згадує Іван Федорович, саме після цієї трагедії він відчув на собі тягар відповідальності за майбутнє українського народу. Зрозумів, що треба щось змінювати, бо неможливо існувати в країні, де життя людини існує лише у вигляді статистичних показників [167]. Чорнобильській трагедії також присвячується однойменний вірш «Чорнобиль» [188]

Чорнобильська катастрофа це не тільки українська трагедія, але й трагедія загальнолюдська, і все горе Чорнобиля зімкнуте не в аварії та радіації, а у ставленні владної верхівки до пересічних громадян України. На той момент склалося становище, коли приховувати від суспільства аварії на атомних станціях, стало нормою при Міністерстві енергетики та електрифікації СРСР. Партійні кар'єристи вели себе зухвало до такого ступеню, що вже не бачили нічого крім планової гонки за показниками. Кидаючи тисячі ліквідаторів на загибель вони навіть не намагались доповісти своєму народові, за що гинуть їх діти. Радянська влада ні в що не ставила життя звичайних українців, їй абсолютно байдуже на ті жертви, які поніс український народ, головне чого вони бажали -це утримати все в таємниці.

Безпосереднім учасником ліквідації Чорнобильської катастрофи став єдиний син Івана Федоровича, Максим Драч [123]. Тоді в далекому 1986 р. він, як і тисячі невілних представників адміністративного ресурсу, не думаючи про власне здоров'я намагався врятувати чужі життя, та вже тоді перебуваючи під безпосереднім впливом радіації знаходячись в зоні враження, він відчув лицемірне та зневажливе ставлення правлячої верхівки до пересічних громадян. Майже після тижневого перебування в зоні відчуження і постійно працюючи з ураженими пацієнтами, лише шостого травня, коли евакуація була завершена і в зоні лишалися тільки ліквідатори та допоміжний медперсонал, їм привезли захисне обладнання: чорні комбінезони, чоботи, шапки, респіратори та повідомили що до них їдуть кореспонденти.

Сам поет згадує, що розвернуло його у бік політики: «Чорнобиль. 1986 рік. Коли потрапив у біду мій син. Був студентом... разом з іншими рятував дітей, дідів, бабусь – і сам захворів. Лежав кілька місяців хворий». Після катастрофи «подумав, дивися: трясця його матері, намагаюся жити відповідно до цієї системи – в мене все руйнується: родина, син гине, просто пропадає» [188, с.7].

Цей зневажливий прояв політики радянської влади і привів Івана Федоровича до роздумів про необхідність змін в суспільстві. Влітку 1986 р. І. Драч повернувшись з Болгарії під враженням від відмінності нашого соціалістичного табору, від тієї ліберальної свободи, яку він мав змогу бачити там, та цієї злиденної плановості, яка заповонила весь простір його батьківщини, голосно та гучно починає критикувати устрій радянської номенклатурної системи правління. Після його виступу на з'їзді письменників, Драча називають націоналістом, та вимагають посадити за ґрати. Страх перед в'язницею не здолав Івана Федоровича, він весь час плідно працює і вже у 1988 р. видає одну з найсумніших та найвидатніших своїх поем «Чорнобильська мадонна» [188].

Момент зі спогадів Івана Федоровича, показує його певну захищеність перед можливим арештом. Це відбулося на з'їзді письменників у Москві. Тоді подруга дружини В. Щербицького, першого секретаря ЦК КП України, В. Врублевська, в оточені своїх знайомих відверто заявила, що Івану Драчу немає чого переживати.

Цей цікавий випадок свідчить про те, що В. Щербицький попри своє бажання арештовувати поета, а він збирав компромат і на НРУ і на Драча, просто не міг не підкоритись своїй московській верхівці. Звісно для М. Горбачова в той нелегкий час залишати головний рупор української ідеології на свободі означало би відверто завадити пануванню московського правління на території України. Однак його особиста неприязнь з Щербицьким стала для Івана Федоровича подарунком долі.

У дослідженні Ю .В. Латиша [69, с. 285] взаємовідносини В. Щербицького та М. Горбачова постають дуже напруженими, між ними постійно виникають непорозуміння та взаємні перешкоджання в роботі. От і вияв цієї неприязні між двома секретарями ЦК КПРС під час розгортання народно-визвольної боротьби в Україні, виявився вкрай важливим, оскільки сприяв розвитку демократичних сил України.

З приходом процесу «перебудови» українська інтелігенція схаменулась після багаторічної дрімоти та почала свій шлях до визволення України з-під контролю радянської влади. Спершу розпочато створення творчих об'єднань української інтелігенції, щоб потім перерости в більш серйозну громадську організацію, йдучи, напевно, за сценарієм визволення, який на той час проходив в балтійських країнах. У подальшому українська інтелігенція часто дублювала всі рішення, що приймалися в країнах Прибалтики. На основі статуту та положень, на яких створено Народний Фронт Естонії, українська інтелігенція на чолі з Іваном Драчем спромоглася створити громадське об'єднання Народний Рух України. Згодом воно переросте у політичну партію та підштовхне вихід України зі складу Радянського Союзу.

Авторитет Івана Федоровича Драча в політичних колах слугує показником його незламності в своїй новаторській вірі в краще майбутнє для України. Він як і весь український народ постійно шукає нового та потребує змін до кращого. Мало хто може похвалитися тією скаженою рішучістю, якою користується Іван Драч. Як відомо, саме він перший наголосив на створенні Народного Руху України, не побоявшись ні владних старожилів, ні політичних сутичок. Саме І. Ф. Драч

погодився стати провідником українського народу в тяжкий для нього період розрухи та «перебудови». Він також прийняв на себе удар комуністичної партії, яка як завжди намагалась знищити все, що ставало їй на заваді.

1987 р. І. Драч очолив Київську організацію СПУ. У Москві видано його збірку «Избранное». У 1988 р. він завершує поему «Чорнобильська мадонна». Того ж року надруковано збірку поезій «Храм Сонця» [186]; у Москві збірку літературно-критичних статей та есе «Духовный меч». На кіноекрани вийшов фільм «Зона» (за однойменною п'єсою М. Куліша), сценарій до якого написали І. Драч та М. Мащенко. Відновлено кінофільм «Криниця для спраглих», який отримав дипломи Сан-Франциського (США) та Мюнхенського МКФ.

У 1988 р. Іван Федорович перейнявшись проблемами радянської несправедливості, розпочав виношувати в собі план створення громадської організації, яка б змогла протистояти монополії комуністичної партії на відстоювання інтересів радянського народу. На той момент йому вже відомо про перші в союзі неформальні громадські організації, які діючи виключно в правовому полі, докладали багато зусиль задля розширення прав та свобод власного народу, цими організаціями стали народні фронти Прибалтики.

Загальновідомо, що ідея створення НРУ виникла в Київській організації спілки письменників України. Головою цієї організації був Іван Драч. Лише дякуючи підтримці Івана Федоровича ця ідея отримала шанс на втілення в життя. Крім того, до складу ініціативної групи входило більшість членів парткому письменницької організації. Серед них: Б. Олійник, Ю. Мушкетник, О. Мусієнко, П. Осадчук, Д. Павличко, Б. Рогоза, В. Маняк, С. Тельнюк, В. Терен, С. Гречанюк, М. Слабошницький, А. Дімаров. Допомогали ініціативній групі М. Шевченко, П. Мовчан та інші. Проект Програми Народного Руху України за перебудову прийнятий на загальних зборах київських письменників, а також на загальних зборах колективу Інституту літератури АН УРСР [151]. Всі документи, доповіді свідчать про те, що Драч був не лише палкий прихильник ідеї створення цієї організації, а й сам довго виношував цю ідею у себе в голові.

Цей проект ніс в собі загрозу для всього Радянського Союзу і викликав в суспільстві давно забуті відчуття національної гордості, бо ніс в собі засади розбудови демократичного суспільства з урахуванням внутрішньої і зовнішньої ситуації, безкровного досягнення суверенітету республіки.

Іван Драч постійно приймав участь в перемовинах з центральним комітетом Компартії України про дозвіл на друк проекту Програми Руху в «Літературній Україні». Ці контакти велись передусім з завідувачем ідеологічним відділом Леонідом Кравчуком, який, не дивлячись на політичну заангажованість не тільки бажав незалежності України, але й робив все можливе задля цього.

Перебуваючи на посаді секретаря СП, всупереч волі її голови, витримуючи удари найавторитетніших членів цієї організації, добиваючись підтримки все нових і нових членів, спромігся добитись позитивної позиції Спілки письменників у схваленні проекту Програми Руху [151].

Він один не тільки витримав організований ЦК КПУ наступ на ідею створення Руху, а навіть перейшов у наступ на противників цього явища. 24 березня 1989 р., на круглому столі, ініційованому Л. Кравчуком, він відверто виступив з заявою що справа Руху рухається, чим показав свій відвертий протест проти радянської номенклатури.

З часом громадсько-політична діяльність все більше захоплює Івана Федоровича, він повністю поринає в неї. На першому установчому з'їзді Народного Руху України, який відбувся 8-10 вересня 1989 р. Івана Драча обирають головою НРУ за перебудову. О.Т. Гончар, оцінюючи постать І.Ф. Драча, зазначав: «Найкращий варіант! Навіть серед лідерів Руху він виділяється. Терпляче розмовляє з провокаторами..» [236]. А вже через рік плідовитої діяльності з ініціативи Івана Драча Народний рух України змінює назву, викреслюючи з назви «за перебудову», та ставить ціль на досягнення незалежності. Там на другому з'їзді НРУ Івана Федоровича, не просто знову обирають головою із більш ніж тисячі таких же патріотів та інтелігентів як він, вони всі майже єдино голосно визнають його авторитет та вручають цим йому

керувати всіма подальшими політичними процесами, задля порятунку України з під влади остогидлої всім радянської номенклатури.

«Україна була і залишається годувальницею імперії і найбільшим постачальником живої сили, гарматного м'яса» - ця фраза промовлена І.Ф. Драчем на других зборах Народного Руху України, дуже добре підкреслює становище українського суспільства в Радянському Союзі. Що в свою чергу послугувало безцінним каталізатором в розширенні національної свідомості. [76, с. 170].

Паралельно з активною політичною діяльністю І. Ф. Драча, у 1991 р. виходить друком переклад «Історії Русів» [192].

Іван Федорович Драч спромігся довести на власному прикладі, що одна людина спроможна бути геніальною у всьому. Він проявив себе як талант у поезії, плідний перекладач, вдалий сценарист, та напевне головною його заслугою, хоча й невизнаною, є його політична діяльність.

Та що найважливіше, не дивлячись на великий вплив І. Драча на процес здобуття незалежності, автор вважає, що особливий вчинок скоєний Іваном Федоровичем заслуговує ретельного розгляду. Мова йде про поміркований вихід з Народного руху України.

Вже давно ні для кого не є секретом, що основний внесок в здобуття незалежності вніс Народний Рух України, який в свою чергу створений його «батьком» Іваном Федоровичем Драчем. Безумовно створення такої радикально налаштованої організації, не могло не привернути до себе увагу провладних структур. З самого початку свого існування Народний рух України постійно вів нерівний бій з радянською партноменклатурою, яка в свою чергу найпідлішими засобами перешкоджала становленню та розвитку національної свідомості українського суспільства [74, с. 114]. Постійно велась агітаційно-пропагандистська війна проти високих ідеалів ідей незалежності та суверенітету, інформаційний наклеп на членів організації. Рухівців порівнювали з фашистами та націоналістами, їм не давали змоги відкрито виступати, забороняли друкувати їх в газетах, звільняли їх із займаних ними посад. Членам Народного Руху

постійно приписували негативні та антилюдські риси і всебічно поливами пропагандистським брудом. Та все ж, не дивлячись ні на що, саме «рухівці» змогли об'єднати весь український народ та привести Україну до незалежності.

13 липня 1990 року під час засідання Верховної Ради УРСР І. Драч приймав безпосередню участь в написанні декларації незалежності, в яку саме з його ініціативи внесено положення про без'ядерний статус України та дотримання трьох його принципів, а саме відмова від вироблення, придбання і випробовування ядерної зброї.

Та саме після III з'їзду розпочався період кризи самовизначення. І. Драч, Д. Павличко, М. Горинь, спочатку виступали за збереження Руху як центральної бази для національно-демократичних партій та вони все ж прагнули розпочати відбудову української самостійності вже на тій матеріально технічній базі яка в них була. З іншого боку В'ячеслав Чорновіл, не вміючи працювати з владою, продовжував з нею боротись. Звісно, він як новий голова Народного Руху України, як партії ще з таким дисидентським минулим, спромігся привернути до себе вдосталь уваги та навіть затьмарити своєю радикальністю поміркованого Івана Федоровича Драча [74, с. 115]. Та як показала практика Рух за правління В. Чорновола тільки те й робив, що втрачав позиції, його голосні заклики до боротьби не несли в собі не тільки інформаційної суті, а часто позбавлені здорового глузду. Звісно його виступи збирали навколо нього натовпи радикально налаштованих представників українського суспільства, та на щастя для більшості українців радикальні погляди були неприйнятними, всі вони схилялись до принципів гуманізму. Іван Федорович покинув своє головне творіння, віддавши його майже без боротьби в руки свого опонента В. Чорновола. Разом з відходом І. Драча починається процес руйнації, який призведе до різкого скорочення чисельності організації [74, с.125].

Народний Рух України став ділитись на партії, почав першим М. Горинь і М. Пороський- республіканці, потім В. Яворський- демократична партія. Чорновіл лишився при старій назві, з основного ядра створив партію НРУ. Драч спершу був у партії НРУ, а згодом через авторитаризм Чорновола- пішов геть.

По завершенню референдуму розпочатий Новоогарьовський процес, що мав на меті процес перемов між керівниками республік та президентом СРСР М. Горбачовим. Результатом цього процесу повинен стати новий союзний договір. Підписання цього договору планувалось призначити на 20 серпня 1991 р. Новоогарьовський процес історики називають останнім шансом врятувати СРСР як одну цілісну державу. Та дякуючи долі консерваторські сили партноменклатури боячись втратити хоч якусь частину своєї влади, відважились на спробу державного перевороту.

19 серпня 1991 р. вони блокували Президента М. Горбачова та оголосили про створення Державного комітету з надзвичайного стану, який брав під контроль всю владу в країні забороняв будь-яку діяльність громадських організацій, партій та рухів. Також заборонялось проведення демонстрацій мітингів та страйків, місцями запроваджувався надзвичайний стан терміном на півроку. Всі засоби масової інформації повинні перейти під контроль Державному комітету. Та заколот радикальних консерваторів провалився завдяки рішучим діям президента РРФСР Б. Єльцина. Саме він спромігся вивести на вулиці Москви сотні тисяч небайдужих громадян Союзу. Його рішучі дії підтримані більшістю урядів світу. На території УРСР теж розпочалась ідейна боротьба між прихильниками заколоту та поборниками національної ідеї. Керівництво ЦК КПУ виступало за підтримку дій ДНКС. Ситуацію погіршував присланий до України генерал В. Варенников, який вдавсь до погроз, що в разі протистояння ДНКС та проведення акцій непокорі будуть введені війська [112, с. 256]. На це Л. Кравчук, будучи головою Верховної Ради відповів, що підстав для введення надзвичайного стану немає, а тодішнє керівництво Руху на чолі з І. Драчем виступило з пропозицією засудити дії ДНКС через спеціальне рішення Верховної Ради України. Саме завдячуючи нестриманій рішучості консервативних сил радянської номенклатури, тоді увесь світ мав змогу побачити справжнє обличчя радянської деспотичної системи. Якби не було прийнято спроби скоєння заколоту, не виникало б такої необхідності у відділенні від Радянського Союзу. В Україні тільки опозиція та демократичні сили прийняли виклик проти заколотів:

розширили широку роботу в засобах масової інформації та прийняли всі необхідні рішення для проведення масових страйків.

24 серпня 1991 р. - день, який став національним святом на теренах України, оскільки впродовж віків український народ вперто йшов до своєю заповітної мети, бути вільними людьми в вільній країні.

Згідно з законодавством, яке на той момент мало юридичну силу, таке питання, як реалізація прав на самовизначення народу України могло бути прийнятим виключно самим українським народом за допомогою Всеукраїнського референдуму. Всеукраїнський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності України.

Першого грудня 1991 р. відбувся намічений референдум який приніс вражаючі результати - 90,32% голосів підтримали проголошення незалежності України, у всіх областях та регіонах, не дивлячись на етнічні ознаки населення, більшість опитуваних проголосували за незалежність. Одразу по завершенню референдуму та оприлюднення підсумків голосування Україну почали масово визнавати рівноправним членом вільних країн. Цього ж дня Україна отримала свого першого законно обраного президента. Ним став колишній ідеологічний опонент Івана Драча, Леонід Макарович Кравчук.

Передвиборча кампанія, яка розпочалась майже відразу після проголошення Верховною радою України Акту проголошення незалежності, несла в собі великі політичні амбіції її учасників. Приймало участь в виборчому процесі шість кандидатів, кожен, звісно, мав свої переваги та свої недоліки. Іван Федорович Драч будучи головою найвпливовішої громадсько-політичної організації відмовився від своєї кандидатури на пост головного очільника країни, та разом з своїм найближчим оточенням рекомендував на цю посаду видатного юриста, дисидента та прихильника національної ідеї Л. Лук'яненка [40, с.122]. Але незважаючи на рішення голів руху, більшістю голосів членів НРУ в кандидати обрано В. Чорновола, який на той момент займав посаду голови Львівської обласної ради. Цей розкол в поглядах приніс смуту в голови прихильників Народного Руху України. Більш того, не маючи єдиного кандидата від

опозиційних сил, більшість населення України віддало свої голоси за Л. Кравчука який виступав від комуністичної партії України. Що стосується підтримки Іваном Драчем Левка Лук'яненка на тих президентських виборах, він коментував таким чином: «Я не був проти Чорновола, та я був за Лук'яненка, оскільки вважаю що він більш підходив на роль українського керманіча, якби був другий тур виборів, я б звісно відстоював позицію Чорновола» [167].

Після проведення референдуму у грудні 1991 р. він виступив з промовою у Верховній Раді України, де наголосив на необхідності рішучих дій з боку влади щодо урегулювання гастрономічних проблем, які виникли після процесу від'єднання від Радянського Союзу. Як згадує Іван Драч: «у той же час у Києві немає масла, молока, м'яса...» [167].

До того ж катастрофічна ситуація виникла з ліками, відсутність налагодженої системи давала про себе знати. В радянські часи всі договори про постачання імпортової продукції проходили через Москву. Україна опинилась без необхідної матеріально-технічної бази. З того періоду займатись налагодженням взаємозв'язку з іншими країнами в сфері охорони здоров'я випало на долю єдиного сина Івана Федоровича, Максима Драча.

По завершенню політичної боротьби за незалежність, Іван Драч відкрито виступає за підтримку нового президента України, а саме Л. Кравчука. Дивлячись на їх багаторічне знайомство та помірне протистояння стає зрозумілим, що свій вибір І. Драч робить виключно з оцінки Леоніда Кравчука, як спритного політика. Л. Кравчук зі свого боку, будучи головою ідейного відділу ЦК КПРС України, неодноразово намагався протистояти НРУ та переконати Івана Федоровича та його найближче оточення в хибності їх задуму. Для Л. Кравчука важливого значення під час першої політичної боротьби за крісло керманіча країни мав той факт, що І. Драч не тільки не висунув свою кандидатуру на посаду Президента країни, але що найбільш важливо, він не підтримав головного опонента Л. Кравчука В. Чорновола. За це В. Чорновіл неодноразово в гострій формі висловлювався в адресу Івана Федоровича [227, с. 335]. Після перших незалежних президентських виборів на території України Іван Федорович Драч, як голова

народного Руху України, наполягав на підтримці дійового президента задля інтересів всіх громадян української держави. На його думку продовження конфронтації було нерозумним рішенням, оскільки український народ отримав незалежність і обрав свого легітимного президента, йти проти президента означало б йти проти народу. Та зруйновані амбіції на крісло керманича, які мав В.Чорновіл завадили йому прийняти конструктивне рішення та перейти в провладну коаліцію. Натомість рішення, яке прийняв В. Чорновіл перебуваючи на місці голови народного Руху України, про перехід до опозиції призвело до значущого зменшення кількості представників РУХу та розколу в ідеології партії.

У 1995 р. І. Ф. Драч розпочинає процес формування нової громадської організації під назвою Конгрес Української Інтелігенції. Це була звісно геніальна ідея яка потім здійснилась завдяки все тим же представникам української культурної еліти. Конгрес являв собою організацію, яка б стояла на захисті прав та свобод українських представників як на теренах нашої країни, так і відстоювання їх національних інтересів за кордоном. Осередки цієї громадської організації відкривались у всіх областях нашої держави. Ідея, започаткована Іваном Федоровичем, надихнула творчу інтелігенцію боротись за свої права. Втім через відсутність належного нагляду керівництва, в особі Івана Драча, Конгрес Української Інтелігенції не спромігся стати явищем загальнонаціональним і незабаром перестав існувати в більшості регіонах країни.

Після трагічної гибелі В.Чорновола І.Ф. Драч присвячує йому вірша в якому позитивно відзивається про постать Чорновола та просить в нього пробачення за все лихе та дурне.

З 17 лютого 2000 р. по 8 лютого 2002 р. І. Драч обіймає посаду голови Держкомітету з інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України [113, с. 98]. В цей час він з гострою критикою ставиться до процесу розповсюдження інформаційної продукції сусідньої держави на просторі українського ринку інформації та намагається призупинити процес русифікації який вже йде через засоби масової інформації. Івана Драча з його національними поглядами обрали не випадково на цю посаду, він чи не єдиний представник

української інтелігенції 1960-х рр., який вдало зробив собі кар'єру видатного політика та література, був покликаний на захист українських інтересів в уряді В. Ющенка. Щоправда, вже через два роки його з цієї посади знімають за ті ж відверті національні погляди. Втім, саме під час президентства Л. Кучми, Івана Федоровича Драча двічі нагороджували орденом Ярослава Мудрого п'ятого та четвертого ступеня [211; 212]. З початком «помаранчевої революції» Іван Драч пішов у відкриту опозицію до діючого очільника держави, Л. Кучми, та всіма силами підтримував ріст національної свідомості в суспільстві.

І. Ф. Драч отримав звання Героя України за самовіддане служіння українському народу, втілене у поетичному слові та відстоюванні ідеалів свободи і демократії [210]. Та нажаль, після усвідомлення того, що ідеї президента та його оточення, які були гаслами на Майдані, залишились лише гаслами, більшість представників політичної еліти в тому числі й Іван Федорович відвернулись від підтримки В. Ющенка. І. Драч перейшов до Українського народного блоку Костенка та Плюща. Саме з ними він намагався черговий раз потрапити до лав Верховної Ради, та оскільки їхній блок політичних сил програв вибори, Іван Федорович не увійшов до парламенту.

Діяльність Івана Федоровича Драча під час правління В. Януковича мала свої досить помітні результати. І. Драч неодноразово гостро критикував русифікаторську політику президента. Та не дивлячись на це, президент не звертав особливої уваги на колишнього рупора української інтелігенції. Втім саме під час правління В. Януковича Іван Драч отримав орден Ярослава Мудрого III ступеня та почесний знак президента «Ювілейну медаль 20 років незалежності» [213].

Отже, низка причин та обставин з життя Івана Драча, покликали молодого літературного митця стати на шлях відстоювання національних інтересів свого народу. Доведено, що саме під час процесу десталінізації Іван Федорович спромігся скористатись нагодою дозволеної критики та зробив собі авторитет поборника радянського режиму. Його літературне надбання того періоду несло чималу загрозу для радянського режиму, оскільки було сповнене формалістичних

підтекстів, незрозумілих більшості радянських критиків і цим виходило за рамки дозволеної «ідеологічно правильної літератури». Критика сталінського режиму хоч й мала підтримку в провладних кулуарах тодішньої влади, та все ж в кінцевому результаті принесла Івану Федоровичу чимало турбот. Саме завдяки своїй антисталінській позиції І. Ф. Драча спочатку виженуть з університету, потім заборонять вихід чергової поетичної збірки. Процес гоніння буде продовжуватись до травня 1966 р., коли Іван Федорович не витримає конфронтаційного тиску з боку радянської влади та перейде на помірковані позиції. Спочатку він напише відкритого листа, в якому буде каятись в своїй невірній громадській позиції як комуніст, а вже наступного місяця І. Драч в своїй поетичній формі розпочав засуджувати представників «шістдесятництва».

Не зважаючи на еволюцію у поглядах, Іван Драч продовжує підтримувати зв'язок з дисидентами та неодноразово виступає на їх захист, втім стосунки з радянською владою пішли набагато краще. Наступні 20 років Іван Федорович без перепон продовжує творчо розвиватись, коли його колишні соратники, якщо не відбували покарання в місцях позбавлення волі, то їм заборонено займатись творчою справою. Лише з приходом 1986 р. (Чорнобильська катастрофа) Іван Драч повертається до активної громадської діяльності. За наступні три роки він, як і більшість патріотично налаштованої інтелігенції України, виношує ідею здобуття незалежності. З початком 1989 р. І. Ф. Драч активно приймає участь в процесі створення Народного Руху України - громадсько-політичної організації, яка врешті-решт принесла Україні незалежність. Вже в незалежній Україні Іван Федорович залишає своє головне творіння - Народний Рух України та приймає участь у великій кількості суспільно-політичних подій.

2.3. Участь І. Ф. Драча у обстоюванні демократичних засад України.

Громадсько-політичну діяльність Івана Федоровича у боротьбі за демократію в Україні можна розділити на три періоди: період «шістдесятників», період участі в НРУ та національно-визвольної боротьби України з-під контролю радянської влади, і період громадсько-політичної діяльності в незалежній Україні.

Шлях до громадсько-політичного життя Івана Федоровича розпочався на початку 1960-х рр. Саме тоді на хвилі розвитку української свідомості, під час керівництва Першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста, українські патріоти отримали змогу не тільки відкрито висловлювати свої життєві уподобання, але й опиратися несправедливим принципам радянської влади. Вже потім, трохи пізніше Іван Драч опиняється в оточенні видатних діячів своєї вітчизни, яких з часом охрестять «шістдесятниками» [47, с. 52].

«Шістдесятники», як група творчої інтелігенції, патріотично налаштованої молоді, боролась за захист української культури та мови, творчої свободи. Провідними ідеологами «шістдесятників» були Іван Світличний, Іван Дзюба, Євген Сверстюк. «Шістдесятники» протистояли проти застійних норм самовираження, вони шукали нові шляхи розвитку, нові шляхи думок. Своїми діями вони протиставляли себе офіційній лінії радянського мистецтва, яке скуте межами соціалізму. На початку розвитку «шістдесятництва» Іван Федорович Драч, маючи багатий життєвий досвід та величезний талант поета-новатора, опиняється в самому серці творчої інтелігенції, яке вже почало збирати навколо себе тисячі небайдужих патріотичних сердець [48, с. 51].

Іван Федорович, будучи одним з головних членів руху «шістдесятників», починає приймати участь в активній громадсько-культурницькій діяльності, яка зазвичай йшла всупереч ідейним настановам провладної верхівки. Іван Драч та його оточення приймало безпосередню участь у створенні та організації неформальних зібрань, на яких проводились найрізноманітніші мистецькі заходи. Окрім того, що «шістдесятники» проводили творчі вечори, вони також починали відстоювати ідеї розвитку української культури, розповсюджували заборонену інформацію, книги, тексти, вірші, ставили заборонені театральні п'єси. Завдяки

«шістдесятникам» у 1959 р. в Києві створено Клуб творчої молоді «Сучасник» який став справжнім центром нової національної культури. «Шістдесятники» намагались відновити традиції класичної дореволюційної інтелігенції, якій притаманні прагнення до духовної незалежності, політична відчуженість, ідеали громадянського суспільства та служіння народів.

Гостра політична критика культурницької діяльності представників руху «шістдесятників» призвела до загострення ідейного конфлікту між радянською владою та осередком творчої інтелігенції. Владі не вдавалось стримати творчість нового покоління в стандартних ідейних межах. Побоючись розширення впливу їх творчості на суспільні погляди радянського народу, радянська номенклатурна система вдається до радикальніших дій. Проста заборона видавництва перетворюється на зброю масового ураження - десяткам відомим літераторам забороняється друкуватися в літературних журналах. У відповідь на дії влади представники ідейного фронту вдаються до забороненого методу розповсюдженню інформації, а саме «самвидав» [13, с. 124].

Євген Сверстюк писав у 1993 р.: «Серед ознак «шістдесятників» я б поставив на перше місце юний ідеалізм, який просвітлює, підносить і єднає... Другою ознакою я б назвав шукання правди і чесної позиції... Поетів тоді називали формалістами за шукання своєї індивідуальності. Насправді за шукання істини — замість ідеї спущеної зверху для оспівування. Як третю ознаку я б виділив неприйняття, опір, протистояння офіціальній літературі та всьому апаратові будівничих казарм» [37, с. 24].

До ідей, які несли з собою «шістдесятники», додавалось й невизнання літераторів сталінського режиму; їх звинувачували в конформістській політиці та ненавиділи за пристосуванство під час кривавого режиму Й. Сталіна. «Ода чесному боягузові» Івана Федоровича Драча присвячена саме тому поколінню радянської інтелігенції.

Всі намагання «шістдесятників» творчо впливати на суспільну свідомість мали значущий ефект. Та вже після перших арештів які відбулися в 1965 р. Іван Драч змінив політику борця на політику поміркованого діяча. Побоючись бути

заарештованим та опинитись за ґратами, він, не дивлячись на багаторічну відкриту боротьбу за ідеї українства, йде до внутрішньої імміграції.

Саме на основі такого виключно радянського соціологічного явища як «шістдесятники» виникає дисидентський рух опору радянському режиму, який своїми діями впродовж десятиліть допомагав підтримувати розвиток національної свідомості серед всеохоплюючої русифікації.

Вже 17 грудня 1962 р. на нараді творчої інтелігенції з головним очільником держави гостро розкритиковане бажання «шістдесятників» творчо розвиватись. М. Хрущов намагався як можна м'якіше урегулювати ідейний конфлікт. Звісно, на початку 1960-х рр. романтика дисидентства захоплювала світлі голови молодій інтелігенції. Хрущовська загальновідома зустріч з діячами культури, на якій засуджено прояви формалізму та абстракціонізму не дала бажаного для влади ефекту. Саме тоді Іван Федорович й отримав догану та був виділений з-поміж інших, чим й привернув увагу до своєї персони патріотично налаштоване суспільство. Та після раптової зміни влади 1964 р. місце Хрущова посідає Л. Брежнєв. Період деєталінізації завершується разом із періодом хрущовської «відлиги», настає нова епоха тоталітарного режиму [46, с. 11]. Новий керманіч Радянського Союзу не розділяв гуманних поглядів свого попередника щодо питань боротьби з інакодумством. Майже відразу після зайняття крісла генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєв розпочинає тотальний наступ на представників опозиційної інтелігенції.

У вересні 1965 р. під час презентації в київському кінотеатрі «Україна» стрічки С. Параджанова «Тіні забутих предків» вперше пролунали заклики до відкритої боротьби проти влади [119]. Раніше Іван Драч потрапив на зйомки цього фільму на виробничу практику – як слухач курсів кіносценаристів та кінорежисерів в Москві. Це стало початком творчої багаторічної дружби між С. Параджановим та І. Драчем. Поет присвятив відомому режисеру не один вірш. Іван Федорович, будучи вже в літах згадає: «Я був на прем'єрі в кінотеатрі «Україна». Приїхав під кінець. Встає Іван Дзюба – єдиний дисидент, якого всі знають. Іван Михайлович каже про художників по костюмах. Що в нас коштів

немає. Що починаються арешти серед інтелігенції. І тут встає чи Василь Стус, чи В'ячеслав Чорновіл зі словами, що треба протестувати. Коли я виходив з кінотеатру, побачив Леоніда Калаша, полковника КДБ. Мені здається, що вони тоді ще не вирішили, чи будуть когось арештовувати». С. Параджанов хотів також екранізувати «Intermezzo», навіть мав декілька варіантів кіносценарію (Івана Драча і Павла Загребельного), але так і не отримав дозволу на роботу над фільмом.

Але арешти все-таки відбулися. У листопаді 1965 р. з листом-протестом проти арештів, уболіваючи за стан української культури, звернулися до ЦК КПУ та ЦК КПРС композитор П. Майборода, поети Л. Костенко та І. Драч, авіаконструктор О. Антонов.

Рух «шістдесятників» не витримав й року конфронтації з новою владою. На відміну від попереднього керівництва, яке боролось з інакодумством малоефективними методами рекомендацій та заборон, нова влада діяла за допомогою силових структур та публічних судилищ, що й призвело до розколу всередині опозиціонерів. Під час показових судових процесів, владі вдалось зламати значну частину опозиційної інтелігенції, яка без особливого опору перейшла на офіційні позиції: В. Коротич, В. Дрозд, Є. Гуцало та звів, І. Драч [239]. Цим, як на перший погляд, неоднозначним вчинком, він отримав змогу далі помірковано боротись за розвиток української культури та підвищувати рівень нашої мовотворчості і при цьому перебувати під захистом радянської влади, на відміну від інших більш радикально налаштованих «шістдесятників», яким взагалі заборонено друкуватись.

Щодо інших, хто не бажав миритись з тиском національної дискримінації й русифікації, їх заарештовано на багаторічні терміни, серед них такі видатні шестидесятники, як В. Марченко, В. Стус, І. Світличний, Є. Сверстюк, І. Дзюба [63]. Лише І. Дзюба в кінцевому результаті не витримав конфронтації та змінив свою позицію по відношенню до влади після відбування покарання, за що й отримав змогу працювати в літературному середовищі.

Враховуючи, що основу українських дисидентів становили шестидесятники, навіть не дивлячись на те, що частина з них переконані комуністи, вони всі продовжували відстоювати свою точку зору та протистояти проти всемогутньої тоталітарної машини. Не зважаючи на постійне гоніння зі сторони радянської влади та стабільне погіршення якості життя, більшість з них свято віруючи в правильність своїх ідей, продовжували свій супротив. В Україні налічувалось близько тисячі радикальних дисидентів.

Головна ж проблема дисидентського руху полягала в неорганізованості, вся романтика протистояння владі розбивалась, не витримуючи тиску тоталітарного режиму. Кожен дисидент боровся за щось своє, звісно за Україну, за її ідеї, але за ці ідеї в своєму розумінні. Наприклад Іван Дзюба, як один з найяскравіших представників руху опору, дуже чітко висловив свою ідеологію: «Я пропоную... одну-єдину річ: свободу — свободу чесного публічного обговорення національного питання, свободу національного вибору, свободу національного самопізнання і саморозвитку Але спочатку і насамперед має бути свобода на дискусію і незгоду» [63, с. 158].

Його погляди та переконання в подальшому сильно вплинуть на Івана Федоровича Драча. Їх обох непокоїла та відмінність між теорією соціалізму та суворою дійсністю яка заповняла простір Радянського Союзу. Та на відміну від І. Дзюби, який уперто продовжував протистояти режиму і намагався його зламати, І. Драч в цей час помірно підкорював нові вершини в поетичному просторі та здійснюючи помірковану політику досягав нових вершин.

Інший яскравий представник українського дисидентства, Левко Лук'яненко, відстоював право українського народу на законну можливість виходу Української республіки зі складу СРСР. За це його ув'язнили ще в 1961 р. та присудили до смертної кари, щоправда змінили вирок на п'ятнадцять років трудових таборів, та він не скорився долі. Він п'ятнадцять років провів в місцях позбавлення волі, і весь цей час боровся за свої погляди та переконання [41, с.4]. Після звільнення, маючи можливість виїхати з країни, він не покинув її, а продовжив відстоювати інтереси українського суспільства.

Бажання відстоювання загальнолюдських прав та свобод брало верх. Суспільство прагнуло боротись за свої права. На офіційній конференції з питань культури та мови, яка проходила в Київському університеті у 1963 р., прояв поваги до народного надбання перетворився на гучну демонстрацію проти мовної політики Кремля.

Наступні п'ятнадцять років Іван Федорович провів в процесі розвитку своїх творчих здібностей, перебуваючи осторонь від політики, він постійно робив свій внесок в розвиток української культури. Лише з середини 1980-х рр., коли верхівка радянської влади обрала новий шлях розширення громадських прав та свобод, І. Драч повернувся до громадсько-політичної боротьби вже світилом української поезії та авторитетним діячем української культури.

До того моменту дисидентський рух зазнав невдачі, йому не вистачило ні масовості руху, а ні обґрунтованості своїх ідей. Їх бажання перемогти тоталітарний режим в часи правління чергового диктатора не мали ніяких шансів. Дисиденти так і не змогли сформувавши єдиного політичного напрямку у своїй діяльності, і більшість з них вдавались лише до засуджування політики правлячого режиму, а питання які вони порушували не несли в собі соціального характеру, що турбувало більшість населення [41, с. 48].

Та головна причина програшу дисидентського руху крилась саме в його противнику - тотальній радянській владі, яка охоплювала всі сфери життєдіяльності. Маючи сильну комунікацію засобів масової інформації, будь-які благородні ідеї дисидентів виставлялись як заклики до фашизму. Будь-які зібрання творчої молоді перетворювались на проплачені мітинги, а заклики до підтримки європейських цінностей розцінювалось як зрада народу. Доки система саме себе не зруйнувала, не могло бути й мови про розвиток національних прав та свобод.

Звісно, різниця Л. Брежнєва та Й. Сталіна суттєва, вже не існувало того кривавого режиму, коли за прояв непокори позбавляли життя. Життя залишали, от тільки назвати це життям вже тяжко, коли знаходились у в'язниці представники ідейної опозиції. Виникала постать, яка привертала до себе увагу,

потім її арештовують і все, не існувало ніякої можливості прослідити долю цієї особи. До того ж людям, які проводили все своє життя постійно працюючи, не було вільного часу цим цікавитись.

Отже, розглянуті суспільно-політичні процеси пов'язані з рухом «шістдесятників» в яких безпосередньо приймав участь Іван Федорович Драч. Саме в цей період до нього прийшло всенародне визнання як талановитого поета та поборника тоталітарного режиму Й. Сталіна. Розглянуто відмінність поміркованої політики Івана Федоровича від радикального відстоювання національних ідей інших відомих представників руху «шістдесятників». Драч на відміну від інших «шістдесятників» перейшов на бік співпраці з владою ще до того як на нього здійснено тиск провладних структур, він передбачив можливий перебіг подій і працюючи на випередження «розкаювся» у своїх стосунках із дисидентами. Натомість інші «шістдесятники», які намагались чинити опір системі, відстоювати свої права та свободи, були просто ізольовані від суспільства в місцях позбавлення волі.

Новий період, як відомо, розпочався в житті Івана Федоровича після Чорнобильської катастрофи в середині 80-х рр. минулого сторіччя. Він характеризується великою політичною активністю І. Драча в процесі здобуття незалежності України. Частина дослідників історії Народного Руху України сходиться на думці, що саме завдячуючи боротьбі Івана Драча багато в чому, в кінцевому результаті Україна отримала незалежність [78].

Очоливши у 1987 р. Спілку письменників України в місті Києві, Іван Федорович приклав чимало зусиль задля втілення в життя ідеї створення Народного Руху України. Організацію, яка б могла протистояти владній монополії на відстоювання прав та свобод громадян. Ця організація вкрай необхідна, як для простого народу України, так і для представників інтелігенції, яка сповнена рішучості задля боротьби з тоталітарним режимом радянської влади. Завдячуючи Івану Драчу ідея створення нової громадсько-політичної організації перетворилась, безпосередньо, в процес її створення. Була зібрана ініціативна група, більшість якої становило оточення Івана Федоровича Драча.

І. Драч приймав і безпосередню участь в створенні проекту програми Руху, який прийнятий на загальних зборах київських письменників 31 січня 1989 р. На цих зборах, які відкрив та вів Іван Федорович Драч, будучи головою правління в місті Києві, він не тільки пояснив необхідність створення цієї організації, а й вказав на наслідки, які чекатимуть Україну, якщо Рух створено не буде.

Івана Федоровича викликали на допити та роз'яснювальні бесіди, як до провладних структур, так і до представників КДБ. Мета цих візитів залякати представників інтелігенції та збити їх зі шляху національного відродження, на який вони стали задля відстоювання національної справедливості [80].

З часом громадсько-політична діяльність все більше займає час Івана Драча, він повністю поринає в неї. На першому установчому з'їзді Народного Руху України, який відбувся 8-10 вересня 1989 р., а вже через рік плодотворної діяльності з ініціативи І. Ф. Драча Народний Рух України змінює назву, викреслюючи слова «за перебудову», та ставить мету на досягнення незалежності. Так, на другому з'їзді, Івана Федоровича не просто знову обирають головою НРУ, його обирають із більш, ніж тисячі таких же патріотів та інтелігентів, як він. Всі майже одноголосно визнають його авторитет та доручають йому керувати всіма подальшими політичними процесами задля визволення України з-під влади радянської номенклатури.

«Будь-який об'єктивний, історико-політичний, економічний, соціальний, культурологічний аналіз неминуче приведе нас до єдиного висновку: тільки повний суверенітет українського народу, цілковито незалежна українська держава відповідають сучасному розвитку теперішньої цивілізації. Будь-які інші форми історичного існування народу, нації, безальтернативно і безжально відсувають українську спільноту на задвірки цивілізації, роблять її харчем, сировиною, ресурсом для подальшого розвитку інших державних народів. «Україна була і залишається годувальницею імперії і найбільшим постачальником живої сили, гарматного м'яса» - ця фраза, промовлена І. Ф. Драчем на других зборах Народного Руху України, дуже добре підкреслює становище українського суспільства в Радянському союзі. Що в свою чергу послугувало безцінним

каталізатором в розширенні національної свідомості», - зазначалося в промові І. Драча [160, арк. 5].

Через півроку після II з'їзду НРУ та проголошення своєї промови його авторитет серед національно налаштованого суспільства виріс в рази. І. Драчу «прощено» його колишній відхід від ідей «шістдесятників». Весною 1990 р. він обраний депутатом Верховної Ради України від Артемівського (№ 259) виборчого округу. За нього проголосувало 66,38 % виборців.

13 липня 1990 р. під час засідання Верховної Ради УРСР Іван Драч приймав безпосередню участь в написанні Декларації про незалежність, в яку саме з ініціативи Івана Федоровича внесені положення про без'ядерний статус України та дотримання трьох його принципів: відмова від вироблення, придбання і випробовування ядерної зброї. А за спогадами колишнього президента Л. Кравчука, саме І. Драч наполягав на внесенні в текст декларації про незалежність України тези про позаблоковий статус України [224, с. 122].

Отож, завдячуючи наполегливості Івана Федорович в процесі прийняття важливого для українського народу рішення, про зміну курсу Народного Руху України на шлях незалежності, в кінцевому результаті призвело до безпрецедентного в Радянському Союзі випадку підняття багатомільйонних людських мас на боротьбу за незалежність. Звісно, Іван Драч не міг бути всюди і відповідати за всі суспільно-політичні баталії які проходили поміж представниками влади та ідейними рухівцями, втім, саме завдячуючи І. Драчу вони мали цю можливість на протистояння. Його багаторічний досвід та широке коло впливових знайомих дозволило Івану Федоровичу в дуже короткий термін посприяти становленню й подальшому розвитку Народного Руху України. Втім не дивлячись на те, що головним досягненням громадсько-політичного життя І. Драча є створення НРУ, його участь у роботі Верховної Ради посприяла становленню Української Республіки як без'ядерної та позаблокової країни.

В період незалежності громадсько-політична діяльність Івана Федоровича не принесла особливо грандіозних звершень, як це було у попередньому періоді. З самого початку 90-х рр. минулого сторіччя його активність йде на спад, це

особливо вбачається в зниженні його авторитету напередодні III з'їзду НРУ, на якому і виник ідеологічний розкол серед лідерів Руху. Звісно, ніхто не зменшував роль І. Драча в процесі боротьби за незалежність, втім його поміркованість дратувала радикалів, які перебували в складі НРУ. «Драчівське» бачення політичної ситуації неприйнятне для більшості представників цієї громадсько-правової організації саме тому їх рішення на зміну голови та відмова від поглядів Івана Федоровича в кінцевому результаті призвели до втрати позицій Народного Руху серед політичних уподобань українського народу.

Під час президентства Л. Кравчука Драч намагався схилити свою організацію НРУ в бік підтримки голови держави, оскільки вважав, що це єдиний логічний вихід із ситуації. На його думку, Рух боровся за незалежність, та незалежність була досягнута. Отже єдине, чим ця громадсько-політична організація могла займатись - сприяти процесу відбудови України в незалежному просторі. Та трапилось зовсім навпаки, більшість членів Народного Руху України вирішило підтримати львівського радикала, який своєю харизматичністю затьмарив поміркованого поета в особі Драча Івана Федоровича. Рухівці повірили закликам В'ячеслава Чорновола та підтримали його в боротьбі за крісло голови Народного Руху України. В. Чорновіл, в свою чергу, змарнував нагоду відстоювання національних інтересів та пішов на поводу своїх власних амбіцій, що змусили його відмовитись від драчівської ідеї підтримування президента, а натомість перейти в загальну опозиції до діючої влади. Це, в свою чергу, призвело до розколу та занепаду Народного Руху України [73, с. 202].

Коли Іван Федорович покинув Народний Рух України, він не збирався повертатись до творчого літературного життя в повній мірі, а продовжив відстоювати загальноукраїнські цінності. В кінцевому результаті І. Драч прийшов до створення у 1995 р. Конгресу української інтелігенції (КУІ), організації, яка народжена задля відстоювання прав та свобод представників українського народу. Як згадує сам Іван Драч, ідея створення КУІ виникла після зрозуміння загрозливої ситуації, яка склалась на українському просторі після здобуття незалежності. Ідея всебічної толерантності призвела до того стану, коли український народ мав

менше прав та свобод ніж будь-який представник національних меншин, особливо це стосуються російського народу, який на той момент уперто продовжував розширювати свої права, мову та культуру в Україні [74, с. 104].

Створена організація мала високий рівень авторитетності серед провладних кіл. З самого початку лави конгресу почали займати найкращі представники українського народу: поети, митці, викладачі, науковці. Всіх їх об'єднувала ідея служіння українському народу та відстоювання його інтересів. Драч Іван Федорович як організатор та творець КУІ став беззмінним лідером цієї організації на довгі роки. Представники КУІ розпочинають створення своїх осередків по всіх областях України. Головні положення цієї громадської організації викладені в статуті КУІ. Наприклад, в пункті 1.5. зазначено, що Конгрес будує свою діяльність на принципах законності, добровільності, гласності, рівноправності своїх членів незалежно від релігійних переконань, мови роду занять, расової чи національної приналежності.

В пункті 2.1. встановлено, що метою Конгресу є об'єднання й координація зусиль своїх членів задля консолідації українського народу у процесі розбудови своєї державності на засадах української національної ідеї, їхньої участі у розвитку національної економіки, культури, мистецтва, науки, освіти, мови, у збереженні національних традицій, у розвитку духовних засад суспільства його реформування на основі інтересів українського народу в ім'я побудови матеріально і духовно багатой, демократичної держави України, забезпечення прав і свобод людини [230]. А в пункті 2.2. йде мова про основне завдання конгресу, а саме, основним завданням Конгресу є сприяння у розробці та послідовному впровадженні у всіх сферах суспільного життя ідеології державотворення, концептуальним ядром якої є українська національна ідея, як сутність тисячолітнього культурного і державотворчого волевиявлення народу, ціннісних орієнтацій українського суспільства. Серед яких є пріоритетні: сприяння у розбудові незалежної, правової, демократичної національної держави на основі відродження історичних, культурних, духовних, морально-етичних цінностей українського народу, патріотичних традицій українського козацтва,

борців за волю України всіх поколінь та на основі загальнолюдських гуманістичних надбань; виховання українського державницького патріотизму; утвердження національної самосвідомості, моралі українців, гордості за свій народ та його більш як тисячолітню історію; сприяння задоволенню прав і культурно-освітніх запитів усіх національних меншин в Україні; сприяння відродженню реального функціонування української мови як мови державної, як засобу спілкування та інформаційного забезпечення у всіх галузях суспільного життя; сприяння відродженню та участь у реформуванні системи шкільної освіти, вищої школи, науки, охорони здоров'я, соціального забезпечення з чітким визначенням як пріоритетних національних орієнтирів і завдань [230].

Розпочинається боротьба за розширення загальнонаціональних прав та свобод представників української культури. У 1998 р. організація проводить Перші всеукраїнські збори інтелігенції, в яких окрім українських інтелігентів - Івана Драча, Павла Мовчана, патріарха Філарета та інших, узяв участь також Леонід Кучма. Підсумки зборів не справили належного враження на пресу, що писала: «на жаль, конструктивних, присутніх розмов про культуру й, тим паче, політику на Зборах не відбулося».

КУІ не виявився явищем такого масштабу, як було на прикладі з Народним Рухом України, втім Конгрес й досі існує в декількох областях України, а саме в Вінниці та Тернополі і намагається вести боротьбу за відстоювання національних ідей українського суспільства.

Саме завдячуючи Івану Федоровичу Драчу ідея про консолідацію національно свідомих сих інтелігенції мала змогу відтворитись в Конгресі. Завдячуючи ж Конгресу української інтелігенції, український народ отримав змогу залучатись до відстоювання прав та свобод за допомогою участі в цій громадській організації, яка мала прямий вихід на представників більшості тодішніх політичних угруповань та партій, які діяли на території незалежної України.

Драч, в свою чергу, завдячуючи Конгресу отримав змогу підвищити свій авторитет активного громадсько-політичного діяча, що допомогло йому

залучитись підтримкою виборців на наступних парламентських виборах 1998 р., де Іван Федорович вдруге проходить до Верховної Ради України, чим знову вливається в епіцентр політичного життя країни. З 2000 по 2002 рр. будучи в уряді прем'єра України Віктора Ющенка, Іван Драч займає місце голови в міністерстві Держкомінформполітики, куди його призначили за патріотичну налаштованість, щоправда, зняли його з цієї посади теж з цієї причини.

На початку 2002 р. Іван Федорович проходить до лав Верховної Ради четвертого скликання під 31 номером від блоку «Наша Україна». Таким чином, І. Драч втретє стає депутатом Верховної Ради. На президентських виборах 2004 р. Іван Драч зі своїм найближчим оточенням всіма силами підтримує В. Ющенка. Він разом з іншими ідейними лідерами стоїть на Майдані, чим заслуговує авторитет захисника українських інтересів. Ідеї В. Ющенка, які він голосно висловлював на Майдані Незалежності, залишились лише ідеями, а його «помаранчева» коаліція розкололась із-за банальної боротьби за владу. Іван Федорович також покинув В. Ющенка та перейшов до Української народної партії Ю. Костенка, що не дало особливих результатів.

Впродовж всього періоду незалежності України І. Драч намагався донести світовій спільноті проблему українських Голодоморів. Ще на початку шістдесятих років минулого сторіччя під час процесу десталінізації Іван Федорович один з перших поетів «шістдесятників», почав розповсюджувати інформацію про злочини радянської влади направлені на знищення, непокірливого, українського етносу. Його сміливі виступи з критикою нелюдської політики звучали як щось неймовірне, його слухачі не могли прийти до тями від того, що звичайний молодий поет не маючи якого впливового покровительства так сумлінно відстоював інтереси українського народу. Багато часу І. Драч збирав та аналізував інформацію пов'язану з Голодомором 1932-1933 років. Та лише в середині 80-х після завершення дослідження Джеймса Мейса та його команди в українців знову з'явилася можливість боротись за справедливе висвітлювання історичних подій на території нашої батьківщини. Команда Мейса прийшла до

висновку, що голод в Україні в 1932-1933 роках був штучно створений радянською владою задля винищення українського етносу.

Такі висновки викликали чимале занепокоєння у світовій спільноті, в свою чергу І. Драч майже повністю погоджувався з висновками даного дослідження, більше того він вклав чималий внесок в процес відновлення історичної справедливості. Звісно роль І. Драча в історії боротьби за визнання Голодомору тридцятих років не така виражена як роль Джеймса Мейса, втім саме дякуючи І. Драчу Мейс отримав доступ до української інтелігенції, яка в подальшому піднесла результати його дослідження як незаперечні докази злочинів комуністичної партії. Їхня дружба та багаторічний взаємозв'язок призвели до визнання на міжнародному рівні голоду 1932-33 років геноцидом українського народу [2]. І. Драч боровся за це визнання з самого дитинства, пригадуючи нелюдські обставини в яких їм доводилося виживати під час повоєнного голоду 1946-47 рр. та подальше цензуру на згадування подій голодомору, а особливо в контексті провини радянського керівництва. Голодомор 46-го й справді частково мав природний характер втім це не шкодило радянській номенклатурі не приймати активну участь в рятуванні цілих населених пунктів від неминучої загибелі.

Виступаючи на міжнародній конференції присвяченій 60-й річниці Голодомору в Україні І. Драч наголосив на тому, що не дивлячись на відверте порушення загальнолюдських прав радянським режимом, вимагати від теперішньої Росії визнання події тих часів, зlodіяннями, немає сенсу, бо для них це не злочин - ще споконвіків всі російські царі та імператори намагались, якщо не знищити докорінно то принаймні поневолити український народ, це навіть в деякій мірі можливо розглядати як різновид «російської ідеї». Також Драчем було наголошено, що не можна не помічати того факту, що й українці приймали безпосередньою участь в знищенні свого народу, починаючи від простих солдат та закінчуючи лідерами республіки, всі мали можливість опинитись по різні боки Голодомору. Але ж ті умови в які були поставлені громадяни УРСР не давали людського вибору та можливостей жити у відносній безпеці. Ті, хто протистояв радянській владі були знищені, ті хто не хотів йти за радянською владою теж були

знищені. Радянська влада знищувала все і всіх, хто ставав на її шляху, ось і вічно непокірний український народ опинився на шляху тоталітарної системи. І чи можна звинувачувати тих хто обрав життя, хто не захотів боротися проти режиму та загинути, а вирішив прийняти методи цього режиму.

І. Драч наголошує на тому, що під час Голодомору 1932-33 років українці не по своїй волі принесли велику жертву, яка допоможе їх нащадкам побороти всі перешкоди, подолати всіх ворогів, та нарешті самоідентифікуватися як вільний, незалежний український народ. Визначною рисою зlodіянь радянської влади направлених проти українців є постійне бажання приховати факти та переписати історію. Така тактика постійно використовувалась партійним керівництвом в питаннях пов'язаних з національним фактором українців, схожа ситуація була і під час демонізації вояків УПА, органами агітації та пропаганди, коли борців за українську державу прирівнювали до посібників нацистської Німеччини та фашистського режиму.

Цей метод, де факти треба спочатку приховати, замовчати, а потім сфальсифікувати, партійне керівництво намагалось застосувати і після аварії на Чорнобильській АС. Вагомого внеску в розробку проблеми Голодомору зробили представники української діаспори, саме дякуючи їм І. Драч вперше в Україні ввів термін «голодомор» використовуючи поєднання слів «голод» і «мор» [2]. Співпраця Івана Драча з українськими діаспорами в закордонних країнах продовжується вже на протязі трьох десятиріч. Ту підтримку в розвиток національного відродження, яку виказують українці із-за кордону, неможливо не дооцінити. Підтримка національних засад здійснюється за допомогою постійного надходження матеріальних ресурсів в організації та політичні партії які стоять на шляху розбудови сильної та незалежної країни.

Підтримка української діаспори відчувалась як під час формування основних засад та положень Народного Руху України так і в подальшому розвитку ідей національної самоідентифікації та відходження від радянського консолідування всіх народів в один єдиний. Українці яким вдалось вирватись із тисків радянського режиму та опинитись на волі в розвинених країнах світу, змогли в

повній мірі об'єктивно оцінити обставини тоталітарного існування яке вони мали на батьківщині та порівняти його з вираженою в різноманітних галузях життєдіяльності свободою, на яку завжди був багатий західний світ.

Останні десять років громадсько-політична діяльність Івана Драча вкрай насичені. І. Драч постійно працює з українською діаспорою, перший голова УВКР, голова Товариства Україна-світ по зв'язкам з українцями за кордоном, голова Президентської Ради товариств зв'язків із зарубіжними країнами. Займається організацією поїздки діячів української інтелігенції (як голова Конгресу Української Інтелігенції) в Сандрамох (Карелія) на місце розстрілу 1116 діячів української культури (Лесь Курбас, Микола Куліш, Микола Зеров та інші), прийняв участь в Мітингу-реквієму біля Київського університету. Його постать безперервно цікавить істориків, політологів, публіцистів, як постать живої легенди українського народу. Він неодноразово нагороджувався престижними преміями та нагородами від перших осіб держави. Його думкою досі цікавляться відомі політики незалежної України.

Іван Федорович Драч не спромігся б вплинути на суспільно-політичні процеси в кінці 80-х рр. минулого сторіччя, якби не декілька факторів, що протягом років нагнітали та посилювали суспільно-політичну кризу в суспільстві. Звісно розпаду Радянського Союзу передувало безліч різноманітних факторів, як внутрішніх так і зовнішніх. Та все ж, на думку, автора існує чотири основні причини суспільного невдоволення, які покликали національно-свідомі сили в образі інтелігенції постати на боротьбу з режимом номенклатурної диктатури.

Перше та основне - це неефективність бюрократичного апарату партійної номенклатури СРСР з його суворим політичним ладом, який охоплював та контролював всі сфери життя не даючи ніякої вільності та можливості проявити себе. Протягом всього існування Радянського Союзу, номенклатурний апарат весь час зростав та захоплював все нові території впливу, постійно втручаючись у всі сфери громадського життя [31, с. 20].

Радянська система правління згнила та погрузла в корупції та беззаконні. Ті хто боролись за рівноправ'я та прагнули зробити всіх людей рівними, в кінцевому

результаті відмовлялись від цих поглядів задля власних інтересів [31, с. 12]. Партійний апарат в кінці 1980-х рр. складав майже двадцять мільйонів партійних працівників, з яких три мільйони це представники партноменклатури, що в свою чергу мали чималі привілеї як в соціальному так і матеріальному відношенні. Постійне збагачення представників влади та їх сімей з кожним роком все більше віддаляв провладну верхівку від простого народу, розділяючи їх на два соціальні класи, де одні паразитують над іншими. Відсутність свіжої крові в вищих ешелонах влади призвело до стану застійності та глибокої політичної кризи. На початку 1990-х рр. середній віковий показник членів ЦК КПРС складав 70 років, що не давало змоги вести конструктивний діалог з молоддю, яка все більше прагнула змін [32, с. 25].

Постійна, а іноді й відверта брехня в засобах масової інформації, дозволяла провладній верхівці маніпулювати свідомістю радянського народу, та знищувати своїх ворогів, насилаючи на них потік безпідставних «доказів» в головних виданнях країни. Газета «Правда», як найпопулярніша газета Радянського Союзу, слугувала для партійної номенклатури інформаційною зброєю. Лише одна публіцистична стаття в цій газеті могла вщент знищити багаторічну кар'єру видатного громадського діяча, якщо той ставав на заваді партії.

Першим керівником, який наважився на зміни і проголосив у квітні 1985 р. новий політичний курс на перебудову, був М. Горбачов. В Україні поширення демократизації і гласності в суспільстві призвело до виникнення неформальних організацій, в тому числі «Меморіалу», Товариства української мови ім. Т. Шевченко, Студентського братства. Була легалізована діяльність Української греко-католицької церкви, відновились Українська автокефальна православна церква. У вересні 1989 р. виникає перша масова, фактично опозиційна до влади політична організація – Народний Рух за перебудову, який виступив за надання незалежності Україні.

По-друге – це національне питання та мовна політика. Національне питання українського народу неодноразово розглядалося на засіданнях ЦК КПРС. Український бунтівний характер постійно спалахував при першій же нагоді, коли

річ йшла про можливість національного визволення. Протягом всього існування СРСР українці постійно несли загрозу для радянської влади, хоч цю непокірливість з нашого народу вибивали найкривавішими методами. Та все ж, ми змогли зберегти свою національну свідомість та свою неповторну ідентичність. Не дивлячись на різноманітне культурне надбання українського суспільства, найдорожчим національним скарбом є наша мова, і тому політика радянської партноменклатури направлена на усунення та подальше знищення мовного спадку українців.

Звісно, великого удару українська інтелігенція зазнала ще під час керівництва Йосифа Сталіна, який майже докорінно знищив представників української культурної еліти. Не дивлячись на це, більш гуманний підхід партноменклатури другої половини ХХ ст. виявився, напевне, більш ефективнішим в плані викорінювання творчої інтелігенції, ніж кривавий метод Й. Сталіна. Саме провладна верхівка під керівництвом Л. Брежнєва, діяла найхитрішими методами. Вона, відмовившись від фізичного знищення ідеологічно неправильних представників власного народу, вирішила знищити саму основу непокірності, а саме інакодумство, можливість вибору, право бути вільною людиною. Головною причиною погіршення розвитку мовознавства в Україні та посилення антиукраїнських заходів стала звітна доповідь на XXIV з'їзді КПРС 30 березня 1971 р., де Л. Брежнєв висунув тезу про постанову нової історичної спільноти – радянського народу [68, с. 141]. Задля викорінювання збудників інакодумства треба було всіх зрівняти, а новий радянський народ в ідеалі повинен стати повністю ідеологічно правильним та абсолютно одноманітним. У цього нового народу повинна бути одна мова, і звісно ця мова – російська. Офіційно в кожній республіці СРСР діяла система двох мов: національна мова республіки та російська мова.

Але, на прикладі України ми можемо бачити, як радянська система впродовж десятків років поступово, крок за кроком викорінювала українські слова з щоденного вжитку, що постійно замінювались російськими, побудованими на український манер. Таким чином, знищувався віковичний зв'язок між

поколіннями, народ втрачав свою історію, свою культуру. Для досягнення мети створення радянського народу як наднаціональної єдності, мовно-культурна політика доби Л. Брежнєва наблизилася до практики посиленої русифікації 1930-х рр. У 1972 р. керівником КПУ замість П. Шелеста стає В. Щербицький. На відміну від свого попередника, він проводив політику цілковитого підпорядкування Москві. Проведені масові «чистки» у владних верхівках Української РСР допомогли усунути «шелестовщину» як виразився з цього приводу І. Драч «що Шелест нашелестів, Щербицький вищербів» [167].

Мовне питання постає новою проблемою для Кремля, так як ще у часи хрущовської «відлиги» українці отримали змогу у повній мірі використовувати своє національне надбання. Майже відразу після XXIV з'їзду КПРС розпочата масштабна кампанія проти дисидентства та самвидаву, призупиняється видавництво та друк україномовних книжок, статей, монографій. Особливо гостро на процес пригнічення української культури відреагувала українська інтелігенція, яка в подальшому і поплатилася за це потоком репресій та переслідувань зі сторони радянської влади. Представники інтелігенції опинилися в дуже скрутному положенні.

Тотальна русифікація на території України зачепила не тільки сферу мовознавства та мовної політики, а й українську історію та культуру, цей призвело до розриву віковичного зв'язку між поколіннями. Все наше, національне, почалося викорінюватись із щоденного вжитку. Історія, перебуваючи в стані постійної перефальсифікації, була нездатна відкрити очі нашому суспільству на героїчне минуле українського народу, що в свою чергу призводило до гальмування розвитку національної свідомості.

За відомостями історика Я. Грицака, здійснений у 1970-х рр. погром української історичної науки мав такі наслідки: припинили існування періодичні наукові збірники, готові монографії не видавались. Загалом під тиском функціонерів змінено трактування історії України, а українців фактично позбавлено своєї власної історії [115, с.287].

За роки керівництва Л. Брежнєва, в радянській Україні заборонені усі теорії походження української мови, крім спільного походження трьох східнослов'янських мов з єдиного джерела – давньоруської мови. Відомі російські мовознавці виводять із вжитку сотні українських слів, визнаючи їх застарілими, а на їх заміну приходять штучно створені гібриди російських слів з домішкою українського мовотворення. У доповіді на пленумі ЦК КП України 17 квітня 1973 р., критикуючи письменників за «відступи від класових, партійних критеріїв в оцінці суспільних явищ і процесів, В. Щербицький зазначив: деякі літератори в своїй творчості відходять від актуальних тем сучасності, проявляють національну обмеженість, засмічують українську мову архаїчними словами та штучними зворотами»[45, с. 52]. Отож репресії, які зазнає українське книговидавництво в період 1970-80-х рр. у сумі з мовною політикою Компартії СРСР, можна сміливо назвати геноцидом української мови.

Лише з приходом до влади М. Горбачова та початком «перебудови» українська інтелігенція отримала можливість відкрито протистояти радянській партноменклатурі та відновити розвиток українського мовознавства. У другій половині 80-х рр. виходить у світ низка робіт присвячених проблемам мовознавства та розвитку української мови. Мовне питання поставало не тільки в книговидавництві, воно проникло майже у всі області людського існування. Російська мова ставала все поширенішою, все більше газет переходили на російську, все більше підручників друкувалось російською, в школах стало прийнято розмовляти на російській, можна навести сотні та навіть тисячі випадків зневаги до україномовних школярів, як до людей другого сорту, та сама ситуація повторювалась і в технікумах та університетах, те саме творилось і в кіно.

На VIII з'їзді письменників (1981 р.) І. Драч з цього приводу зазначив: «на кіностудії ім. О. Довженка останнім часом з 32 фільмів тільки 3 знімалися українською мовою. Це – «Дударик», «Вавилон ХХ», «Красна фортеця». Чи ж ми можемо говорити про існування такої культурної субстанції як українське радянське кіно?» [214, с. 226]. За якісь десять років після поставленої мети

створити «радянський народ» перестав себе відчувати господарем на своїй землі український народ.

Цю ситуацію чудово розуміла українська інтелігенція, яка бажала повернути українцям її законний спадок. І. Драч та його найближче оточення усвідомлювали, що без цілковитої незалежності від Радянського Союзу не може бути й гадки про єдину державну мову. Народному Руху України прийшлося докласти чимало зусиль, щоб наша мова знову стала головним надбанням нації, щоб вона мала змогу розвиватись та збагачуватись.

«Холодна війна» та мілітаристичні конфлікти в яких приймав участь СРСР по всьому світу - це також загострювало соціально-політичну кризу в суспільстві. Від зовнішнього ворога, який постійно бажав знищення СРСР, радянський народ захищений «залізною завісою». Абсолютна інформаційна блокада дозволяла протягом десятків років маніпулювати радянськими народами, тримаючи їх у постійному страху перед невідомим та «ворожим» Заходом. На благо, в серединні 1980-х рр., коли інформаційна блокада прорвана і радянський народ почав отримувати інформацію із-за кордону і ця інформація виявилася абсолютно протилежною тій яку розповсюджували ЗМІ Радянського Союзу, рівень невдоволення владою почав рости з новою швидкістю.

Після Другої світової війни Радянський Союз постійно приймав участь в війнах та збройних конфліктах за право впливати на іноземні території через своїх радників, яких СРСР розповсюджував до всіх потенційних союзників. Війни та конфлікти велися по всьому світу та лише Афганська війна мала такі приголомшливі наслідки. За дев'ять років війни афганський народ втратив півтора мільйона громадян, а це одна десята від тодішнього населення країни.

Вторгнення збройних військ СРСР у Афганістан під приводом боротьби з моджахедами, насправді було просто захоплення суверенної держави, з метою подальшого використання живої робочої сили в імперських інтересах радянської верхівки. Для України війна принесла не тільки багатотисячні жертви серед українських новобранців, а й невиліковну психологічну травму для всього

українського суспільства, бо протягом десятиліття ціле покоління зростало та виховувалось в постійному страху перед зовнішнім ворогом [240].

Четверта, остання причина суспільного невдоволення, що стала і каталізатором розпаду СРСР - Чорнобильська катастрофа.

Не дивлячись на зlodіяння радянської влади проти розвитку національної української свідомості, всі репресії, арешти та фальсифікації, все це півбіді. В таких умовах звикла жити і працювати українська інтелігенція, український народ. Та після Чорнобильської катастрофи, коли радянська номенклатура відкрила своє антилюдське ставлення до пересічних українців, коли наших побратимів відверто гнали на смерть і все задля навіженого приховування фактів, які в подальшому сколихнули світ, представники української інтелігенції почали протистояти, почали боротися [196].

Саме Чорнобильська катастрофа підштовхнула І. Ф. Драча боротись за незалежність України. Як згадує Іван Федорович, після цієї трагедії він відчув на собі тягар відповідальності за майбутнє українського народу. Зрозумів, що треба щось змінювати, бо неможливо існувати в країні, де життя людини існує лише у вигляді статистичних показників.

Чорнобильська катастрофа, це не тільки українська трагедія, але й трагедія загальнолюдська, і все горе Чорнобиля зімкнуте не в аварії та радіації, а у ставленні владної верхівки до пересічних громадян України. На той момент склалося положення, коли приховувати від суспільства аварії на атомних станціях стало нормою при Міністерстві енергетики та електрифікації СРСР. Партійні кар'єристи озвіріли до такого ступеню, що вже не бачили нічого крім планової гонки за показниками. Це ж як треба боятись осуду вищих парткомів, що кидаючи тисячі ліквідаторів на загибель, вони навіть не намагались доповісти своєму народові, за що гинуть їх діти? Радянська влада ні в що не ставила життя звичайних українців, їй було абсолютно байдуже на ті жертви, які поніс наш народ, головне чого вони бажали -це утримати все в таємниці.

Через те, що син Івана Федоровича, Максим Драч був учасником Чорнобильської катастрофи привело Івана Федоровича до роздумів про

необхідність змін [123]. Влітку цього ж року І. Драч повернувшись з Болгарії під враженням від відмінності наших соціалістичних таборів, від тієї ліберальної свободи яку він мав змогу бачити там, та цієї злиденної плановості, яка заповонила весь простір його батьківщини, голосно та гучно починає критикувати устрій радянської номенклатурної системи правління. Після виступу І. Драча на з'їзді письменників, його називають націоналістом та вимагають посадити за ґрати. Страх перед в'язницею не здолав Івана Федоровича, він весь час плідно працює і вже у 1988 р. видає одну з найсумніших та найвидатніших своїх поем «Чорнобильська мадонна» [188].

Кінцевим етапом ери Радянського Союзу стала тотальна криза 1980-х рр. Вона охопила всі сфери життя, бо суспільство вкрай незадоволене положенням існуючих речей. Радянська планова економіка продемонструвала свою неефективність та відсталість у порівнянні з капіталістичним устроєм Заходу. Ідеологія більше не займала розуми людей, а партноменклатурна форма правління взагалі позбулася довіри пересічних громадян. Єдине, що могло б врятувати тоталітарну країну - це нова вдала реформаторська політика компартії.

Саме тому у березні 1985 р. на посаду генерального секретаря ЦК КПРС обирають М. Горбачова. Дякуючи його реформаторській політиці, вже на XXVII з'їзді КПРС (1986 р.), обрано шлях на подолання відриву в розвитку між СРСР та передовими країнами світу. А вже наступного року М. Горбачов проголосив про початок перебудови, що означало оновлення та вдосконалення радянської системи. Це був справді не чуваний як для тоталітарного режиму крок до всебічної демократизації. Як вияснилося потім, М. Горбачов задля введення нової економічної реформи, яка була вкрай загрозовою для стійкого номенклатурного апарату, посприяв розвитку гласності та розширенню загальнолюдських свобод. Це повинно розвинути національну свідомість та посприяти активізації народних мас в процесі реформації. Та на превеликий жаль, на території УРСР ніяких суттєвих змін не відбулось. В Україні політична ситуація змінювалась майже непомітно. Усі керманичі залишались на своїй місцях та проваджували свою

консервативну політику, а ті перетворення, які проходили в перші роки перебудови, стосувались лише Москви, республіканська влада не бажала змін.

Процес «Перебудови» в Радянському Союзі носив в собі значно лібералізований характер правління порівняно з попереднім періодом правління в СРСР. Саме завдячуючи цьому значному послабленню політичної системи, українське суспільство скористалось нагодою та розпочало відкриту боротьбу за відстоювання незалежності власного народу. Домогтися цього під час правління колишнього очільника Союзу було неможливо, саме із-за унітарного характеру який носив Радянський Союз, та під час процесу «перебудови» майже у всіх республіках активізовані національно-патріотичні сили, які відкрито протистояли застарілій радянській системі. Керівництво якого знаходячись здебільшого в Москві цілком піддавалось агітаційно-пропагандистській інформації стосовно братських безконфліктних відносин, зближення націй, та про вже сформований новий історичний стрій – радянських людей. Тоді такий перебіг подій визвав чи мале здивування та занепокоєння серед перших членів партії, для них ще довго не могло дійти звідки в такій міцній та розвиненій країні могла взятись така велика кількість незадоволених національно-налаштованих громадян Радянського Союзу [114].

Втім для реальної перебудови системи унітарного характеру Радянського Союзу, керівними органами не зроблено нічого. Влада в Москві не бажала втрачати свій вплив на радянські республіки, що призвело до загострення міжетнічних конфліктів на території всього СРСР. Особливу активність в процесі відстоювання національних інтересів своїх республік проявили Українці та країни Прибалтики. Отож для подолання національних проблем Центральний Комітет КПРС на пленумі восени 1989 р. прийняв так звану платформу ЦК під назвою «Національна політика в сучасних умовах». Що несла в собі завдання зміцнення оновленої федеративної держави Радянського Союзу «Сильний центр - сильні республіки» така основна мета керівництва радянського союзу сформована М. Горбачовим в якій простежувався той самий унітарний характер як і до переходу до оновленої федерації. Цей крок призвів до того що країни які і без того

потерпають від позбавлення суверенітету опинились в положенні безкомпромісного нав'язування Московського протекторату, що призвело до розповсюдження сепаратистських тенденцій у всіх республіках Союзу. Той суверенітет який пропонувався центром для Радянських республік не ніс в собі нічого крім формальності, всі повноваження в сферах зовнішньої політики, воєнної промисловості, фінансової та економічної стратегії залишались в компетенції центральних органів, які знаходились безпосередньо в Москві.

Фактичне посилення повноважень центру призвели до різко негативної реакції з боку національно-патріотичних сил, найрадикальнішими стали дії Верховної Ради Литовської РСР, яка 11 березня 1990 р. прийняла «акт про відновлення незалежності Литовської держави», одразу за цією подією готувались аналогічні акти у республіках Естонії та Латвії. На дії сепаратистського характеру центр спромігся дати відповідь у найкоротші строки, вже наступного дня відбувся позачерговий Третій всесоюзний з'їзд народних депутатів, який відбувся у березні 1990 р. де прийнято закон про запровадження посади Президента, що значно розширювало повноваження М. Горбачова, та надавало можливість вето виставити постанову Верховної Ради Литовської РСР про відновлення незалежності.

Лише в поодиноких випадках вдається скористатись розширенням народних прав. У 1987 р. починають створюватись просвітницькі українознавчі організації на кшталт «Товариство Лева» та об'єднання студентів «Громада». Вони одразу привертають до себе всебічну увагу, а їх дії починають переходити від просвітницьких до суто політичних. Наприкінці цього року на волю виходить низка репресованих дисидентів, які оцінивши нові можливості перебудовних процесів розпочинають активну громадсько-політичну діяльність [36, с. 30].

Серед дисидентів які повернулись на Україну був і В. Чорновіл який з самого початку свого повернення розпочав активну громадсько-політичну діяльність направлену на боротьбу з тоталітарним режимом Радянського Союзу, він відновив діяльність «Українського вісника» поза цензурного суспільно-політичного журналу головним редактором якого був сам В. Чорновіл. приймав участь та безпосередньо проводив численні мітинги та зібрання на яких

поширювалась антирадянська література та проводилась агітаційна робота з суспільством. В червні 1988 року з ініціативи В. Чорновіла було створено Українську Гельсінську Спілку, яка на той момент вже відкрито виступала на засадах опозиції до радянської влади, а вже наступного місяця на мітингу у Львові, в якому взяли участь понад 50 тисяч громадян України лідери спілки співголовою якої був В. Чорновіл офіційно оприлюднили Декларації принципів Української гельсінської спілки де в повній мірі відображались засади демократизму в поєднанні з бажанням захищати національні інтереси українського народу.

Значною проблемою для радянської влади стала проблема економічної кризи, яка проявилась в збільшенні державного бюджету та наростанні темпу інфляції. В кінці 1989 р. набуло популярності використання бартерної системи обмінів. Бартер був кругом від сільських ринків до значних державних підприємств, де заробітну плату виплачували виключно виготовленою продукцією, яка потім обмінювалась на необхідні для громадян речі. Карбованець на той час втратив свої позиції та отримав назву «дерев'яний» також поширюється зростання попиту на валюту а особливо на американський долар, який на той момент здобув собі славу міцної хоч і забороненої грошової одиниці. Підприємства які нездатні задовольнити прожиткові мінімуми своїх робочих, почали масово закриватись що вплинуло на зростання безробіття.

Намагаючись зберегти економічну сферу відносно на плаву М. Горбачов у вересні 1990 р. видав президентський указ, в якому зобов'язувалось дотримуватись запланованої політики в господарській сфері на 1990-1991 рр. Цей президентський указ ніс в собі серйозні санкції до порушників на кшталт штрафів та залучення органів прокуратури [112].

Це все поступово призводило до наростання невдоволення серед звичайних громадян Радянського Союзу. Вже на початку 1990 р. в Україні втім як і в більшості республік Радянського Союзу відчувалось погіршення соціального стану більшості громадян республіки і це на фоні стовідсоткового підвищення заробітної плати для працівників апарату партії з 1 жовтня 1989 р., такий крок ЦК

КПРС остаточно поставив крапку в питанні рівності та відділив правлячий клас далеко від звичайних радянських мас.

Крахом радянської ідеології став масовий страйк невдоволених шахтарів, в якому приймало участь майже четверть мільйона осіб. Їхні переважно економічні та соціальні вимоги, обеззброїли авторитет КПРС як головного захисника робітничого класу. Народ прагнув змін, розширення свобод, відновлення історичної справедливості, його вже неможливо було зупинити.

Восени 1989 р. нарешті під тиском громадськості прийнято закон про мови, згідно з яким державною мовою проголошувалась українська. Таким чином, дослідивши всі штучні негативні явища, які погіршували суспільно-політичний стан в УРСР можна виділити чотири основні фактори що мали найбільш впливовий ефект на українську творчу інтелігенцію 1970-х – 80-х рр.: неефективність бюрократичного апарату партійної номенклатури СРСР з його суворим політичним ладом; національне питання та мовна політика; «холодна війна» та мілітаристичні конфлікти; чорнобильська катастрофа, що стала каталізатором до нового пробудження українського суспільства. Всі ці проблеми партійна верхівка не змогла залагодити навіть після введення політики «перебудови» та введення інституту президентства в особі М. Горбачова. Так само, неможливо зупинити відродження масової самосвідомості, культури, релігії українського народу. Тотальний патріотизм виявився і у створенні Народного Руху України на чолі з Іван Федоровичем Драчем.

І. Драч будучи одним з лідерів руху шестидесятників, мав тісні зв'язки з українськими дисидентами, які він продовжував підтримувати і після компромісу з радянською владою, знаходячись під пильним наглядом якої І. Драч продовжував творчо розвиватись та збагачувати світову літературу своїми творами. Особливої уваги заслуговує кінематографічна діяльність І. Драча, його робота над десятками сценаріїв до кінострічок зробила вагомий внесок в розвиток українського кіномистецтва.

Саме завдячуючи І. Драчу та його плідній співпраці з Джеймсом Мейнсом в питанні визнання Голодомору 1932-33 року ціленаправленим геноцидом

українського народу, врешті решт призвела до закріплення цього статусу на законодавчому рівні. Цікавою обставиною в є наявність того факту, що І. Драч найперший в Україні публічно вжив термін «голодомор», та підняв це питання на всеукраїнський розгляд ще наприкінці 1986 року, коли ще ніхто, з його оточення, не наважувався відкрито критикувати радянську владу за її криваві злочиння.

РОЗДІЛ III. ДІЯЛЬНІСТЬ У ГРОМАДСЬКИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУРАХ

3.1. Внесок І.Ф. Драча у створення та зміцнення Народного Руху України

Під час інтерв'ю автора з І.Ф. Драчем, останній звертаючись до своїх спогадів, пригадує як все починалось, які обставини штовхали його на створення Народного Руху України. Коли в Київ приїхав М. Горбачов і вони з І. Драчем зустрілись в кабінеті В. Щербицького, то зав'язалась дискусія стосовно необхідності створення Народного руху України за перебудову. Коли приїхав М. Горбачов, письменники вперше потрапили в кабінет В. Щербицького. Ними були О. Гончар, Д. Павличко, Б. Олійник, Ю. Мушкетик та О. Мусієнко. Горбачов по дорозі до кабінету цитував А. Малишка:

*Україно моя, мені в світі, нічого не треба,
Тільки б голос твій чути, та ніжність твою берегти.*

Потім він спитав письменників, хто це написав. Д. Павличко відповів, що Андрій Малишко. І. Драч сказав М. Горбачову, що письменники вперше в кабінеті керівника республіки. М. Горбачов всіх заспокоював, сказав: «Надо действовать сообразуясь». Щербицький зрозумів це по своєму, а письменники по-своєму, як підтримку Руху [167].

І. Драч намагався донести до М. Горбачова, що цей рух вкрай необхідний, як для суспільства, так і для КПРС, бо він слугуватиме каталізатором тих реформаторських ідей, які намагався впровадити саме М. Горбачов. В. Щербицький зі свого боку продемонстрував папку паперів з компроматом на найближче оточення Івана Федоровича, де записані всі компрометуючі вирази з виступів засновників руху. Не дивлячись на благородність ідеї, яка покладена в основу створення Народного Руху України за перебудову, для В. Щербицького це означало порушення консерваторських засад, на яких трималась вся партійна номенклатурна система УРСР.

Врешті М. Горбачов підтримав розвиток народно-демократичних засад Української республіки. І. Драч неодноразово висловлювався за основну ідею його життя. Як він її трактує: це вільна людина у вільній незалежній Україні. Звісно, цю ідею поділяли мільйони українців, які століттями боролись за здійснення своєї мрії. Цю ідею розділяли і представники дисидентського руху, які мали розбіжність з конформістською політикою І. Драча та обрали шлях відкритого протистояння радянській владі, все ж визнають той внесок Івана Федоровича в процес здобуття незалежності.

Як згадує Іван Драч, це загальна тенденція того часу, коли люди намагались та прагнули щось змінити, бо всім вже остогидла й обридла тотальна атмосфера незадоволення. На той момент в країнах Балтії, в Чехії, Польщі й навіть в Росії йшла хвиля піднесення народних ідей, всюди створювались громадські організації, які були покликані на відстоювання прав та інтересів простого народу, боротьбу за віковічні права етнічного населення соціалістичних республік. Народний Рух України створювався з однією метою – зруйнувати систему Радянського Союзу. Такі ж цілі ставили перед собою Народні фронти Балтії та польська «Солідарність» [167].

І. Драч зацікавив майбутніх рухівців тим, що виділявся з-поміж інших. «Драч може ногою відкривати двері в РЦК», - казали вони. Він був патріотично налаштованим представником української інтелігенції, з великим життєвим досвідом та значними політичними зв'язками серед тодішньої провладної верхівки. На той момент, будучи першим секретарем Київської організації Спілки письменників, та ще й нещодавно нагородженим державною премією Союзу, І. Драч згадує як до нього прийшли його колеги й вимагали саме від нього дій: «Іван, скільки ти будеш сидіти в тому кабінеті? Веди нас! Щось роби!» [88, с. 17]. З того все й почалось. Почались створюватись, об'єднуватись, організовуватись осередки руху, постійно велись перемови, між представниками влади та новими борцями за ідею. З Іваном Федоровичем та його соратниками велись роз'яснювальні роботи, які несли в собі основну мету - це залякати та відхилити керівників структури від мети створення Народного Руху України.

Іван Драч очолив ініціативну групу по складанню проекту Програми Народного Руху України за перебудову. До складу ініціативної групи входило більшість членів парткому письменницької організації, серед них: Б. Олійник, Ю. Мушкетник, О. Мусієнко, П. Осадчук, Д. Павличко, Б. Рогоза, В. Маняк, С. Тельнюк, В. Терен, С. Гречанюк, М. Слабошицький, А. Дімаров., П. Мовчан та інші [82, с.193].

31 січня 1989 р. в Республіканському будинку кіно відбулися загальні збори письменників. Їх відкрив і вів секретар правління СПУ, перший секретар правління київського СПУ, Іван Драч. Збори одностайно підтримали проект Програми. Високопосадовець ідеологічного відділу ЦК Л. Кравчук заявив, що програмні документи НРУ претендують на створення альтернативної КПРС організації, яка прагне вбити клин між трудящими республіки та партійним і радянським апаратом. На його думку, зусилля авторів проекту спрямовані на демонтаж централізованої держави та ліквідацію політичної єдності країни, а тому загальний висновок однозначний — потреби у створенні НРУ немає [61, с.151].

За словами Н. З. Ільницького, інкубаційний період у розвитку ідеї Руху закінчився після публікації в «Літературній Україні» (17 лютого 1989 р.) звернення ініціативної групи до українського народу та Програми НРУ за перебудову. Хоча деякі історики, зокрема той же самий Г. І. Гончарук фактологічно надає докази про визначальну роль І. Драча у становленні ідеї незалежності України у Русі, та Н. З. Ільницький відзначає, що на цьому етапі проводилася обережна лінія української інтелігенції. Виступи В. Яворівського, І. Драча, Д. Павличка, виголошені в публіцистичному стилі, дуже загально розкривали сутність кризи українців. Прагнучи зберегти лояльні відносини з частиною партапарату, вони, як значно досвідченіші діячі, уникнули прямої відповіді на завдання Руху, обмежившись доволі обтічними гаслами підтримки перебудови, демократизації суспільства та національного відродження [61, с.151]. У виступах В. Чорновола, Л. Лук'яненка, М. Гориня була закладена принципово

інша концепція Руху. Ця лінія — вільна, незалежна, самостійна Україна, а головне завдання Руху — боротьба за демократизацію та свободу друку.

Але, не треба принижувати і роль І. Драча у розбудові НРУ. Він один не тільки витримав організований ЦК КПУ наступ на ідею створення Руху, а навіть перейшов у наступ на противників цього явища. 24 березня 1989 р., коли по всій Україні розгорталися події, пов'язані зі створенням крайових організацій НРУ на базі оприлюднюючи документів, ЦК КПУ в особі Леоніда Кравчука організував «круглий стіл» за участю керівників, представників усіх творчих спілок та товариств республіки. Всі вони фактично підтримали Кравчука у його прагненні компрометувати початок рухівських процесів. «Круглий стіл», як і було задумано, транслявався по телебаченню на всю Україну. А зараз цитата з книги: «Тільки на той час уже впевнений у своєму історичному покликанні кинути виклик тоталітаризму І. Ф. Драч підвів організатора «круглого столу». Ініціатор НРУ сказав: «Справа Народного Руху рухається. Противники НР всіма силами і засобами захищають командно-адміністративну систему. Та ініціатори Руху не відступають. Коли ми не доб'ємося цього всього на рівні республіканських наших органів, я думаю, що ми спільними силами, тобто українці, білоруси, москвичі, ленінградці, доб'ємося свого. Це моя така позиція» [73, с. 29].

Громадсько-політична діяльність все більше захоплює Івана Федоровича. Він повністю поринає в неї. На першому, установчому з'їзді Народного Руху України, який відбувся 8-10 вересня 1989 р. Івана Драча обирають головою НРУ за перебудову. 1109 делегатів представляли 280 тисяч членів НРУ, згуртованих у 1247 організаціях. Іван Драч робить доповідь «Домінанта української душі за 72 роки» [81]. Як відомо, Збори прийняли Програму, Статут НРУ і низку інших документів. Учасників зборів вразила репліка Івана Федоровича, який за столом президії при невимкненому мікрофоні сказав: «У Русі моя наступна зупинка «Незалежність» [82, с. 194].

Другі Всеукраїнські збори Руху відбулися 25-28 жовтня 1990 р. Івана Федоровича не просто знову обирають головою НРУ, його обирають із більш ніж тисячі таких же патріотів та інтелігентів як він. Вони всі майже одноголосно

визнають його авторитет та вручають цим керувати І. Драчу всіма подальшими політичними процесами, задля порятунку України з-під влади остогидлої всім радянської номенклатури. В Програмі і інших документах Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову положення містять радикальні і актуальні як на той час принципи практичної дії соціально - економічного характеру, покликані розв'язати існуючі в українській економіці кризові явища і проблеми [81, с. 105]. У програмі НРУ з'явилося нове положення про визначення основної мети - здобуття незалежності України; саме за ініціативи І.Ф. Драча з назви організації виключенні слова «за перебудову». Тоді на II з'їзді Іван Драч виступив з доповіддю «Про політичну ситуацію в Україні та завдання Руху», яка мала вражаючий ефект: «Будь-який об'єктивний, історико-політичний, економічний, соціальний, культурологічний аналіз неминуче приведе нас до єдиного висновку: тільки повний суверенітет Українського народу, цілковито незалежна Українська Держава відповідають сучасному розвитку сучасної цивілізації. Будь-які інші форми історичного існування народу, нації безальтернативно і безжально відсувають українську спільноту на задвірки цивілізації, роблять її харчем, сировиною, ресурсом для подальшого розвитку інших державних народів» [73, с.101].

Після промови духовного лідера, вже не виникало питань про напрям Народного Руху, з цієї миті він прямував у незалежність. Михайла Гориня та Олександра Лавриновича обирають заступниками. Формується центральний провід, політрада, координаційна рада, Рада колегій та Рада національностей. Як із самого початку, так й зараз Рух виступає за розширення прав та свобод як українського суспільства, так і прав і свобод національних меншин які перебувають на території України. Головною відмінністю Народного Руху України від схожих громадсько-політичних організацій, які розповсюджувались по всьому простору Радянського Союзу, стала загальна толерантність та відсутність ксенофобії. Іван Федорович пригадує, що в першу чергу вони бажали захистити права національних меншин, а вже потім боротись та відстоювати одвічні інтереси українського суспільства. І. Драч вважає, що можливо це хибний

крок, так як національні меншин не переставали відстоювати свої права агресивно нехтуючи правами етнічного населення, що й призвело на даний момент до анексії частини території України. Тоді ж скоєна спроба об'єднати навколо Руху нові партії УРП та ДемПУ, яка щоправда, в подальшому не принесла особливої користі, після здобуття Україною незалежності ці партії, відмовившись від асоціативного членства в Русі вирішили проваджувати свою власну політику, якраз в період президентської виборчої кампанії, і висунули своїх кандидатів на пост головного керманіча країни.

Натхнені новаторством Драча, члени народного руху та пересічні громадяни України, хоч і радянської на той момент, змогли знайти в собі віру в краще майбутнє. Саме цього не вистачало тодішньому суспільству, звичайної віри в краще, віри яка б змогла змінити світ довкруги. Звісно, перебудова запроваджена Горбачовим, стала позитивним кроком, та ця перебудова проходила десь в іншому місці, а в Україні все лишилось як і раніше. Невеликі кадрові зміни не змогли призвести до покращення стану життя простих громадян [222, с. 401].

Авторитет Руху і його Програми зростав серед широких верств населення України, прикладом чого можуть служити вибори до Верховної Ради УРСР 1990 р., вибори депутатів місцевих рівнів, потужні багатотисячні акції на підтримку Руху тощо [81, с. 106].

Іван Драч разом зі своїми соратниками- рухівцями є ніхто інший, як той що подарував нам віру в свободу, той хто своєю рішучістю та хоробрістю спромігся на відчайдушні кроки, які в кінцевому результаті привели до свідомого підняття мас та осмисленого прийняття рішення, щодо подальшого незалежного існування нашої країни. Хоча головних досягнень Іван Федорович Драч домігся під час боротьби за незалежність і в загальній прийнятій історії його постать переходить на другий план, та все ж І. Драч ніколи не боровся за владу, а весь час гідно служив народові України, як письменник, і як кіноматографіст, і як політик.

Майже в усіх дослідженнях Народного Руху України згадується Іван Драч, який всюди постає як основоположник цієї громадсько-політичної організації і не тільки як особа, яка його створила, а швидше як особа, яка постійно боролася за

інтереси України за допомогою всіх можливих методів. Він словом і ділом відстоював позицію свого суспільства та боровся з провладною номенклатурою виключно за інтереси українського народу [73, с. 120].

Далі, впродовж наступного року, Рух постійно розширюється. Він розповсюджується по всіх регіонах, в містах та селах відкриваються осередки Руху. Радянський режим в повній мірі веде боротьбу з новими представниками, використовуючи для цього всі засоби масової організації. Представники національної ідеї постають ворогами народу, фашистами та бандерівцями, ними залякують мирне населення. На найвищих колах регіональної влади постійно виникають диверсійні процеси, покликані не дати розповсюдитись національній ідеї.

Проблеми створення обласної організації Народного руху України в Одесі виникали ще з самого початку існування цієї політичної сили, і про це неодноразово зауважував І. Драч. Та й насправді, Одеса - одне з тих міст, де ставлення до українського народу було без перебільшення принизливим. Саме в Одесі, де українці домінували у кількісному відношенні, правляча еліта якщо і не мала російського коріння, то принаймні відстоювала кремлівські інтереси. Нерідко можна почути визначення Одеси як російського міста, бо саме в Одесі росіяни могли відчувати себе як вдома на відміну від українців, які в більшості випадків просто виконували брудну роботу та служили своєму «старшому брату». Що ж стосується питання мови, то саме українська мова зазнавала та й зазнає зневагу від осіб, які займають високі посади. У своєму інтерв'ю газеті «Радянська Україна» І. Драч розповів про інцидент, який трапився напередодні установчої конференції Народного Руху України в Одесі. Інцидент мав вигляд жалюгідної спроби не допустити відродження української нації та протистояти створенню єдиної політичної організації, яка сміло та впевнено боролась за визнання національних інтересів українців [120].

Саме в Одесі створення Народного Руху України правлячі структури боялись найбільше, і це видно з їх поведінки. До критики демократичних засад Руху вдалися в багатьох містах України, але тільки в Одесі кремлівська номенклатура

дійшла до нещадного розгрому проекту програми Руху через засоби масової інформації. Пануючий клас просто не міг погодитись з тим, що українці відродяться як нація. Коли всі стандартні засоби боротьби з Рухом як явищем були використані, керівні особи вдалися до нечуваного-вони, прикриваючись рухівськими знаменами та рухівськими гаслами, провели свою, антиукраїнську, конференцію, на яку привезли заздалегідь надруковані анти рухівські листівки. Іван Федорович у своєму інтерв'ю розповів про проблему, з якою зіткнулися представники Народного Руху України, як він виразився «у них почали виникати об'єктивні труднощі з приміщенням». Ця проблема приміщенням стала черговою палкою у колесах в ганебній боротьбі проти Народного Руху України. А саме те, що наділений владою начальник обласного управління культури Д. Белов замість того, щоб принаймні розглянути прохання про надання приміщення для проведення установчої конференції, просто вигукнув «Убирайтесь вон», тим самим і продемонстрував все своє ставлення до захисників українського народу. Після цього інциденту в рухівців не було більше бажання співпрацювати з місцевою владою в Одесі.

Виходом із складного становища стала допомога сусідньої республіки, а саме правлячих голів в місті Кишинів, які посприяли проведенню установчої конференції, надали приміщення та зробили усе, щоб конференція відбулась. 26 серпня в молдавському будинку кіно в Кишиніві відбулась установча конференція Народного Руху України в Одеській області. На ній були присутні 120 делегатів з Одеси, які поклали початок існування головної патріотично налаштованої політичної сили в Одеській області [120]. На цій конференції було прийнято декларацію, яка мало відрізнялась від першого проекту НРУ, та обрано координаційну раду з 40 чоловік, сім її співголів, 20 делегатів на установчий з'їзд НРУ, а також прийнято пропозиції щодо Законів Української РСР: про екологію, про вибори, про відношення до законодавства про проведення мітингів. Наступного тижня в газеті «Вечірня Одеса» з'явилась стаття від кореспондента Лариси Бучко, яка змогла побувати на обох форумах, як в Одесі так і в Кишиніві. В статті наводилась порівняльна характеристика минулих конференцій та

вказувались на високий рівень інтелігентності та моральних якостей делегатів в Кишиніві, також стаття мала не найкращий відгук про першу «антирухівську» конференцію в Одесі.

Весною 1990 р. І. Драч обраний депутатом Верховної Ради України від Артемівського (№ 259) виборчого округу. За нього проголосувало 66,38 % виборців. Ставши народним представником у Верховній Раді він приймає безпосередню участь у вирішенні низки особливо важливих питань. Зокрема це стосується декларації про державний суверенітет, яка далеко випередила декларації Росії і комуністів. По-перше, це фактично програма побудови незалежної держави. По-друге, Декларація надала поштовх і напрямок процесу утворення національних держав на теренах падаючої комуністичної імперії. За місяць Верховна рада Білоруської РСР прийняла декларацію про суверенітет республіки, яка повторювала тези української декларації про побудову самостійної держави. Саме безпосередній вплив І.Ф. Драча на формування тексту декларації, призвів до рішучого кроку відмови від ядерного статусу країни та прийняття трьох основних не ядерних принципів, про які зазначалося вище.

Уже 24 серпня 1991 р. у Верховній Раді відбувалося чергове, двадцяте, засідання позачергової сесії, були присутні 369 депутатів, обговорювалися проекти, постанови, внесені народним депутатом В. М. Чорноволом [139, арк. 8]. На засіданні Центрального Проводу Руху в серпні 1991 р., коли знову обговорювалося питання про кандидатури на посаду Президента України.

В. Чорновіл та М. Горинь були відсутні, бо перебували у львівській лікарні. Рухівці Б. Тернопільський та І. Драч висловилися проти кандидатури В. Чорновола. Решта, тобто більшість центрального проводу, проголосувала за підтримку кандидатури В. Чорновола. Народний Рух України повідомив його про свій намір висунути кандидата на посаду Президента України. Висування відбулося 1 вересня 1991 р. на сесії Великої Ради Народного Руху України за адресою: м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 12, Будинок науково-технічної пропаганди [141, арк. 46].

Згодом до Центральної виборчої комісії з виборів Президента України відповідь В. Чорновола на запропоновану посаду буде такою: «Я, Чорновіл В'ячеслав Максимович, претендент у кандидати на посаду Президента України, даю згоду балотуватися на цю посаду». Це сталося 8 жовтня 1991 р. [141, арк.44]. Підписні листи (майже 3 тис.) на підтримку кандидата в Президенти України В. Чорновола по Львівській області та м. Львів зібрано протягом кількох днів, за О. Бердника зібрали більше двохсот листів, І. Юхновського – близько двох тисяч. Обирати Президента України мали загальним, рівним, прямим, таємним голосуванням. В. Чорновіл не розгортав активну діяльність для створення передвиборчого демократичного блоку, обстоював єдиного кандидата. Розумів, що коли один кандидат висувається від блоку, то в нього більше шансів на здобуття перемоги, і громадянам легше зробити свій вибір, не треба «розриватися» між кандидатами з одного блоку. Але так не сталося. Крім нього, на посаду голови держави від Народного Руху висували Л. Лук'яненка. На засідання Президії Національної ради ДемПУ все ж обговорювалася можливість створення блоку «Незалежна демократична Україна». Тому серед партій та громадських організацій Рух мав посісти місце окремого суб'єкта, при ньому планувалося створити інформаційну службу та ін. [137, арк. 136].

Була ухвалена постанова щодо рекомендації сесії Національної Ради кандидатом на посаду Президента від ДемПУ І. Юхновського, обговорювалася також кандидатура В. Пилипчука як можлива. У Народному Русі все відбувалося складніше. Чорновіл ратував за поширення ідеї незалежної демократичної Української держави, висунення та підтримку єдиного кандидата від демократичного уряду. Але до Руху інші політичні сили країни не прислухалися. 20 липня 1991 р. прийнята ухвала Центрального Проводу про участь Руху у виборах Президента України. При цьому відзначалося, що треба враховувати політичну ситуацію щодо впливу КПУ на Україну, ЦК КПУ – на Верховну Раду та уряд України. Підкреслювалося, що пасивна позиція демократичних сил у виборчій кампанії лише збільшить можливості КПУ і зменшить позиції демократичних сил. У зв'язку з цим Центральний Провід Народного Руху України

рекомендував усім своїм структурам взяти найактивнішу участь у майбутніх президентських виборах, удосконалювати форми і методи, засоби пропаганди та агітації за ідеї незалежної, демократичної Української держави як єдиного гаранта, гідного майбутнього українського народу. Треба знати, який є потенціал і можливості націоналістичних сил.

За словами миколаївця О. Малицького, члена НРУ, йдучи на вибори В. Чорновіл вбачав у діяльності Руху надію для всього народу, що давала можливість усвідомлювати себе нацією, все це уже проголошено в програмі Руху: «всі є українцями (бо громадяни України), незалежно від національного походження, в Україні може бути лише одна державна мова – українська, може бути лише одне громадянство українців» [74, с. 152]. За умов об'єднання українського народу та демократичних сил була реальна можливість перемоги на виборах кандидата від Руху. Водночас обговорені всі кандидати на посаду Президента, нарешті, вирішено, що Центральний Провід пропонує голову Львівської обласної Ради народних депутатів В'ячеслава Максимовича Чорновола.

1 вересня 1991 р. відбулася сесія Великої Ради Руху, на якій остаточно висунута його кандидатура на посаду Президента України. Як свідчить протокол сесії Великої Ради Народного Руху України на законних підставах, відповідно до ст. 10 Закону про вибори Президента України та ст. 34 Закону про вибори народних депутатів України, висунуто кандидатуру Чорновола В'ячеслава Максимовича, 1938 року народження, голову Львівської обласної Ради народних депутатів. За результатами голосування «за» кандидатуру В. М. Чорновола проголосувало – 57 депутатів, «проти» – 30 [134, арк. 2].

На сесії Великої Ради Руху обговорювалися ще дві кандидатури – Л. Лук'яненка і І. Юхновського. Однак загалом тоді вважалося, що одним із найсильніших кандидатів у Президенти є голова Верховної Ради України Л. Кравчук. Незважаючи на те, що кандидатура В. М. Чорновола висунута Великою Радою Народного Руху України, в його оточенні були рухівці, які виступали проти його кандидатури і висували іншу – Л. Лук'яненка. Так

провідний дослідник Руху Г. Гончарук вважає, що стосовно цього необхідно поставити ряд запитань щодо поведінки керівників Руху – Івана Драча, Михайла Гориня і Миколи Поровського. По-перше, чому вони зневажили рішення Великої Ради Руху про ухвалу висунути В'ячеслава Чорновола кандидатом у Президенти України. По-друге, як вони могли допустити, що Політична Рада Народного Руху не підтримала рішень Великої Ради Руху. По-третє, як можна після цього членам Руху довіряти своїм керівникам і Політичній Раді, яка входила до структури Руху. Вважалося, що ці питання нагальні і потребують обов'язкової і обґрунтованої відповіді.

У подальшому В. Чорновіл зосередився на діяльності в НРУ. Адже тоді між III та IV з'їздами Народного Руху України в середині самої організації намітилися кризові явища (ідеологічні, політичні, організаційні). І спершу криза виникла у Львові, де один з найвідоміших дисидентів Валентин Мороз висунув гасло: «Після референдуму демократія себе вичерпала. Рух повинен переходити на національні засади». Це був час, який характеризувався висунутим гаслом у Львові – «націоналізація», хоча воно і не сприймалося як негативне явище. Але криза зачіпала інтереси Народного Руху як політичної сили. Вже тоді мали місце два підходи: Рух – «парасолька», що обслуговує політичні партії, які виникають на його ґрунті; Рух – це цілеспрямована, сильна, єдина політична організація [42, с. 64–65].

Проте Народний Рух України на чолі з В. М. Чорноволом вистояв, вийшов на новий рівень розвитку. Це була сила, яка мала власну політичну позицію й інше бачення політичного розвитку людства, що нерідко виокремлювало партію. Його діяльність нерозривно пов'язана із процесом здобуття державного суверенітету України. Досягнення цієї мети головним завданням після вирішення якого вже не вбачалося нових значущих вершин. При розв'язанні проблеми взаємин Руху і влади В. Чорновіл окреслив ще раз позиції Руху: хотів продовжувати боротьбу проти влади і виборювати гідне місце Руху, вбачаючи вихід або у підтримці влади з боку Руху, або навпаки – боротися і протидіяти владі. До його обрання головою Львівської обласної Ради він був прихильником демократичної незалежної

держави, її розбудову слід здійснювати лише мирними, конституційними шляхами і засобами, за широкої політичної структури, культурно національних автономій для національних меншин, свободи совісті, релігійного миру і спокою [119]. Однак розкол у лавах партії призводить до звуження електорату і соціальної бази партії, дезорієнтує виборців, підриває віру в правильність політичного вибору.

І як наслідок, чимало громадян, які довіряли і підтримували Рух до розколу, зневірилися і відійшли від нього, оскільки не бачили в ньому надійної єдності. Будучи завжди послідовним прихильником демократичного життя, відстоюючи власні позиції державної незалежності України, лідер Руху вбачав у цьому єдиний її надійний порятунок від невдач і катастроф. Проте це не дозволяло розвивати цю силу зсередини. Існували проблеми, пов'язані із розвитком економіки, політичної системи, складним залишалося духовне життя, послаблене ще за часів постійних репресій і терору.

За таких умов В. М. Чорновіл вбачав вихід із проблем, що нависли над державою, у деідеологізації суспільства, відмові від «демократичного централізму», найширшому місцевому самоврядуванні – аж до земельного устрою незалежної України у подальшому майбутньому, розуміння політики як компромісу; відкидання будь-якого імперіалізму в національній політиці, хоча це і не просто. Нелегким випробуванням для Руху стали серпневі події 1991 р., коли консервативні сили ЦК КПРС спробували вчинити державний переворот, для збереження СРСР, зупинити передачу частини повноважень від центру республікам [42, с. 157].

У країні проголошений надзвичайний стан, створено Державний комітет з надзвичайного стану. ДКНС сформовано для того, щоб якомога на довше зберегти існуючу систему, комуністичний порядок у країні. В. Чорновіл ідейно та організаційно готовий до державного перевороту, передбачаючи його ще в кінці 1990 – на початку 1991 рр., тому не дивно, що на першій прес-конференції представників Народної ради він наголосив на тому, що відбувається організований КПРС за підтримки КДБ антиконституційний переворот. НРУ вів

справжню боротьбу проти консервативних сил ЦК КПРС, зокрема розгорнуто акцію непокори, велася підготовка до Всеукраїнського політичного страйку. Народний Рух на Миколаївщині теж вів активну боротьбу, сприяв утворенню громадсько-політичного об'єднання «Демократичний Миколаїв», розгорнув боротьбу проти ДКНС, збір підписів проти путчистів [112, с. 33].

На думку професора С. Кульчицького, роль путчу 19–21 серпня 1991 р. не треба абсолютизувати. Він організовувався керівниками державних установ, які могли б стати непотрібними після підписання такого договору. Його провал обумовлювався ще на початку, бо підконтрольні їм структури не змогли б довести справу до кінця, навпаки, путч прискорив розпад СРСР, що з часом таки відбувся. На території України почали діяти її Конституція і закони, тому Радянський Союз фактично перестав існувати. Вважалося, що серпнева спроба перевороту організована і здійснена переважно колишніми керівниками уряду, органами КДБ, підтримана армією, ЦК КПРС. Проте подоланий демократичними силами на чолі з Президентом, Верховною Радою РРФСР.

Це чергова трагічна сторінка в історії нашого народу, який потерпав від глибокої політичної та соціально-економічної кризи, боротьби демократичних сил за зміну влади, що відбувалася в країні і суспільстві. Голова Верховної Ради УРСР, Президія Верховної Ради УРСР своєю діяльністю стабілізували ситуацію, не визнали розпорядження створеного в Москві комітету як такого, що не мало ніякої юридичної сили. Тоді ж внесений на розгляд парламенту проект Закону України про правовий режим надзвичайного стану, проект законів про Збройні Сили України, пропозиції про створення республіканської гвардії, підрозділу для охорони Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Національного банку України, створення Ради оборони і безпеки [145, арк. 66].

30 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України прийняла указ «Про заборону діяльності Компартії України». Створювалися комісії, які повинні вирішувати питання щодо звільнення працівників компартії з комітетів та організацій. Усе їх майно передавалося місцевим органам влади [146, арк. 17]. Незважаючи на складне становище, пов'язане із серпневими подіями, увага до

президентських виборів в Україні не послабла. Гострій критиці піддався виступ Л. Кравчука по Українському телебаченню 19 серпня за «вагання, коливання», а Л. Лук'яненко відзначав, що він «безхребетний», «немов би продовжував цей заколот» [132, арк. 77].

Досить різкими були висловлювання В. Чорновола щодо дій Президії Верховної Ради, яка повинна оперативно і рішуче заявити про антиконституційність ДКНС. В іншому разі рухівці не визнаватимуть її рішень. Так безславно, але з великими подальшими доленосними змінами завершилася спроба антикомуністичного державного перевороту, головною метою якого стало придушення демократичних і національно-визвольних процесів у республіках та забезпечення недоторканності імперських структур. Це неприхована спроба перекреслити прогресивні здобутки народів на шляху до державного суверенітету, всі дії заколотників незаконні. Тоді ж «15 партій і рухів виступили із заявою, в якій закликали людей зберігати спокій, утримуватись від активних дій, «не піддатися на провокації».

У цьому зв'язку керований Чорноволом НРУ здійснив ряд заходів. Відбулася нарада опозиційної в парламенті «Народної ради», робоча зустріч представників «Народної ради», партій і організацій «демократичного спрямування», дві прес-конференції в Будинку письменників України та ін. Головна мета цих заходів – проаналізувати ситуацію, що склалася в Україні, якнайшвидше розв'язати, усунути існуючі проблеми щодо створення Державного комітету з надзвичайного стану в СРСР. Щодо цього тоді думки розійшлися. Так, Л. Лук'яненко вважав, що «відбувся державний переворот», тоді як В. Філенко- лідер Демократичної партії наголошував на тому, що «перевороту як такого не відбулося; відбулася перетасовка кадрів» [129, арк. 153].

Народний Рух України усіма силами чинив опір, протидівав путчистам, тому вже в ніч з 19 на 20 серпня видано десять видів різних листівок із закликами до громадської непокори; за допомогою задіяної Секретаріатом Руху копіювальної техніки розтиражовано понад 5 тис. таких примірників, уже з 7 годин ранку вони роздавалися у Києві у вагонах метрополітену та ін. Наступними діями Народного

Руху стало проведення чотирьох конференцій, у яких брали участь рухівці та інші громадські діячі, не байдужі до цих подій. Присутніми на них були І. Драч, І. Заєць, О. Ємець, Л. Лук'яненко, Д. Павличко, Л. Танюк, І. Юхновський, В. Яворівський та ін. [86, с. 54]. Присутній на одній з конференцій В. Чорновіл заявив, що переворот носив партійно-мілітаристський характер, адже всі заколотники – члени Політбюро і ЦК КПРС. Такий прояв поставив крапку на їх діяльності, а верхівка повністю себе дискредитувала, і найкращим виходом для неї є саморозпуск КПРС.

4 листопада 1991 р. Центральний Провід Народного Руху України прийняв ухвалу, в якій розглядалося питання участі у майбутніх президентських виборах представника від НРУ В. Чорновола. Центральний Провід НРУ визначив наступні дії Політичної Ради, намітив необхідні консультації із політичними партіями та командами підтримки кандидатів у Президенти України, щоб запобігти згортанню боротьби між кандидатами від демократичних сил або їхніми групами підтримки, та ін. [133, арк. 22]. Найбільшу підтримку Чорновіл отримав у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях. Однією з основних перешкод на шляху до перемоги стало роз'єднання демократичних сил, не було тієї єдиної кандидатури, за яку люди повинні віддати свої голоси.

На президентських виборах 1 грудня 1991 р. кандидат від НРУ В. М. Чорновіл виборов друге місце. За ходом голосування до України запрошені рухівцями політичні діячі з Канади: Ераст Гуцуляк, Ліда Гуцуляк, Юля Войчишин, Ленгин Пенцак, Петро Микуляк, Богдан Миндюк, Борис Вжесневський, Богдан Онищук та ін.

Науковець В. Піпаш щодо ставлення населення України до самої партії НРУ, її лідера стверджує, що воно є «переважно позитивне» до НРУ з боку 35,8% виборців України, а переважно негативним – 36,4, нейтральність виявили – 27,8%. З цього витікає, чому саме в такій кількості віддано голоси за кандидатів демократичних сил [106]. Адже більшість населення України ще не звикла до думки, що настав час змін, що змінюється влада. Мали ще совкову свідомість, «советську», тому й об'єднались навколо єдиного кандидата – Л. Кравчука так як

в цьому рішенні відігравали певну роль і суб'єктивні моменти. Драч вважає що, Кравчук мав подобизну голлівудського актора, спокійну, завжди усміхнену. Чорновіл завжди був неспокійним, гучним і часто просто нарваним

Фактичний ідейний розкол Руху припадає на III з'їзд НРУ, що відбувся 28 лютого - 1 березня 1992 р. Головної мети, досягнення незалежності, вже було досягнено. Україна стала суверенною незалежною державою з законно обраним президентом Л. Кравчуком. І звісно що Іван Федорович, бажаючи для своєї країни тільки кращого, виступав за те, щоб Рух став політичною партією президента України, і разом з ним йшов по шляху реформації. Та нажалі інший представник Руху В. Чорновіл, не бажаючи поступатись своїми амбіціями бути головним керманичем країни, виступав за продовження боротьби, але вже проти теперішньої влади, чим своїми діями й поховав ту можливість на розвиток рухівської ідеології яку закладав І. Драч.

На Третіх Всеукраїнських зборах Руху, які відбулися 28 лютого – 1 березня 1992 року, голова НРУ Іван Драч відкрив Збори і виголосив звітну доповідь «Рух і утвердження української демократичної незалежної держави» [82, С. 194-195].

Та саме після III з'їзду розпочався період кризи самовизначення. І. Драч, Д. Павличко, М. Горинь, спочатку виступали за збереження Руху як центральної бази для національно-демократичних партій. Та вони все ж прагнули розпочати відбудову української самостійності вже на тій матеріально-технічній базі яка в них була. З іншого боку, В'ячеслав Чорновіл не вміючи працювати з владою, продовжував з нею боротись. Звісно, він як новий голова Народного Руху України, ще з таким дисидентським минулим, спромігся привернути до себе вдосталь уваги та навіть затьмарити своєю радикальністю поміркованого Івана Федоровича Драча. Та як показала практика, Рух за правління В. Чорновола тільки те й робив, що втрачав позиції. Його голосні заклики до боротьби не несли в собі не тільки інформаційної під сутті, а й часто позбавлені здорового глузду. Безумовно його виступи збирали навколо руху натовпи радикально налаштованих представників українського суспільства, та на щастя, для більшості українців радикальні погляди неприйнятними, всі вони схилились до принципів гуманізму.

Іван Федорович покинув своє головне творіння, віддавши його без боротьбив руки свого опонента В. Чорновола. Разом з відходом І. Драча починається процес руйнації, який приведе до різкого скорочення чисельності організації [74, с. 205].

Отож, Іван Федорович мав безпосередній вплив на процес створення громадсько-політичної організації. Впродовж періоду перебудовчих процесів він постійно виступає як один з головних ініціаторів відстоювання національних ідей. Безперечно доведено, що ідея створення НРУ виникла в Київській організації Спілки письменників України. Головою цієї організації був Іван Драч. Без його благословення і підтримки животворчість такої ідеї була б проблематичною. Саме Іван Драч очолив ініціативну групу по складанню проекту Програми Народного Руху України за перебудову. А загальні збори письменників у 1989 р.. одностайно підтримали проект Програми. Цей документ ніс в собі загрозу для всього Радянського Союзу, бо ніс в собі засади розбудови демократичного суспільства, безкровного досягнення суверенітету української республіки.

Іван Драч постійно приймав участь в перемовинах з центральним комітетом Компартії України про дозвіл на друк проекту Програми Руху в «Літературній газеті України». Перебуваючи на посаді секретаря СП, всупереч волі її голови спромігся добитись позитивної позиції Спілки письменників у схваленні проекту Програми Руху. 24 березня 1989 року, на круглому столі, ініційованим Л. Кравчуком, він відверто виступив з заявою що справа Руху рухається, чим показав свій відвертий протест проти радянської номенклатури. У періодичних виданнях, в історичних дослідженнях сказано достатньо, щоб називати Івана Федоровича батьком Руху [82, с.95]. Він очолював його спочатку один, а починаючи з третіх Всеукраїнських зборів, з Михайлом Горинем і В'ячеславом Чорноволом. По мірі перетворення організації у політичну партію Драч відійшов від Руху. Період перебування його у НРУ вважається серед істориків найуспішнішим в структурі під назвою Народний Рух України.

Не дивлячись на великий вплив Івана Драча на процес здобуття незалежності автор вважає, що заслуговує особливого розгляду його поміркований вихід з Народного руху України.

Безумовно, що основний внесок в здобуття незалежності вніс Народний Рух України, який в свою чергу створений його «батьком» Іваном Федоровичем Драчем. Створення такої радикально налаштованої організації, не могло не привернути до себе увагу провладних структур. З самого початку свого існування Народний Рух України постійно вів нерівний бій з радянською партноменклатурою, яка в свою чергу найпідлішими засобами перешкоджала становленню та розвитку національної свідомості українського суспільства. Постійно велась агітаційно-пропагандистська війна проти високих ідеалів незалежності та суверенітету, інформаційний наклеп на членів партії. Рухівців порівнювали з фашистами та націоналістами, їм не давали змоги відкрито виступати, забороняли друкувати їх в газетах, звільняли їх із займаних ними посад. Членам Народного Руху постійно приписували негативні та анти людські риси і всебічно поливали пропагандистським брудом. Та все ж, не дивлячись ні нащо, саме «рухівці» змогли об'єднати весь український народ та привести Україну до незалежності, та й сам Л. Кравчук спершу казав: «Рух буде тоді, як в мене на долоні волосся виросте» [167].

Авторитет Івана Федоровича Драча в політичних колах слугує показником його незламності в своїй новаторській вірі в краще майбутнє для України. Він як і весь український народ постійно шукає нового та потребує змін до кращого. Мало хто може похвалитися тією сказеною рішучістю, якою користується Іван Драч. Як відомо, саме він перший наголосив на створенні Народного Руху України, не побоявшись ні владних старожилів, ні політичних сутичок. Саме І. Ф. Драч погодився стати провідником українського народу в тяжкий для нього період розрухи та перебудови. Він також прийняв на себе весь удар комуністичною партією, яка як завжди намагалась знищити все що їй ставало на заваді.

Оточення Івана Драча постійно аргументовано виступало за відродження української мови, культури, історії та займалося критикою радянського керівництва, яке в свою чергу відповідало їм найрізноманітнішими перешкодами у всіх сферах соціального існування.

Не дивлячись на те, що основною заслугою Івана Драча є факт здобуття незалежності, на нашу думку найвизначнішим вчинком в його політичній діяльності є його відмова від законного права обіймати пост лідера нації. Будучи авторитетним політиком в найвищих колах політичної еліти, та маючи багатомільйонну підтримку своїх співгромадян, Іван Драч відмовляється від подальшого впливу на політичні процеси як тільки Україна стає незалежною.

«Я вийду з Руху на зупинці «Незалежність» - ці слова, вимовлені І.Ф. Драчем не для широких мас, як ніякі інші показують його справжні цілі. Саме з цієї фрази можна зробити простий й правильний висновок: Іван Федорович Драч боровся не за владу, як більшість політиків, а за незалежність, як більшість українців [160, арк. 91].

Одеський дослідник Г. І. Гончарук в своїх численних працях присвячених створенню Народного Руху України, доволі часто звертає увагу на засновника цієї громадсько - політичної організації і одночасно об'єкта даного дисертаційного дослідження - І. Драча. Як в монографічних працях професора Г. Гончарука, так і в окремих наукових дослідженнях постать І. Драча виділяється з поміж інших членів Народного Руху своєю рішучістю до дій поєднану з розсудливістю. Це дозволяло І. Драчу вчасно приймати виважені рішення в процесі боротьби за незалежність України і одночасно тримати дистанцію до межі дозволеного в правовому полі. Доки Рух був підконтрольний своєму засновнику, доки він стояв на засадах миролюбності та пацифізму, керівництво громадської організації погоджувалось лише на демократичні та загальнолюдські форми спротиву радянській владі, а сам статут НРУ слугує цьому беззаперечним доказом.[72-74, 82]

В роботі «Народний Рух України: Історія.» що вийшла в світ друком в 1997 році, описується не тільки суспільно політичні перетворення та історично важливі події періоду створення організації, а що важливіше, робиться акцент на морально етичні якості представників цієї громадсько-політичної сили. На сторінках праці професора Г. Гончарука в стислій формі простежується громадсько-політичний шлях І. Драча в період перебудовних процесів на території України. Беручи

початок з діяльності на посаді секретаря Спілки Письменників України та закінчуючи моментом здобуття Україною незалежності, діяльність Івана Федоровича відображається як активна та ціле направлена на відстоювання національних інтересів українського народу [73].

Також професор Г. Гончарук в своїх працях охрестив І. Драча титулом «батько руху», і не дивлячись на всі заперечення опонентів в тому, що той є лише співзасновник та не претендує на монополізацію ідеї створення Руху, історик використовуючи низку джерел в кінцевому результаті довів свою точку зору на належному науковому рівні, чим й поставив крапку в питанні справедливості титулу «батько Руху» щодо особи І. Драча [82].

Іван Федорович Драч працюючи над створенням громадської організації не тільки не бажав кровопролиття мирних громадян, а таке могло трапитись, якщо б більш радикальніші активісти отримали значну підтримку серед населення, то Україні розділила б долю Хорватії та Сербії. І. Драч всіма можливими методами протистояв провокаторам та радикалам, яких завжди було вдосталь, як під час процесу «перебудови» в кінці восьмидесятих років минулого сторіччя, так і під час державотворчих перетворень в період незалежності України

Отже, постать Івана Драча є однією з основних серед плеяди українських політичних діячів 90-х рр. ХХ ст., яка заслуговує на об'єктивне та всебічне вивчення. Вплив І. Ф. Драча та його оточення підштовхнуло українську державу до незалежності. Незважаючи на політичний тиск представників комуністичної верхівки на партію НРУ, його позиції стосовно незалежності України, що дуже важливо, були незламними. Це справило вирішальну роль у зламі поклоніння радянській партії як у свідомості пересічних українців, так і серед частини політичної еліти.

Важливу роль справило те, що Драча підтримували такі видатні особистості, як Олесь Гончар, Микола Мащенко, Олександр Білаш, Іван Дзюба, а з-за кордону Микола Лебідь.

Борис Олійник спершу був за Рух, а згодом перейшов на ліві позиції. Сергій Параджанов не підтримував переходу Драча з поезії в політику. З цього проводу

він висловився: «Такой поэт, и стал псом сторожевым!». На що І. Драч відповів словами Івана Франка: «Я ж гавкаю раз в раз, аби вона не спала!»

3.2. Діяльність І. Драча у створенні Конгресу Української інтелігенції

Видатний новатор української поезії, талановитий перекладач, кіносценарист та громадсько-правовий діяч Іван Федорович Драч прославився як батько Народного Руху України, організації, яка сколихнула багатомільйонну націю та направила Україну на шлях незалежності. Проте досі мало відомо про інше творіння І.Ф. Драча. А саме про Конгрес української інтелігенції, громадської організації, яка протягом останніх двадцяти років веде постійну боротьбу за відстоювання інтересів української державності.

Як відомо, Іван Федорович Драч, в процесі формування основних положень статуту Народного Руху України, відстоював позиції толерантності та пацифізму. Його знаменитий вислів «єврей в Україні повинен жити краще, ніж в Ізраїлі, росіянин в Україні повинен жити краще, ніж у Росії» [232], чи не найкраще підкреслює його відношення до міжетнічних проблем. Втім вже через п'ять років існування незалежної України, І. Драч разом зі своїм оточенням національно-налаштованої інтелігенції, зіткнувся з проблемою ущільнення прав української громади. Після проголошення незалежності на території України єдина нація, яка постійно потерпала від національної дискримінації була саме українська. Хоч це й виглядало лише з боку Російської Федерації, та цього було вдосталь для усвідомлення небезпеки, яку несла в собі інформаційна війна на українському просторі. Будучи переконаним, що саме представники української інтелігенції спроможні протистояти розширенню антиукраїнської інформаційної агресії та відстояти законні права та свободи українського народу, І. Драч розпочав процес формування Конгресу української інтелігенції.

В жовтні 1995 р. Іван Драч разом з друзями пише Маніфест української інтелігенції, в якому не просто критикує діяльність значної частини українських

політиків, а й відверто закликає до сильних та рішучих дій, направлених на захист національних інтересів. Під цим маніфестом поставили свої підписи понад два десятки видатних діячів української нації. Серед них були Володимир Ковтун, Ярослав Яцків, В'ячеслав Чорновіл [114, с. 205]. Ще через рік Драч офіційно реєструє Конгрес української інтелігенції. В його лави стрімким потоком вступають сотні небайдужих, патріотично налаштованих представників українського народу. Того ж 1996 р. по всій території України створені обласні центри Конгресу, інтелігенція жваво прийнялась за відстоювання українських прав та свобод.

Матеріали маніфесту, викладені Іваном Драчем, в доволі чіткій формі звинувачували бездіяльність вітчизняних політиків, які смиренно підпорядковувались проросійським ідеям тотальної русифікації. Наводилась порівняльна характеристика дій двох держав, де першою виступала шовіністично налаштована Росія з її імперськими амбіціями, направленими на підпорядкування української території як території «національних інтересів Росії». З іншого боку, розглядалась вже незалежна, на перший погляд, Україна, яка за останні п'ять років своєї незалежності безперервно втрачала позиції, розпродаючи за безцінь національне майно стратегічного значення. Головна ж мета Маніфесту української інтелігенції, як сказано раніше, полягала в об'єднанні патріотично налаштованих представників українського народу в боротьбі за відстоювання національних інтересів.

21 березня 1998 р. в Києві проведені перші Всеукраїнські збори інтелігенції. Майже три десятки доповідей заслухано на цих зборах. Всі вони написані кращими представниками українського народу. Директори, академіки, професори, голови найрізноманітніших організацій та підприємств. Вражаючий масштаб цих зборів підкреслює наявність на них президента України Л. Кучми та Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета, які будучи свідомими представниками своєї нації підтримали ідеї Конгресу та закликали до плідної співпраці на благо та користь нашої держави. Доповідь Л. Кучми мала назву «Ми не безсилі перед лицем майбутнього» [228].

В ній колишній очільник не тільки підтримав намагання української інтелігенції відстоювати інтереси держави, а й запевнив усіх присутніх, що Україна йде до свого великого світлого майбутнього. Л. Кучма наголосив, що він буде боротись з кримінальним світом та не допустить на території України ніякої іншої влади окрім української. Патріарх Київський та всієї Руси-України закликав до об'єднання інтелігенції з іншими верстами населення у боротьбі за величне та щасливе майбутнє нашої незалежної України [19, с. 45].

Того ж дня укладено та опубліковане «Звернення перших всеукраїнських зборів інтелігенції до українського народу» в якому закликалось донебайдужості пересічних українців в питанні вибору майбутнього нашої країни. Так як перші всеукраїнські збори інтелігенції проходили на передодні виборів до Верховної Ради України третього скликання, Іван Федорович Драч разом з своїм найближчим оточенням був занепокоєний зростанням проросійських політичних сил, які вдало маніпулювали суспільними настроями, використовуючи тактику залякування російськомовного населення міфічними українськими націоналістами. Саме тому звернення направлене до українських громадян всіх верств населення, різних вікових груп та різних національностей.

Не дивлячись на те, що більшість місць в парламенті третього скликання зайняли представники комуністичної партії України, та все ж Конгресу Української Інтелігенції на чолі з І.Ф. Драчем вдалось донести свій призив до пересічних громадянне бути байдужими. Як показав час, рівень національної свідомості, починаючи з другої половини 1990-х рр., почав стрімко зростати, що в свою чергу підкреслює важливість Конгресу української інтелігенції в боротьбі за відродження української державності

Співпраця І. Драча з релігійними діячами не обмежувалась тільки прибічниками Української православної церкви київського патріархату, І. Драч співпрацював зі всіма хто був заінтересований в розбудові вільної та незалежної України. В період створення Народного Руху України низка закордонних релігійних діячів виявила бажання співпрацювати з засновниками. Співпраця І. Драча з релігійними діячами продовжувалась і в період незалежності України як

під час створення та розвитку Конгресу Української інтелігенції так і під час революційних подій в 2004 та 2014 роках коли консолідовані сили релігійних діячів та представників української інтелігенції ставали на захист демократичних засад та загальнолюдських цінностей.

Радянський Союз, будучи атеїстичною державою де на законному рівні не визнавалась жодна релігія світу, натомість нав'язувалась ідеологія безбожжя, мав значні проблеми з різноманітними релігійними організаціями які в свою чергу розглядали атеїстичну політику комуністичної партії як щонайменше не правильною. Саме завдяки процесу перебудови в цих релігійних діячів з'явилась можливість долучитись до боротьби з атеїстичною ідеологією, подолання якої відкривало б безмежні кордони Радянського Союзу для розповсюдження релігійних вірувань. Отож деякі релігійні угруповання дізнавшись про новостворену громадську організацію Народний Рух України, яка починала відкрито протистояти радянській владі, вирішили долучитись до її підтримки.

У 1998 р. Конгрес української інтелігенції проводить Перші всеукраїнські збори інтелігенції, в яких окрім українських інтелігентів - Івана Драча, Павла Мовчана, президента України Леоніда Кучми та інших, узяв участь також патріарх Філарет. Патріарх Київський та всієї Руси-України закликав до об'єднання інтелігенції з іншими верстами населення у боротьбі за величне та щасливе майбутнє нашої незалежної України. Патріарха української православної церкви київського патріархату Філарета та І. Драча на протязі багатьох років об'єднують одні цілі та завдання, а саме боротьба за Україну в цілому та відстоювання її інтересів в різних сферах життєдіяльності зокрема. Патріарх Філарет постійно підтримував українську інтелігенцію в її намаганнях відстояти позиції української культури в нерівній боротьбі з всеохоплюючою русифікацією. Ідеї які проголошує Патріарх Філарет мають споріднений зміст з ідеями та поглядами І. Драча, вони обидва виступають за відокремлення від Російської Федерації та розвиток української культури у всіх її галузях, також вони неодноразово разом наголошували на необхідності консолідації всіх українських

сил заради головної мети українського народу, а саме розвитку вільної та незалежної України.

І. Драч будучи талановитим перекладачем спромігся збагатити україномовне видавництво значною кількістю творів світової літератури, чим зробив чи малий внесок в її розвиток. В свою чергу Патріарх Філарет прославився на весь світ своїм перекладом на українську мову Біблії, а під його керівництвом була виконана велика робота з перекладу на українську мову різної церковної літератури, за його словами це близько восьмидесяти томів. Розширення і розвиток україномовної літератури безсумнівно призведе до піднесення національної свідомості та покращення україномовних позицій в країні. На протязі останніх двадцяти років патріарх Філарет та Іван Федорович Драч доволі тісно співпрацюють на благо нашої держави. Постійно приймаючи участь в різноманітних зібраннях патріотично налаштованих сил, вони виступають з однієї трибуни доносячи своїм слухачам практично тотожні ідеї.

І. Драч приймав безпосередню участь в процесі формування та розвитку обласних відділень Конгресу української інтелігенції. Саме під його керівництвом 10 січня 1996 р., на базі Одеського державного політехнічного університету пройшла установча конференція Одеського відділення Конгресу української інтелігенції. Із присутніх там майже півтисячі делегатів, кожен з яких був представником творчої або наукової еліти Одещини, врешті решт обрано дві кандидатури на місце голови Одеського відділення: перший - це професор Г. Гончарук, завідувач кафедри історії та етнографії України, другий видатний одеський поет, дисидент який двічі відбував покарання у вигляді позбавлення волі в мордовських таборах, за свою антирадянську діяльність - О. Різників. Після обговорення кандидатур, делегати даного форуму прийняли рішення за результатними якого за О. Різників проголосувало 45 осіб, 9 делегатів утримались, решта обрали головою Конгресу української інтелігенції Одещини професора Г. Гончарука. Який незабаром зареєстрував юридичну адресу громадської організації на кафедрі історії та етнографії України цього ж навчального закладу.

Також І. Драч приймав участь в більшості науково-практичних конференцій присвячених Народному Руху України які починаючи з 1996 року проводяться на базі Одеського політехнічного університету. Слід відмітити, що відсутній він був лише на першій з них, в силу присутності на ній тодішнього голови Руху В. Чорновола, з яким у І. Драча, на той момент, склались непрості стосунки. На всі подальші форуми І. Драч запрошений як почесний гість, перший голова, ідейний лідер та засновник Народного Руху України.

Отже підсумовуючи викладене можна прийти до такого висновку. В перші роки пострадянського періоду Україна перебувала в стані, загрозливому для представників української нації. Нестабільна політична ситуація та постійне розширення прав та свобод російськомовного населення призвели до стану всебічної дискримінації української культури. Цей загрозливий стан речей спонукав І. Ф. Драча та інших представників творчої еліти нації прийняти за створення Конгресу української інтелігенції, громадської організації, яка б могла на міжполітичному рівні впливати на державотворчі процеси схиляючи їх рішення в бік національних інтересів. Будучи створеним, Конгрес провів свій перший всеукраїнський з'їзд, результатами якого було оголошено звернення до українського народу [154].

Доходимо висновку, що це була вдала ідея, яка потім здійснилась завдяки всім же представникам української культурної еліти. Конгрес являв собою організацію, яка б стояла на захисті прав та свобод українських представників як на теренах нашої країни так і відстоювання їх національних інтересів за кордоном. Осередки цієї громадської організації відкривались у всіх областях нашої держави. Ідея, започаткована Іваном Федоровичем, надихнула творчу інтелігенцію боротись за свої права. Втім через відсутність належного нагляду керівництва в особі Івана Федоровича Драча Конгрес української інтелігенції не спромігся стати явищем загальнонаціональним, і досить швидко перестав існувати в більшості регіонах країни. Хоча і зараз ще існує на Вінничині, в Тернополі та інших регіонах.

3.3. Співпраця І. Ф. Драча з президентами України.

У 1990 р., після ліквідації статті 6 Конституції СРСР про керівну роль КПРС та прийняття Верховною Радою України постанови «Про порядок реєстрації громадських об'єднань» починається формування багатопартійної системи. Першою створена Українська республіканська партія, всього ж у 1990-1991 рр. виникло майже 20 партій. У 1990 р. вперше відбулися альтернативні вибори до Верховної Ради України. Від Демократичного блоку обрано понад 100 народних депутатів, які мали значний вплив на вирішення назрілих питань. 16 липня 1990 р. прийнято Декларацію про державний суверенітет України, логічним продовженням якої став Закон від 2 серпня того ж року «Про економічну самостійність Української РСР». Втім побудувати «гуманий, демократичний соціалізм» не вдалося. Стагнація економіки переросла в глибоку кризу, посилювався спад виробництва, товарний дефіцит, інфляція, дефіцит бюджету зростали. Безсистемна перебудова вела до розвалу народного господарства. Все це викликало додаткове соціальне напруження в суспільстві. З 2 по 17 жовтня в Києві тривало голодування 158 студентів з 24 міст України [42, с. 89]. Вони вимагали відставки прем'єр-міністра, проведення нових виборів, відмови від союзного договору, проведення військової служби в межах республіки та ін. Верховна Рада своїм рішенням в основному задовольнила вимоги студентів. Загострення політичної боротьби відбулося і в Москві.

Представники консервативних сил керівництва 19-21 серпня 1991 р. здійснили спробу державного перевороту, який не був підтриманий населенням і провалився. Стара комуністична влада повністю себе дискредитувала. В таких умовах 24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР приймає доленосний для всього народу документ – «Акт проголошення незалежності України», який підтримано на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. Понад 90,3% громадян, які взяли участь у референдумі, висловились за незалежність країни. В цей же день Л.Кравчука обрано Президентом України. відбулася зустріч керівників України, Росії та Білорусі і зроблено заяву про припинення існування СРСР й утворення

Співдружності Незалежних Держав (СНД). До цього рішення приєдналися інші республіки колишнього СРСР крім країн Балтії та Грузії. Таким чином, до складу СНД увійшло 11 республік, причому Україна увійшла на правах асоційованого члена (вона не визнала всіх пунктів угоди).

У 1990-х років відбувається процес розбудови української незалежної демократичної держави, формування її інститутів влади, заміна партійно-радянської системи на президентсько-парламентську. В перші роки незалежності ухвалені закони про державний кордон, Збройні Сили України, Службу безпеки (замість КДБ). Затверджена державна атрибутика: гімн, герб і прапор (автор музики гімну М. Вербицький, слова П. Чубинського «Ще не вмерла України...»). Виникає інститут президентства, на постійній основі починає працювати парламент, формуються три гілки влади, що є неодмінною ознакою демократичного суспільства. Важливим у формуванні нової політичної системи стало становлення багатопартійності. Кількість політичних партій зростала дуже швидко [17, с. 49].

Економічні реформи в Україні проходили дуже повільно і суперечливо. Вже перші її кроки призвели до загострення соціально-економічної ситуації. Обвальна лібералізація цін породила найвищу в світі інфляцію. Тільки в 1992 р. в паливній промисловості ціни зросли в 237 разів, в легкій та харчовій – в 10-20 разів. Штучно створений диспаритет цін спричинив розкол у суспільстві. Структури Ощадбанку СРСР в Україні перевели всі кошти до Москви, і не повернули населенню заощаджень. Перші реальні кроки до реформування ринкової економіки визначені ухваленим у березні 1992 р. Верховною Радою законом про приватизацію. Проте реформа здійснювалась повільно і нерішуче. Натомість швидкими темпами відбувалась приватизація. Деякі українці за рахунок «тіньових» капіталів за безцінь скуповував зупинені підприємства та ваучери ошуканих громадян. В таких умовах швидкого розвалу економіки керівництво вдається до звичних адміністративних методів. Уряд В. Фокіна навіть призупинив приватизацію, але не зумів переломити кризову ситуацію і змушений у листопаді 1992 р. піти у відставку.

Новий уряд очолив Л. Кучма, курс якого зводився до спроб врятувати потужну промисловість здебільшого за рахунок адміністративного регулювання. Було відновлено контроль за підприємствами і знов запроваджено практику держзамовлень. Відповідним декретом прем'єр дозволив діяльність сумнозвісних довірчих товариств (трастів), які теж посприяли посиленню зубожіння наївних громадян, не повернувши отримані від них гроші – понад 28 трильйонів карбованців. Розроблялися все нові програми виходу з економічної кризи, але вона тільки поглиблювалась, продовжувався спад виробництва, спостерігалася шалена інфляція, почалася некерована руйнація економіки. За даними Світового банку рівень інфляції на кінець 1993 р. у нас найвищий у світі – ціни зросли у 103 рази. Небаченими темпами продовжилося соціальне розшарування в суспільстві [112, с. 69].

Олігархи за рахунок обкрадання населення, виробничої сфери і державної казни «заробляли» щорічно мільярдні кошти, які живили «тіньову» економіку чи перераховувались в офшорні зони. В той самий час купівельна спроможність населення знизилась у 5 разів. Повільними темпами відбувалися ринкові перетворення і в аграрному секторі. Блок лівих партій у парламенті категорично заперечував необхідність приватизації. Фермерські господарства розвивались дуже повільно, напіврозвалені колгоспи і радгоспи залишалися основною формою господарювання на селі.

У листопаді 1994 р. новий Президент Л.Кучма, щойно обраний на цю державну посаду, видав Указ «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва». В ньому проголошувалося роздержавлення землі, право власника паю на самостійне господарювання. Втім паювання землі ще не дало бажаного ефекту і виявилось суто формальним заходом, падіння сільського виробництва тривало. Аналогічний ефект мала і ваучеризація – паперова приватизація в промисловості. Таким чином, стабілізувати економіку до 2000 р. не вдалося.

Після того, як Україна отримала незалежність, закріплення в Конституції курсу на створення правової, політичних сил демократичної держави змінило

умови та створило сприятливу базу діяльності політичних партій. Фактично всі партії підтримали вибір народу на користь незалежності, проголошений ним на референдумі 1 грудня 1991 р. Проте у їхньому погляді на конкретні політичні питання збереглася значна різниця. Після заборони Компартії України в серпні 1991 р. під проводом Президента стали об'єднуватися ті представники партійної й господарської керівної еліти, які стали на позиції самостійності. З різних політичних сил оформлюється так звана «партія влади».

Наприкінці січня 1992 р. на сесії Верховної Ради Л. Кравчук проголосив курс на консолідацію всіх політичних сил республіки заради розбудови державності. Головне місце в цьому процесі належало Рухові, який, на думку Президента, здатний «сьогодні очолити всі прогресивні сили і партії в ім'я України». Питома вага партій миттєво відгукнулися на заклик Президента. Вони сформували Конгрес національно-демократичних сил (КНДС). Провідна роль у його діяльності відводилась, окрім Руху, членам Української республіканської й Демократичної партій. Проте не всі рядові члени партій однозначно до цього поставились. Збільшувалось незадоволення економічною політикою держави, з'явилося бажання до самостійних політичних дій. В УРП відбувся розкол, через який радикали відкололися від партії та створили нову УКРП [114].

Утворення УКРП пришвидшила процеси змін Народного Руху. Мета, заради якої у свій час створювалася ця масова громадсько-політична організація, досягнута. Україна стала політично незалежною державою. Проте нова ситуація спричинила зміни в лавах Руху. Частина його діячів запрошено у структури влади. «Партія влади» вміло користувалась авторитетом та інтелектуальним потенціалом національно-демократичних сил, водночас не допускаючи його діячів до основних важелів керування державою. Разом із тим усі свої провали й прорахунки «партія влади», а також ліві, комуністичні сили, списували на рахунок Руху. Внаслідок цього, не будучи жодного дня при владі, не обіймаючи посад Президента, Голови Верховної Ради та його заступників, глави Кабінету Міністрів, керівників ключових міністерств і відомств, Рух і національно-демократичні сили в цілому стали в очах деморалізованої частини населення

причетними до усіх негараздів. Частина націонал-демократів не пішла на зближення з «партією влади». Не маючи сильної довіри до Л. Кравчука і його оточення, більшість Народного Руху на чолі з В. Чорноволом стала в опозицію до влади, звинувативши уряд в гальмуванні реформ, небажанні діяти відкрито й наполегливо. Поступово ця велика організація стала еволюціонізувати в політичну партію.

Поряд із оформленням існуючих партій продовжувався процес організаційного оформлення нових в 1991-1994 рр. політичних партій. Юридичною базою даного процесу став ухвалений у червні 1992 р. Закон України «Про об'єднання громадян». Ним визначено, що право громадян на свободу об'єднання є їх невід'ємним правом. Виділялось дві провідні групи, таких об'єднань - політичні партії та громадські організації. Політичними партіями визначено об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають на меті участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування. Громадські організації є об'єднаннями громадян регіональними, загальнодержавними, міжнародними, які створюються ними для захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, спортивних та інших інтересів. Закон визначав процедуру реєстрації партій, яка була спрощеною і не передбачала вимог до її чисельності. Як результат, в Україні стала виникати велика кількість дрібних партій, окремі з яких об'єднували кількасот людей [118, с. 303-305].

Заборона Компартії не припинила діяльності лівих сил. Частина членів колишньої КПУ восени 1991 р. об'єдналася у Соціалістичну партію України (СПУ), яку очолив О. Мороз, депутат Верховної Ради, свого часу лідер компартійної більшості у парламенті. У нових суспільно-політичних умовах тривало об'єднання політичних сил центристського спрямування. У вересні 1991 р. відбувся установчий з'їзд Ліберальної партії України, у 1993 р. утворилася партія «Трудовий конгрес» і деякі інші центристські партії.

Проголошення України самостійною сприяло активізації сил правого спрямування. У березні 1992 р., вперше після Другої світової війни, на території України відбулася конференція Організації українських націоналістів (ОУН), на якій ухвалене рішення змінити її назву на Конгрес українських націоналістів (КУН). Основу своєї діяльності КУН вбачав в активній участі у процесі державотворення, створенні нових українських структур державної влади. Українські націоналісти та їхній лідер Я. Стецько виступали за «національну, унітарну і правову державу», але поряд із тим, обстоювали забезпечення прав етнічних меншин. Ці та інші новоутворені партії доповнили й без того строкату партійно-політичну карту України. Станом на 1994 р. в Україні зареєстровано понад 30 політичних партій. Але реальна багатопартійність на цей час ще небула створена. Вибори до Верховної Ради України 1994 р. стали першим прецедентом в її історії, що відбувалися за умов існування багатопартійної системи.

З 338 обраних до Верховної Ради депутатів більш як 28% представляли Комуністичну партію України, 5,9% були членами Народного Руху, 5,3% - Селянської партії, 4,1% - Соціалістичної партії України. Були також представники Української республіканської партії (УРП), Конгресу українських націоналістів (КУН), Української консервативно-республіканської партії (УКРП), Української християнсько-демократичної партії (УХДП), Партії демократичного відродження України (ПДВУ), Демократичної партії України (ДПУ) та ін. Але більшість депутатів - 170 чол. - балотувалися й були обрані як безпартійні [118]. Однак таке положення не утримало їх, завоювавши депутатські місця, від підтримки якоїсь із політичних партій. Внаслідок цього у Верховній Раді з перших днів її роботи виразно окреслилося переважання лівих сил - комуністів, соціалістів, аграрників та солідарних з ними безпартійних. У наступні місяці, в результаті довиборів, склад Верховної Ради став змінюватися в бік посилення в ній центристів і правих. Менш активною була участь політичних партій у виборах Президента України, хоча новим Президентом України обрано голову створеної в 1992 р. громадської організації — Українського союзу промисловців і підприємців - Л. Кучму.

Динаміка Проведення виборчих кампаній 1994 р. та їх партійно-результати посилили значення в суспільстві політичних партій. В цей період спостерігається процес виникнення нових об'єднань і трансформації існуючих партій. Найвищі в 90-х роках темпи розвитку у цей період мали партії центристського спрямування. Вони наближені до владних структур, виступали за ринкові перетворення, прагнули до демократичного устрою держави [116, с. 303-305]. У січні 1995 р. завершилося формування Соціал-демократи. Партія, вплив якої з року в рік зростає, виступає за ринкові перетворення, соціальний захист населення. Помітним явищем у житті політичного «центру» стало формування Народно-демократичної партії України. Вона увібрала в себе значну частину представників «партії влади». До неї належала також велика кількість державних службовців, керівників обласних, міських та районних структур. У її складі об'єдналися формування, які підтримали на виборах 1994 р. президента Л. Кучму.

Програмні установки партії передбачають створення вільного демократичного суспільства, яке органічно поєднує знання людини, базується на поєднанні ідей соціал-демократії та лібералізму. Партія вимагала рішучого реформування всіх сфер економіки в інтересах людини, розбудову її на основі вільного підприємництва і приватної власності. Близькою до народних демократів є і позиція Аграрної партії України, яка організаційно оформилась на рубежі 1996- 1997 рр. Її очолювала депутат Верховної Ради України Катерина Ващук. У жовтні 1997 р. на установчому з'їзді засновано партію «Реформи і порядок», яка стала п'ятдесятою затвердженою офіційно партією в Україні. Її очолив народний депутат України Віктор Пинзеник. Програмні цілі партії, що відобразились у її назві, передбачали утвердження демократичного суспільства, правової держави з соціально-ринковою економікою, підтримку вітчизняного виробника, сильну фінансову систему.

Згідно з новим виборчим законом політичні партії обирались до Верховної Ради України 1998 р. за мажоритарно-пропорційною системою, політичні партії вперше отримали можливість представлятись в єдиному законодавчому органі країни. З огляду на це, вони залучились до передвиборчої кампанії, виступаючи

як по одній, так і у складі блоків. Тоді в Україні налічувалось вже більше 50 політичних партій, а до виборчих бюлетенів 29 березня 1998 р. їх включено 30. Для України така кількість політичних партій і блоків, що хотіли потрапити до Верховної Ради, була дуже значною, що створювало вагомі складнощі безпосереднього голосування. Зазначений 4% бар'єр кількості голосів, який надавав партії чи блоку нагоду взяти участь у формуванні складу парламенту, пододало всього вісім. Це яскраво проілюструвало, що партії ще не отримали значного впливу серед населення. Комуністична партія України отримала найбільше - 27,4% голосів виборців, що надало їй 84 мандати у парламенті. 32 місця отримали представники від Народного руху України, 29 - блок Соціалістичної і Селянської партій, 19 - Партії зелених України, 17 - Народно-демократичної партії, 16 - об'єднання «Громада», по 14 - Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) та Прогресивної соціалістичної партії.

Загалом перемогу у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі отримали представники лівих сил, що відображало певний протест суспільства відносно невдалих економічних реформ та падіння життєвого рівня населення. Проведено політичне структурування парламенту навколо восьми основних партій. У подальшому партійна структурованість дещо втратила провідне значення, а розкол партій та поява нових довершили цей процес розформуванням одних та виникненням нових депутатських фракцій. На 2000 р. у складі Верховної Ради було 13 депутатських фракцій і груп [39, с.510].

Непересічною подією у діяльності політичних партій стали вибори Президента України, які проведені у 1999 р. На відміну від виборів 1994 р., фактично всі політичні партії або рекомендували свого кандидата, або оголосили про підтримку якоїсь кандидатури. Деякі політичні партії на з'їздах висунули власних кандидатів. Так, комуністична партія України висунула кандидатуру П. Симоненка, соціалістична - О. Мороза, Народний Рух України, який на цей час розколовся на дві частини, - Ю. Костенка і Г. Удовенка, прогресивна соціалістична партія - Н. Вітренко. В процесі передвиборних баталій активізувалось партійне життя. Тимошенко та О. Турчинов ініціювали створення

нової партії з промовистою назвою «Батьківщина». На відміну від інших, основою її стала депутатська група парламенту з аналогічною назвою. Вказана партія належить до центристського спрямування і пропагувала ідеї відкритого, демократичного суспільства. Затята передвиборна боротьба підбурила діяльність існуючих та створення нових партій.

У травні 1999 р. створено партію «Демократичний Союз», яка згодом стала дієвим чинником суспільного життя. За короткий термін її осередки засновані в усіх регіонах України. Основні засади партії включали підпорядкованість дій держави інтересам населення, підтримку українського виробництва, створення перспектив для вияву потенціалу громадян, опору на власні сили у розвитку незалежної держави. Члени партії спричиняли вагомий вплив на роботу парламенту, склавши кістяк групи «Відродження регіонів» [116, с. 309].

У червні 1999 р. організаційно оформилась Трудова партія України, яку очолив народний депутат М. Сирота. Ця партія лівоцентристського спрямування одразу ж почала плідну роботу в парламенті, склавши основу впливової депутатської групи «Трудова Україна», очолену С. Тигітком. Другий тур виборів призвів до консолідації політичних сил навколо двох кандидатів - Л. Кучми та П. Симоненка. Кандидатуру Л. Кучми підтримала переважна більшість правих і центристських партій, П. Симоненка - лівих, у першу чергу комуністів. Перемога на президентських виборах Л. Кучми та реалізація його курсу сприяли зростанню впливу пропрезидентських, центристських партій. Цей процес відбувався кількома напрямками: об'єднанням існуючих партій; зростанням їх чисельності та впливовості і формування нових політичних партій.

На 2001 р. в Україні нараховувалось вже понад 100 політичних партій [118]. Не всі з них достатньо впливові. Розвитку сучасних дієвих політичних партій заважала відсутність в Україні необхідного закону. Його прийняття в 2001 р. мало позитивно вплинути на політичний розвиток суспільства. З кінця 1999 р. у Верховній Раді стало активно обговорювати питання щодо нового виборчого закону. Основною проблемою їх було: за якою системою - пропорційною, змішаною чи мажоритарною - проводити майбутні вибори до парламенту.

Зрештою, в кінці 2000 р., прийнято закон, відповідно до якого український парламент повинен формуватися пропорційно, за списками партій, що давало можливість диктату там однієї політичної сили. Зогляду на це, президент України Л. Кучма наклав вето на цей документ. На початку 2001 р. політична боротьба в Україні стала загострюватись. Продовжувався процес консолідації сил різного політичного забарвлення, незадоволених курсом президента Л. Кучми. В подальшому програма партії притерпіла ряд певних змін. До неї включено положення про багатовекторну економіку та рівність усіх форм власності при превалюючій ролі державної.

У червні 1993 р. в Донецьку проведено з'їзд компартії України. Керуючись Конституцією України та Законом про об'єднання громадян, він проголосив про відновлення діяльності комуністичної партії України. Першим секретарем ЦК КПУ став П. Симоненко. 5 жовтня після реєстрації партії в Мінюсті України оголошено, що вона налічує понад 60 тис. чоловік. Наближеною до комуністів за стратегічними завданнями і тактикою є точка зору зареєстрованої у березні 1992 р. Селянської партії України. Сформована на базі Селянської спілки, партія обстоювала збереження колгоспно-радгоспної системи, виступаючи із заборonoю відчуження землі і приватних форм

Окремо варто відмітити помітну подію суспільного життя незалежної України, якою стало політичне протистояння Президента та Верховної Ради. Президент за рахунок чинного законодавства прагнув створити сильну виконавчу владу, здатну дієво працювати в умовах наростаючої економічної кризи. Верховна Рада, лякаючи загрозою диктатури, фактично прагнула зберегти свої повноваження, в тому числі і право втручатися у вирішення конкретних економічних питань, безпосередньо керувати територіями. Вказане протистояння серйозно ускладнювало вирішення першочергових проблем життя держави. Це змусило Президента 31 травня 1995 р. прийняти Указ про проведення опитування громадської думки з питань довір'я громадян України Президенту і Верховній Раді. У відповідь на це Верховна Рада наклала на даний Указ вето та запропонувала Президенту до 8 червня 1995 р. подати на розгляд кандидатури до

складу Кабінету Міністрів. Такий сценарій подій затягував на тривалий час вирішення життєво важливих для України конституційних питань. За цих умов Л. Кучма взяв ініціативу у свої руки.

2 червня Президент підтвердив ухвалу провести опитування. В цей же день відбулась його зустріч із лідерами восьми фракцій, які ухвалили ідею підписання Конституційної угоди Президента та Верховної Ради. Проведення опитування створювало потенційну загрозу розпуску Верховної Ради, рейтинг якої, за даними соціологічних опитувань, на цей час досить низький. Водночас це посилювало політичну напругу і опосередковано впливало на економіку, все суспільне життя. За таких умов Президент України та Голова Верховної Ради виявили політичну мудрість та, відмовившись від протистояння, підписали 8 червня 1995 р. конституційний договір [112, с. 320].

Підписання договору стало вагомим компромісом. Він мав діяти до ухвалення нової Конституції України з метою подальшого забезпечення розвитку і успішного завершення конституційного процесу в Україні. Впровадження в життя положень Конституційного договору створило належну правову базу для діяльності органів виконавчої влади, президентської адміністрації. Суттєво збільшилося коло їх повноважень та вплив на економічний й суспільний розвиток. Президент України визнаний очільником держави та виконавчої влади. Він особисто призначав склад Кабінету Міністрів та прем'єр-міністра. Вже 8 червня 1995 р на посаду прем'єр-міністра України висунуто Є. Марчука, який довгий час працював в структурах державної безпеки, а з жовтня 1994 р. виконував повноваження віце-прем'єра. Продовжувалась робота над Конституцією, до якої залучені найкращі фахівці.

З метою дослідження та узагальнення нових проектів 19 червня 1995 р. сформовано ініціативну робочу групу Конституційної комісії. Результатом її роботи стала підготовка узгодженого проекту Конституції України. 11 березня 1996 р. співголови Конституційної комісії - Президент України та Голова Верховної Ради - підписали завершений проект. Однак він не став провідною силою політичної консолідації. Незважаючи на пропозиції Л. Кучми ухвалити цей

документ за основу, Верховна Рада направила його на дослідження та доопрацювання до постійних комісій. На початку травня 1996 р. постановою Верховної Ради сформована депутатська Тимчасова спеціальна комісія з опрацювання проекту Конституції на чолі з М. Сиротою. До роботи в ній запрошені представники різних депутатських груп і фракцій. Обговорення 17-18 червня 1996 р. у Верховній Раді до доопрацьованого Комісією документу не дало результату. Заперечення викликали вже перші положення про статус національної мови, державні символи тощо. Запропоновані зміни практично перекреслювали первинний зміст документа.

За визнанням більшості політиків, конституційний процес в Україні у той час не просто затягувався, а зайшов у глухий кут. У цій ситуації Президент України 26 червня 1996 р. оприлюднив Указ про проведення 25 вересня Всеукраїнського референдуму щодо прийняття Конституції України. На референдум передбачено винести проект Основного Закону, який підготувала Конституційна комісія і прийняла за основу більшість депутатів Верховної Ради у березні 1996 р. Ці дії Президента, які могли призвести до розпуску Верховної Ради, змусив останню шукати компроміс і пришвидшив конституційний процес. 28 червня 1996 р. після двох діб напруженої безперервної праці Верховна Рада України ухвалила Конституцію України — Основний Закон незалежної суверенної держави [116, с.692].

Прийняття нової Конституції стало беззаперечною великою подією у новітній українській історії. Конституція складається з преамбули, 114 розділів, в яких об'єднана 161 стаття, та перехідних положень. Новий Основний Закон - це політико-правовий документ, що встановлює підвалини та шляхи розвитку громадян України. Конституція закріплює головні принципи української демократичної, соціальної і правової держави, в якій громадянин, його життя і здоров'я, честь і гідність, безпека визнаються основною цінністю. Головною з викладених ідей ухваленої Конституції є те, що саме держава працює для людини, а не навпаки. Український народ є джерелом влади, яку він задіює через певні органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Конституція

закріплює положення про поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову та їх незалежність одна від одної.

Провідними засадами зовнішньої політики України, відповідно до Основного Закону, є забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з провідними країнами світу. Конституція базується на найкращих досягненнях українського та зарубіжного законодавства, враховував набутий історичний досвід та знаходиться на рівні найкращих конституційних проектів Європи. Вперше в історії конституційного законодавства України в ній наголошувалось на тому, що норми Конституції є нормами прямої дії, а звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується.

Основний Закон України регулював значно більше суспільних відносин у порівнянні з попередньою Конституцією. У 161 статті Конституції 48 міститься в другому розділі «Права, свободи та обов'язки громадянина», який акумулює зміст таких важливих, визнаних усім світом міжнародно-правових актів, як Загальна декларація прав людини, Декларація про право на розвиток, Концепція про права дитини тощо.

Це дозволило значно розширити систему прав і свобод людини і громадянина в Україні, наповнити Конституцію новим демократичним змістом, наблизити державу до світових стандартів щодо їх захисту. Відповідно до Основного Закону Україна є унітарною, соборною державою. Вона є національною за своїм походженням, оскільки її утворення відбулося на основі здійснення українською нацією, усім українським народом права на самовизначення.

Важливим питанням будь-якої Конституції є питання влади. Основний Закон України визначає, що єдиним її джерелом в Україні є народ. Це свідчить про демократичний характер держави, народ якої може вільно висловити своє ставлення до влади на виборах та референдумах. Основним органом легітимної законодавчої влади в Україні є Верховна Рада. Вона, окрім законотворчих, мала значні повноваження у сфері державного будівництва та призначення на ключові

по сади в державі. Президент України за Конституцією визначався головою держави і виступав від її імені. Він обирався прямим всенародним голосуванням терміном на 5 років. За прийнятою Конституцією Президент України мав широкі повноваження в соціально-економічній сфері, забезпечував державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави, виступав гарантом державного суверенітету і територіальної цілісності, представляв країну на міжнародній арені.

Провідним органом виконавчої влади став Кабінет Міністрів, який очолював прем'єр-міністр України. Кабінет Міністрів за новою Конституцією мав суттєво більші функції та повноваження, ніж раніше. Вони пов'язані з формуванням та витратами державного бюджету, забезпеченням рівних умов розвитку для всіх форм власності. Уряд здійснював управління об'єктами державної власності, забезпечував обороноздатність, безпеку та громадський порядок у державі. Виконавчу владу в областях, районах здійснювали обласні державні адміністрації. Судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України і судами загальної та галузевої юрисдикції. Згідно з світовою практикою повноваження судової влади було суттєво розширені. Важливі функції покладено на Прокуратуру України.

Конституція закріпила територіальний устрій України та визначила принципи місцевого самоврядування. Суттєвий вплив на суспільно-політичні процеси в республіці справили «Перехідні положення» нової Конституції України. Головним серед них стало визначення чітких термінів виборів до Верховної Ради (березень 1998 р.) та президента України (жовтень 1999 р.). Ухвалення нової Конституції України поставило відповідальні завдання у сфері державотворення, приведення чинного законодавства, структури органів влади у відповідність з Основним Законом.

Процес ефективної реалізації конституційних положень стримувала відсутність необхідних законодавчих актів. На березень 1997 р. з 60 першочергових конституційних законів прийнято всього два. Не прийняті життєво важливі закони про Кабінет Міністрів, державні адміністрації та місцеве

самоврядування. Натомість розроблялись нові проекти, які мали бажання «підправити», а то й переписати Конституцію. Однак, попри усі складні процеси, державотворення тривало, а нова Конституція стала їх основою [112, с. 205].

Сім урядів незалежної України, очолюваних представниками старої комуністично-господарської номенклатури, протягом 90-х років здійснювали управління економікою в такий спосіб, що Україна за цей час втратила понад половину економічного потенціалу, свою частину із загальносоюзного золотого запасу, алмазного фонду, закордонної власності колишнього СРСР. Катастрофічно зріс державний борг. Прокомуністична Верховна Рада і нерішучі дії уряду гальмували проведення реформ, демонополізацію виробництва і приватизацію власності. В таких умовах влада набувала все більш олігархічного характеру, а економіка стрімко входила в тінь.

Деїдеологізовані компартійні прагматики, які посіли досить міцні позиції в банківській сфері, промисловості, торгівлі і сільському господарстві, становили так звану «партію влади», використовуючи її в інтересах, насамперед, власного збагачення. Навіть Президент на науковій конференції в 2000 р. змушений визнати, що в Україні «криміналізовано і тінізовано буквально всі сфери» [19,с.114].

Як наслідок, під керівництвом такої влади реформи зайшли в глухий кут, а всі багатства в країні зосередились в руках небагатьох кланових груп. У 2000 р. Україна за рівнем корупції вийшла на третє місце у світі, що стало великою загрозою національній безпеці та демократичному розвитку суспільства. Маючи значний економічний та інтелектуальний потенціал, Україна посіла лише 91-ше місце серед держав світу. Повільний і непослідовний реформаторський курс призвів до найнижчих за всю повоєнну історію показників господарської діяльності. На 75% знизився валовий внутрішній продукт, на 50% – виробництво продовольства, видобуток вугілля, нафти, газу, залізної руди. Більшість підприємств-виробників були буквально розчавлені пресом податкових переслідувань. Зовнішній борг сягнув 12,6 млрд. доларів, 82% населення опинилися на межі бідності. Відношення прибутків 10% найбагатшого населення

до такої ж кількості найбільшого – становило 30:1, в той час як в європейських країнах цей розрив в 5-6 разів менший. Лише зі створенням у грудні 1999 р. нового складу реформаторського уряду В. Ющенка намітилися деякі зміни щодо поліпшення ситуації [112, с. 120].

У вірші «Українська позиція» Іван Федорович висміює зовнішньополітичний курс української влади:

Політики стали

У виграшну позу

Такі принципи

Стоять без наркозу

Співпраця І. Драча з Л. Кравчуком вказує на їх багаторічне знайомство та помірно протистояння. Зі свого боку Л. Кравчук, будучи головою ідеологічного відділу ЦК КП України, неодноразово намагався протистояти НРУ та переконати Івана Федоровича та його найближче оточення в хибності їх задуму. Для Л. Кравчука важливого значення під час першої політичної боротьби за крісло керманіча країни мав той факт, що І. Драч не тільки не висунув свою кандидатуру на пост президента країни, а й що найбільш важливо, він не підтримав головного опонента Л. Кравчука - В. Чорновола. За це В. Чорновіл неодноразово в гострій формі висловлювався на адресу Івана Федоровича.

Після перших незалежних президентських виборів на території України, Іван Федорович Драч як голова Народного Руху України наполягав на підтримці діючого президента задля інтересів всіх громадян Української держави. На його думку, продовження конфронтації стало нерозумним рішенням, так як український народ отримав незалежність і обрав свого легітимного президента, йти проти президента означало б йти проти волі народу. Та на жаль, зруйновані амбіції на крісло керманіча, які мав В. Чорновіл, завадили йому прийняти конструктивне рішення та перейти в провладну коаліцію [73]. Натомість рішення, яке прийняв В. Чорновіл, перебуваючи на місці голови Народного Руху України, про перехід до опозиції, призвело до значущого зменшення кількісного показника представників руху та розколу в ідеології партії.

Під час свого перебування на посаді голови Державного комітету з інформаційної політики, телебачення і радіомовлення І. Драч намагався впровадити політику україномовного ефіру. Його самого сильно турбував факт розширення російськомовного ефіру на території України, мовляв нічого страшного якби права національних меншин не зачіпали права та свободи етнічного українського населення країни. До того моменту Іван Федорович вже мав значний досвід в питаннях відстоювання національних інтересів українського народу який він отримав будучи членом Ради з питань мовної політики при президентіві України з 1997 року по 2001 та членом комісії Ради з питань відновлення видатних пам'яток історії та культури при президентіві України з 1995 року по 2001 рік. Ідеї І. Драча стосовно обмеження російськомовної продукції розкривались в намаганні обтяжити продукцію з Російської Федерації акцизним збором, гроші від якого пішли б на розвиток української культури та преси.

Також І. Драч намагався посприяти переходу російських газетних видань на українську мову, усвідомлюючи важливість мовного потенціалу країни та само ідентифікації її населення до тієї чи іншої етнічної спільноти в залежності від мови, яку вони використовують в щоденному спілкуванні. І. Драч неодноразово звертав увагу на необхідність розвитку якісної україномовної продукції яка б могла задовольнити потреби населення. Лише за перший рік діяльності Державного комітету з інформаційної політики, телебачення і радіомовлення на чолі з І. Драчем вдалось втричі збільшити обсяг державного фінансування галузі книговидавання, Іван Федорович наголошував на тому факту, що саме в Російській Федерації книговидавнича галузь займає третє місце за прибутками після газодобувної та нафтодобувної, а Україна в цьому плані значно відстала [19, с.55].

Впродовж всього терміну обіймання даної посади І. Драч спілкуючись з вітчизняними журналістами висловлював своє невдоволення тодішніми зірками українського шоу бізнесу. З його слів проекти на кшталт «Верка Сердючка» чи то дует «Кролики» є нічим іншим як висміюванням українського народу [19, с.56].

Впродовж останніх років І. Драч, відійшовши від великої політики, веде активне громадсько-поетичне життя, графік поета, з його власних слів, «розписаний на тижні вперед». Постійно беручи участь в численних форумах, конференціях та презентаціях як в столиці так і в інших містах України І. Драч продовжує ділитись з трибун своїми громадсько-політичними поглядами та патріотичними ідеями. Значною мірою розширилась видавнича діяльність поета впродовж останніх років, крім перевидання його творів в дванадцятитомному збірнику праць І. Драча, світ побачила низка нових поетичних збірок, вірші до яких писались на протязі останніх двадцяти років, значна частина безпосередньо присвячена суспільно-політичним перетворюванням в країні.

Не можливо не наголосити на взаємозв'язку І. Драча з духовенством впродовж усіх українських президентів. Їхня спільна співпраця у відстоюванні загальнолюдських ідеалів та цінностей європейського християнського світу, мала свої позитивні результати, як під час періоду «перебудови», коли представники релігійних громад всіма можливими методами підтримували розвиток та становлення першої опозиційної громадської організації, що відважилась протистояти атеїстичному тоталітарному режиму Радянського Союзу. Також співпраця І. Драча з духовенством дала про себе знати під час активної діяльності Конгресу Української Інтелігенції в другій половині дев'яностих років минулого сторіччя. Крім того під час «Помаранчевої революції» 2004 року І. Драч разом з духовництвом неодноразово, зі сцени на Майдані незалежності, закликали до мирного урегулювання тогочасних політичних спорів та питань національного і міжконфесійного характеру.

В середині 1990-х рр., майже відразу після здобуття Україною незалежності відбувся процес популяризації української класичної літератури та української історії, в суспільстві виникла гостра необхідність в національних героях українського народу, безумовно, найвидатнішим з яких є знаменитий на увесь світ кобзар Тарас Григорович Шевченко. Втім образ Т. Г. Шевченка, відомий усім громадянам нашої вітчизни, за його знаменитий кожух та пишні вуса, був не до вподоби І. Драчу, який досконало знаючи творчість та життєвий шлях

Т.Г. Шевченка, бачив в ньому людину сильну енергійну, здатну творити та створювати. І. Драчу не подобався образ національного героя України представлений для українського народу в вигляді старця. Свої роздуми та погляди І. Драч виклав у вірші «Виклик» написаного у 1995 році [19, с.54].

Скиньте з Шевченка шапку. Та отого дурного кожуха.

Відкрийте в нім академіка. Ще одчайдуха-зуха.

Ще каторжника роботи. Ще нагадайте усім:

йому було перед смертю всього лише сорок сім.

Під час президентства Л. Кучми Іван Федорович працював на посту голови Держкомінформполітики під безпосереднім керівництвом М. Жулинського який на той момент був віце-прем'єром у В. Ющенка. Потрібно зазначити, що І. Драча з його національними поглядами обрали не випадково на цю посаду. Він чи не єдиний представник української інтелігенції 60-х років, який вдало зробив собі кар'єру видатного політика та літературознавця, покликаний на захист українських інтересів в уряді В. Ющенка. Але вже через два роки його з цієї посади знімають за відверті національні погляди. Втім, саме під час керівництва Л. Кучми, Івана Федоровича Драча двічі нагороджували орденом Ярослава Мудрого п'ятого та четвертого ступеня.

З початком «Помаранчевої революції» Іван Федорович пішов у відкриту опозицію до діючого очільника держави, та всіма силами підтримував ріст національної свідомості в суспільстві. В одному з інтерв'ю 2004 р. Іван Драч відмітив, що Л. Кучма: «є звичайним васалом російського імператора на прізвище Путін» [125].

І. Драч за часів президентства В. Ющенка отримав звання Героя України за самовіддане служіння українському народові, втілене у поетичному слові та відстоюванні ідеалів свободи і демократії. Та на жаль, після усвідомлення того що ідеї президента та його оточення які були гаслами на Майдані, залишились лише гаслами, більшість представників політичної еліти, в тому числі й Іван Федорович, відвернулись від підтримки В. Ющенка. І. Драч перейшов до Українського народного блоку Костенка та Плюща. Саме з ними він намагався

черговий раз потрапити до лав Верховної Ради, та їх блок політичних сил програв вибори і Іван Федорович не увійшов до парламенту але продовжив займатись громадсько-політичною діяльністю, постійно приймаючи участь у форумах, мітингах та народних зібраннях. Крім цього І. Драч не покидав своєї творчої справи, пишучи вірші про оточуючий його політичний світ.

Зі слів Івана Федоровича, для нього «Помаранчева революція» справжня несподіванка [19, с. 99]. Її ніяк не можна передректи, навіть не дивлячись на те, що українці - нація доволі бунтівна та непокірна, особливо коли річ йде про питання волі та незалежності, за яку наш народ боровся протягом багатьох століть. Втім, події на Майдані почали розвиватись з такою енергійністю та непередбаченістю, що сумніватись у волелюбності українського народу не виникає необхідності.

Іван Федорович так описав тодішню політичну ситуацію яка склалась довкола проблем з президентськими виборами: «увесь рік вся країна, всі шахти та ферми працювали на те, щоб на виборах переміг В. Янукович, а люди все ж проголосували за В. Ющенка» [234]. Як зазначив І. Драч, головними особами, які на його думку причетні до виникнення «Помаранчевої революції», він вважав Януковича, Кучму та Медведчука. Саме вони довели Україну до такого абсурду, коли з роботи звільняли лише за те, що особа хотіла проголосувати не за провладного кандидата. Таке положення речей поступово повинно перетворити Україну на аналог путінської Росії.

З самого початку подій на Майдані 2004 р. Іван Федорович брав участь у підтримці помаранчевих сил. Будучи представником української інтелігенції та розділяючи політичні погляди В. Ющенка в питаннях що стосуються національного відродження української державності. І. Драч неодноразово виступаючи зі сцени Майдану, надихав протестуючих на боротьбу до переможного кінця.

В своєму інтерв'ю на радіо «Свобода» Іван Драч розповів, що залучився підтримкою своїх російських колег-митців, які, живучи в путінській Росії, підтримували ідеали Майдану та з розумінням ставились до необхідності

боротьби за правду, яку і в Україні, і в Росії прийнято фальсифікувати в питаннях виборчої системи [232]. Іван Федорович зачитував ці листи своїх російських колег з головної трибуни майдану, чим неодноразово здіймав багатотисячні оплески майданівців, які раділи від доказу підтримки їх ідей інтелігенцією сусіднього народу.

І. Драч, разом з мільйонами інших українців, які бажали жити в мирі та злагоді, відстоював свої законні права. Знаходячись на Майдані Незалежності разом з іншими духовними лідерами нації, він всіма силами підтримував ідеї Майдану, бо це ідеї загальнолюдські, вони вміщують в собі ті прагнення та бажання, які віками намагались здобути всі цивілізовані країни. Іван Федорович готовий до кінця стояти за Свободу, Справедливість та Незалежність. Він виборював ці ідеали для українського народу ще з початку перебудови. Саме заради цих ідеалів він створив Народний Рух України, заради цих ідеалів пожертвував сприятливим середовищем під егідою радянської влади, в якому він перебував майже чверть століття. Тоді він відмовився від власного благополуччя заради ідеї вільно жити в вільній країні. Тепер І. Драч разом з мільйонами співвітчизників відстоював це право стоячи на Майдані.

Іван Федорович вже не перший рік допомагав Віктору Андрійовичу в його політичній боротьбі. Ще на початку 2000 р. при уряді В. Ющенка І. Драч очолив новий Комітет інформаційної політики телебачення та радіомовлення. На цю посаду В. Ющенко на пропозицію М. Жулинського не дарма призначив І. Драча, так як Іван Федорович вже на той момент заробив собі авторитет неухильного захисника національних інтересів. За два роки в кріслі голови комітету І. Драч домогся значного розширення україномовного ефіру за рахунок зменшення російськомовного, чим визвав на себе шквал російської критики та явно вираженої агресії з боку проросійських чиновників.

Вагомого внеску в духовну складову «Помаранчевої революції» принесла українська інтелігенція, яка, завдячуючи тому ж Івану Федоровичу, у 1996 р. змогла об'єднатись в організацію під назвою Конгрес української інтелігенції. Головною її метою став заклик до об'єднання навколо загальнонаціональних ідей

і відстоювання інтересів українського народу [95]. І. Драч будучи головою конгресу зміг консолідувати сили української інтелігенції та направити їх в русло державотворчих процесів. Під час «Помаранчевої революції» саме представники Конгресу української інтелігенції забезпечували повноцінну ідеологічну підтримку протестуючим на Майдані. Сама присутність представників інтелігенції серед мас простого народу неабияк підіймала рівень духовного настрою та змушувала вірити в правильність обраного шляху боротьби за краще майбутнє.

Не дивлячись на перемогу «помаранчевої» коаліції в 2005 р. та досягненні поставленої мети лідерами майдану, Віктор Андрійович Ющенко в дуже короткі терміни зумів розчарувати своїх прихильників та однодумців своєю політичною пасивністю, нездатністю виконати передвиборчі обіцянки. Коли І. Драч у 2005 р. зрозумів, що В. Ющенко не в силах навести лад в країні, він присвятив йому гостро сатиричний вірш «Славні мої діти». На цей вірш, за словами Івана Федоровича, Віктор Андрійович дуже образився [19, с.119]. Та все-таки саме з ініціативи Віктора Ющенко Іван Драч отримав Героя України за самовіддане служіння українському народу, втілене в поетичному слові і відстоюванні ідеалів свободи і демократії [210].

Івана Федоровича часто звинувачують в політичній нестійкості, мовляв, він постійно змінює ідейних лідерів. Спочатку І. Драч відстоював ідеї та погляди Віктора Андрійовича Ющенко, потім перейшов до Юлії Тимошенко, втім вже незабаром він втративши віру в ідейних лідерів пише:

Сер ю

Леді ю

Чи ми в смерті

На краю ви женете Україну

Просто в Малоросію

А вже після президентських виборів 2010 року розпочав працювати в гуманітарній раді при президентові Вікторі Януковичі, за що на нього накинлись колишні ідеологічні однодумці, мовляв, як так з ворогом працювати. Сам Іван

Драч з цього приводу дав чітку відповідь в інтерв'ю на радіо «Свобода»: «я пішов працювати з Януковичем щоб робити щось конкретне, а не громогласно теревенити». Та й справді, нема значення при якому уряді чи при якій владі ти працюєш, якщо ти працюєш на інтереси свого народу. І. Драч завжди намагався принести якомога більше користі для українського народу.

Івана Федоровича Драча, сміливо можна віднести до еталону патріотично налаштованих представників української культурної еліти, які постійно сприяли відстоюванню загальнонаціональних інтересів українського народу. Під час «Помаранчевої революції» І. Драч, будучи в команді Віктора Андрійовича Ющенка, бере активну участь в підтримці вимог революції, виступає з головної сцени майдану та духовно надихає протестуючих. Упродовж усього періоду революційних процесів І. Драч відстоює загальнолюдські права, втілені в поняттях свободи, віри та незалежності. Після «Помаранчевої революції» Іван Федорович видає збірку поезії «Противні строфи», в якій через призму своєї творчості висловлює власне бачення подій революційної доби. В своїх віршах І. Драч критикує не тільки представників вищого ешелону влади, а й весь український політичний світ, не уникає критики і його власна персона, що особливо відчувається у даному вірші:

Я п'ять років займався політикою

І став дурнішим у п'ять разів [187].

Пропрацювавши з В. Януковичем чотири роки Іван Федорович багаторазово привертав увагу до абсурдності деяких рішень очільника країни. І. Драч не тільки не сприймав мовний закон Ківалова-Колісниченка, що набув чинності у серпні 2012 р. та істотно розширював використання регіональних мов (фактично російської), а й намагався протидіяти його прийняттю, І. Драч зауважував на недоцільності цього антиукраїнського законодавчого акту. На превеликий жаль В. Янукович не звернув уваги на протести української інтелігенції, ні на невдоволення народу проти підписання даного закону. Цей законодавчий акт в подальшому слугував для Російської Федерації в якості одного з приводів при розв'язанні гібридної війни на території України.

Діяльність Івана Драча під час президентства Віктора Федоровича Януковича мала свої досить помітні результати. Іван Драч неодноразово гостро критикував русифікаторську політику Віктора Федоровича, та не дивлячись на це очільник країни не звертав особливої уваги на колишнього рупора української інтелігенції. Втім, саме під час керівництва В. Януковича Іван Драч отримав орден Ярослава Мудрого III ступеня та почесний знак президента «Ювілейну медаль 20 років незалежності».

Також в часи правління Януковича І. Драч був членом гуманітарної ради при президенті України, членом Комітету з національних премій ім. Шевченка під орудою Б. Олійника. З Гуманітарної ради вийшов разом з Б. Ступкою на знак протесту проти мовної політики. В. Янукович не слухав І. Драча, коли їхав до Нью-Йорку і не зустрівся з Є. Стахівим – останнім молодогвардійцем і головою українсько-єврейського порозуміння у США.

І. Драч працював при кожній владі, але з кожної влади він намагався добитись якомога більшого для відстоювання національних інтересів.

Під час «Революції гідності» 2014 р. Іван Федорович Драч як і завжди відстоює загальнонаціональні інтереси, він підтримує ідеї Майдану, неодноразово виступає перед протестуючими з надихаючими промовами та пише вірші, в яких через призму його творчості висловлює своє ставлення до агресивної політики команди В. Януковича та інших жажливих процесів, що сколихнули країну в ті часи [124].

Закликаючи суспільство до мирного урегулювання назріваючої проблеми, він особисто звертався до президента В. Януковича з проханням вийти до народу. Втім, колишній очільник держави не відреагував ні на прохання І. Драча, ні на вимоги українського народу, який мав право на щасливе незалежне майбутнє в вільній країні. На президентських виборах в травні 2014 р. І Драч, як більша частина українського суспільства, свідомо підтримав Петра Порошенка як єдиного народного кандидата, який в подальшому відстоював би інтереси українського народу. Майдан стояв за нову владу, яка поведе Україну до Європейського союзу.

Україна отримала цю нову владу в образі Петра Порошенка та його нової команди. Після виборів президента, на погляд І. Драча, необхідність в Майдані відпала. Отже продовжувати засмічувати головну площу країни принаймні безглуздо, враховуючи, що від революційного майдану на той момент вже мало що залишилось [124].

Під час революційних подій Іван Федорович пише свої вірші, котрі світ зміг побачити лише з виходом у 2015 році нової збірки поезії І. Драча «Сатирикон». У виданні з поміж іншого описувалось ставлення Івана Федоровича щодо нової, на той момент, т. зв. «Луганської Народної Республіки», якій він присвячує вірша під назвою «Лугандонія» [122]. За допомогою своєї творчості І. Драч звернувся до українців які відкрито підтримують ворожі дії керівництва Російської Федерації по відношенню до українського народу у вірші під назвою «До мільона московських хохлів» Таке гостросатиричне бачення поета-новатора привернуло чимало уваги до його персони.

І. Драч досі є головою Конгресу української інтелігенції, організації, яка створена задля відстоювання інтересів виключно українського суспільства. І. Драч досі очолює Товариство Україна, товариство зв'язків із зарубіжними українцями, Президентську Раду товариств зв'язків із зарубіжними країнами. З самого початку президентської кампанії 2014 р. підтримував кандидатуру П. Порошенка, втім не пройшло й року з моменту інавгурації, як Драч втратив симпатії до чинного керманіча країни та звернувшись до нього за допомогою свого творчого таланту, присвячує П. Порошенку вірша в якому закликає його побороти ворогів.

Розпороши, Порошенку, ворогів на порох!

Бо глузує, коверзує наш заклятий ворог.

Погляд І. Драча на україно-російський конфлікт, так звану «братовбивчу війну» виражений через вірш «Брати»:

Ти, брате мій, не Брут,

А ти, мій брате, Каїн,

Втім не дивлячись на таке відображення світогляду поета до вищевказаного конфлікту, він неодноразово підкреслював своє позитивне ставлення до всіх національностей світу, сповідуючи ідеали гуманізму і толерантності як в своїх промовах так і в програмах громадських організацій створених безпосередньо ним самим або з його прямою участю. Ставлення до російського народу у Івана Федоровича таке саме як і до будь якого іншого, більш того І. Драч з великою повагою та відвертим захопленням ставиться до класиків російської літератури, які значно вплинули на розвиток його власних літературних талантів[168].

Отже підсумовуючи вище сказане можна прийти до такого висновку, що І. Драч приймав активну громадсько-політичну участь в політичному житті країни з самого початку її незалежного існування. І. Драч якого неодноразово звинувачували у політичній нестійкості, та постійній зміні політичних лідерів, завжди залишався прибічником відстоювання інтересів саме Українського народу а не політичних сил, які цими інтересами спекулюють. З самого початку здобуття незалежності, намагання І. Драча повернути НРУ до політичного табору Л. Кравчука було виваженим політичним кроком, який І. Драч пояснював необхідністю підтримування першого народного президента за якого проголосувала більша частина населення України.

Нажаль недалекоглядність Чорновіла та його оточення призвели до нескінченної політичної нестабільності та все більшої розколотості в лавах національних політичних партій. Співпраця І. Драча з Л. Кучмою принесла чималі зрушення, бо саме дякуючи Л. Кучмі вдалося привернути всеукраїнську увагу до Конгресу української інтелігенції, яка в свою чергу зіграла велику роль під час президентських виборів 1999 року коли, Л. Кучма знову опинився в кріслі керманіча країни.

Після президентських виборів 1999 року проукраїнська налаштованість Л. Кучми почала поступатись проросійським поглядам, що в свою чергу, з часом змусило І. Драча перейти в опозиції до діючої влади, а під час «Помаранчевої революції» взагалі відкрито виступити на боці нового кандидата в президенти В. Ющенка. В. Ющенко на жаль не виправдав покладених на нього сподівань, і вже невдовзі після перемоги на президентських виборах

В. Ющенко втрачає довіру свого найближчого оточення частиною якого був і сам І. Драч. Коли ж до влади прийшов В. Янукович то І. Драч і тут знайшов нагоду працювати на користь українського народу, продовжуючи свою громадсько-політичну діяльність в сфері налагодження міжнаціональних зав'язків. Втім в знак протесту проти прийняття мовного закону І. Драч покинув Українську всесвітню координаційну раду. А з початком «Революції гідності» І. Драч неодноразово звертався до В. Януковича з проханням вийти до народу, запобігти конфронтації, чого нажаль так і не сталося. І Україна опинилися перед новими внутрішніми і зовнішніми викликами.

ВИСНОВКИ

Працюючи над дослідженням автор мав змогу ознайомитись різнобічністю постаті І. Ф. Драча. Враховуючи те, що І. Драч прославився у різних сферах культурницької діяльності і практично все своє життя творчо розвивався і використовував свої поетичні здібності задля досягнення політичних цілей, виникає необхідність в нерозривному дослідженні його постаті як громадсько-політичного діяча, так і діяча культурного.

Іван Драч приніс українському народу чимале творче надбання, його внесок в літературний скарб нації багаторазово досліджувався вченими філологами та літературознавцями, які неодноразово підтверджували його новаторську творчість. З цим автор повністю погоджується та доповнює процес дослідження постаті Івана Федоровича такими результатами дослідження:

1. Джерельна та історіографічна база дослідження дозволила цілісно й комплексно дослідити та об'єктивно охарактеризувати життя й головні напрямки діяльності І. Ф. Драча, зокрема його внесок у розвиток суспільно-політичної думки і державотворення в Україні в останній чверті ХХ ст. Серед науковців з даної проблеми слід відзначити публікації О. Гараня, Г. Гончарука, В. Ковтуна, В. Даниленка, В. Деревінського, Ю. Діденка, Б. Захарова, Г. Касьянова, В. Куйбіди, М. Степаненка та ін.

Проте зазначені важливі аспекти не були предметом окремих, спеціальних досліджень, хоча деякі автори торкалися їх побіжно, в загальному контексті. Водночас цілісне, спеціальне, окреме дисертаційне дослідження обраних дисертантом аспектів проблеми наразі також було відсутнє.

2. Аналізуючи творчість Івана Федоровича, автор прийшов до висновку, що І. Драч з самого початку своєї поетичної творчості відстоював погляди пацифізму та миролюбності. Його перший надрукований вірш під назвою «Боротьба за мир» досі є актуальним та асоціюється з його громадсько-політичною діяльністю. Як в творчому процесі, так і політичному, завжди відстоював позиції людяності та гуманності. Свій статус миролюбця він неодноразово підтверджував, як під час

формування статуту Народного Руху, так і під час розробки Декларації прав та свобод України.

3. Вивчивши життєвий шлях І. Ф. Драча дисертант з'ясував, що він був доволі складним. У свідомості і поглядах Івана Федоровича, як і в українському суспільстві, відбулися докорінні зміни постсталінської доби. Уже на початку 1960-х рр. він протистоїть тоталітарному режимові, був одним із найвідоміших представників руху «шістдесятників». Із самого початку своєї громадсько-політичної кар'єри І. Драч вдало скористався процесом деєсталінізації, який проходив на теренах СРСР. Він спромігся виділитись з-поміж більшості представників творчої інтелігенції того часу, чим й заслужив високий авторитет серед осередку «шістдесятників».

Всі його гучні заклики до критики тоталітарного режиму були безпосередньо продиктовані політичною ситуацією періоду «відлиги», який корисний для прибічників політики М. Хрущова. Констатовано, що Іван Федорович Драч 1966 року еволюціонував у поглядах, відділившись від руху «шістдесятників». Уже як поміркований комуніст він отримав змогу безперешкодно творчо розвиватись, творити і прославляти свій народ, але вже в руслі соціалістичної культури. Та не дивлячись на те, що І. Драч офіційно відмовився від поглядів національно налаштованих представників інтелігенції, він підтримував тісний зв'язок із представниками українського дисидентського руху.

4. Встановлено, що головним внеском Івана Федоровича за його політичного життя є створення Народного Руху України. Ця організація з ним на чолі змогла здобути омріяну незалежність України. І. Ф. Драч прагнув незалежної політичної позиції, сповідував ідею подолання беззаконня сталінських часів, відстоював національну гідність та національну думку, виступав за оборону людських, національних прав і народну самобутність. Він ще у 1989 р. теоретично обґрунтував необхідність і закономірність входження України до сім'ї європейських народів. І. Драч, як секретар правління київського СПУ, відкрив та став ведучим загальних зборів письменників, на яких схвалено проект Програми НРУ, що ніс у собі засади розбудови демократичного суспільства з урахуванням

внутрішньої і зовнішньої ситуації, безкровного досягнення суверенітету республіки. 24 березня 1989 р. на круглому столі, ініційованому Л. Кравчуком він відверто виступив із заявою що справа Руху активізувалася, чим показав свій відвертий протест проти дій радянської номенклатури в Україні.

5. Незважаючи на те, що головний внесок в політичне життя країни Іван Федорович вніс наприкінці 1980-х рр., увесь подальший час служив інтересам українського народу та намагався покращити його життя. В середині 1990-х рр. І. Драч створив та очолив Конгрес української інтелігенції, організацію, основна мета якої полягала у відстоюванні інтересів виключно українського суспільства. Ця громадська організація впродовж року існування залучила до своїх лав тисячі представників культурної та наукової еліти України.

З 1990 року І. Драч тричі ставав членом парламенту, намагався співпрацювати зі всіма президентами незалежної України. Неодноразово змінював своє політичне оточення та переходив в опозицію до колишніх однодумців, чим провокував в свій адрес звинувачення в політичній нестабільності. Також як патріот своєї країни брав активну участь в процесі відстоювання історичної правди в питаннях Голодомору та політичних репресій українського народу. Впродовж всього періоду незалежності І. Драч налагоджував зв'язки з українською діаспорою всього світу. Незважаючи на активне громадсько-політичне життя в період незалежності України, І. Драч не лишив своєї творчої справи та продовжував писати і публікувати поезію, частина з якої безпосередньо відображала його громадсько-політичні погляди.

6. До кола питань даної проблеми які потребують подальшого вивчення та узагальнення можна віднести наступне: громадсько-політична співпраця І. Драча з представниками національних меншин на території України; дослідження філософсько-правових поглядів у творах поета і прозаїка І. Драча.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко В. М. Передумови голоду 1946–1947 рр. в Україні // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. Київ : Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, 2008. Вип.13. С. 42-49.
2. Даниленко В. Україна напередодні відновлення незалежності: соціальна криза // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика : зб. ст. Київ : Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, 2017. Вип. 22. С. 5-24.
3. Даниленко В. М., Смольницька М. К. Шлях до незалежності: громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. // Український історичний журнал. 2011. № 4. С. 4-22.
4. Даниленко В. Релігійне життя в Україні у 1990-ті роки // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. міжвід. зб. наук. пр. Київ : Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, 2002. Вип. 6. С. 507-518.
5. Кислий Ф С. Іван Драч: [нарис] // Живиця: хрестоматія української літератури ХХ ст. У 2 кн. Кн. 2 / [за ред. М. М. Конончука]. Київ, 1988. С. 458–461.
6. Кононенко П. П. Іван Драч // Дніпрова хвиля: хрестоматія творів / за ред. П. П. Кононенка; [упоряд. В. Я. Неділько]. Київ, 1993. С. 629–634.
7. Кононенко П. П. Іван Драч // Дніпрова хвиля: хрестоматія / за ред. П. П. Кононенка; [упоряд. В. Я. Неділько]. Київ : Радянська школа, 1989. С. 635–639.
8. Павличко Д. Іван Драч // Золотий гомін: укр. л-ра: хрестоматія / упоряд. О. С. Непорожній. Київ: Освіта, 1995. С. 572–574.
9. Іван Драч: [корот. нарис] // Відлуння десятиліть: укр. л-ра другої половини ХХ ст.: навч. посібник / [упорядкув. М. О. Сороки]. Київ, 2001. С. 359–360..
10. Іван Драч: [нарис про життя та творчість] // Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. Кн. 2, ч. 2 (1960– 1990-ті роки): навч. посіб. / за ред. В. Г. Дончика. Київ, 1995. С. 136–147.

- 11.Острик М. Іван Драч // Історія української літератури. У 2 т. Т. 2. Радянська література. Київ, 1988. С. 702–710.
- 12.Дзюба І. М. Драч Іван Федорович: [біогр. довідка] // Енциклопедія сучасної України. Т. 8. Дл–Дя / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України; голов. редкол. 8-го т.: І. М. Дзюба (співголова), А. І. Жуковський (співголова) та ін. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. С. 388–390.
- 13.Драч Іван Федорович // Рух опору в Україні, 1960-1990: енциклопедичний довідник. / Ред. кол., авт. ст.: О. Зінкевич (гол. ред.), Г. Панчук, О. Голуб, О. Обертас, М. Трущенко. Музей-архів і Документаційний центр українського самвидаву при видавництві «Смолоскип». Київ: Смолоскип, 2010. С. 219–220.
- 14.Жулинський М. Г. Драч Іван Федорович // Українська літературна енциклопедія. У 5 т. Т. 2 / редкол.: Дзеверін І. О. (відп. ред.) та ін. Київ: Головна редакція УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. С. 108–109.
- 15.Жадько В. У пам'яті Києва: столичний некрополь письменників: іст. наук. довід. Київ: СПД Жадько В. О., 2005. 463 с.
- 16.Культура української мови: Довідник / За ред. В.М. Русанівського. Київ: Либідь, 1990. С. 207-291.
- 17.Ковтун В.Г. Іван Драч: Спроба портрету українського політика. Київ: [б.в.], 1998. 80 с.
- 18.Ткаченко А. О. Іван Драч – поет, кінодраматург, політик. Київ: Бібліотека українця, 2000. 200 с.
- 19.Загребельний М. П. Іван Драч: науково-популярне видання. Харків: Фоліо, 2014. 121 с.
- 20.Ільницький М. Іван Драч. Нарис творчості. Київ: Радянський письменник, 1986. 221 с.
- 21.Ткаченко А.О. Іван Драч: нарис творчості. Київ: Радянський письменник, 1988. 272 с.

- 22.Ткаченко А.О. Художній світ Івана Драча. Київ: Вид-во т-ва “Знання” України, 1992. 48 с.
- 23.Тиха Л. Ю. Метафора в поетичному дискурсі Івана Драча: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.02.01 – укр. мова / Лариса Юріївна Тиха; НАН України, Інститут української мови. Київ, 2007. 18 с.
- 24.Лановик М. Б. Функціонування літературно-художнього образу в українсько-англійських перекладах (на матеріалі англійських перекладів поезій І. Калинця та І. Драча): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.01.06 – теорія л-ри / Мар’яна Богданівна Лановик; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ., 1997. 17 с.
- 25.Ткаченко А. Творчество Ивана Драча (движение проблематики и поэтики): спец. 10.0102 – совет. многонац. литература (укр.): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук / Анатолий Александрович Ткаченко; АН УССР. Ин-т литературы. Киев, 1987. 17 с.
- 26.Ткаченко А. Індивідуальний стиль: феноменологія / типологія; динаміка/ статика: (на матеріалі творчості укр. поетів 60–90-х рр. XX ст.): спеціальність: 10.01.06 – теорія л-ри 10.01.01. – українська л-ра: автореф. дис. на здоб. вчен. ступеня д-ра філол. наук / Анатолій [Олександрович] Ткаченко. Київ, 1998. 36 с.
- 27.Кудряшова М.В. Поетичний словник українських неокласиків: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 1999. 170 с.
- 28.Амальрик А. Записки диссидента: мемуари. Анн Арбор: Ардис, 1982. 361 с.
- 29.Горинь М. В'ячеслав Чорновіл - ініціатор створення УГС // Вітчизна. 2003. № 7-8. С. 133-137.
- 30.Данилюк Ю. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. XX ст.). Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
- 31.Дідківська Г. Український правозахисний рух: Бібліографія // Слово і час: науково-теоретичний журнал. 2000. № 2. С. 18-23.

32. Заверталюк Н. І. «Шістдесятники» у фокусі рухливої естетики 60-х років ХХ століття // Актуал. пробл. літературознавства: зб. наук. пр. / редкол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ., 2000. Т. 7. С. 24–32.
33. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80 років. Київ.: Либідь, 1995. 221 с.
34. Кужільна Л. В. Національна модель світу в поезії літературного шістдесятництва в українській літературі ХХ століття: практ. частина / під заг. ред. Г. Д. Клочака. Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2002. 326 с.
35. Онікієнко І. М. І. Світличний та В. Стус у боротьбі за збереження поетичного космосу шістдесятників // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т; редкол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ., 2006. Вип. 5. С. 60–66.
36. ПасхOVER О. Помилка «отсидента»: Українській Гельсінській групі - 25 років // Політика і культура. 2001. № 41. С. 29-31.
37. Сверстюк Є. Блудні сини України. К.: Товариство «Знання», 1993. 78 с.
38. Стус Д. Звичайне життя незгодних: В. Стус, С. Тихий, Ю. Литвин // Українська культура. 2001. № 8. С. 7-9.
39. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. К.: Генеза, 2001. 557 с.
40. Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну: біографія окремої особи. К.: МП «Пам'ятки України», 1991. 319 с.
41. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників: зб. творів. [Київ: б.в., 1991]. 124 с.
42. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989: мемуари; Канадське наукове товариство ім. Шевченка (Том XXXV;). Львів: Каменярь, 1993. 343 с.
43. Восленський М. С. Номенклатура. Москва: Захаров, 2005. 640 с.

44. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні - середина 1950-х - початок 1990-х років: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Інститут українознав. ім. І. Крип'якевича. Київ, 1999. 42 с.
45. Наєнко М. К. Про межі шістдесятництва // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т; редкол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ., 2006. Вип. 5. С. 51–55.
46. Степаненко М. І. Шістдесятники – «діти нашого народу» // Жанрово-стильова палітра слова Олеся Гончара: зб. наук. пр. / Нац. гірн. ун-т; Ін-т гуманітарних проблем; Центр культури укр. мови ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ., 2010. С. 7–19.
47. Шістдесятництво як явище, його витоки й наслідки: [за матеріалами однойменної конференції Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Спілки письменників] // Слово і час: науково-теоретичний журнал. 1997. № 8. С. 40–55.
48. Яшина Л. І. Покоління шістдесятих: погляд у минуле // Актуал. пробл. літературознавства: зб. наук. пр. / редкол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ., 2000. Т. 7. С. 50–57.
49. Ільницький М. Поетична драматургія Івана Драча // Українська мова і література в школі: наук. метод. журнал. 1985. № 9. С. 6–17.
50. Ільницький М. Уроки класиків і сучасників: І. Драч – літературний критик // Жовтень. 1985. № 9. С. 98–105.
51. Ільницький М. "Сприймати світ до всіх його глибин": І. Драчу 70 років // Дивослово: щомісячний науково-методичний журнал. 2006. № 10. С. 43–47.
52. Жулинський М. Осінній Драч з вогненним жалом весняної кропиви: [післямова] // І. Драч. Твори: у 3 т. Т. 3. Статті та есе. Київ: Літературна Україна., 2010. С. 530 – 539.
53. Гладій Н. Тропи, лексика, поетичний синтаксис у творчості Івана Драча // Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (11–12 травня 2006 р.): Філологічні науки / Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2006. С. 45–47.

54. Гуцало Є. Його робота потрібна всім // Українська мова і література в школі.: наук. - метод. журнал. 1986. № 10. С. 13–14.
55. Новиченко Л. Іван Драч – новобранець поезії: [передмова] // Драч І. Соняшник: поезії. Київ., 1962. С. 3–19.
56. Новиченко Л. Синхрофазотрони посеред калини: [про поезію Івана Драча]: [передмова] // Драч І. Вибрані твори. В 2 т. Т. 1. Київ: Дніпро, 1986. С. 3–34.
57. Масенко Л. Слово в поезії Івана Драча // Українська мова і література в школі: наук.- метод. журнал. 1987. № 1. С. 32-35.
58. Галацька В. Л. Виховання національної свідомості засобами художнього слова (на матеріалі творчості Івана Драча) // Проблеми освіти: наук. – метод. зб. [редкол.: М. З. Згуровський (голов. ред.) та ін.]. Київ, 1998. Вип. 9. С. 116–125.
59. Галацька В. Л. Специфіка вираження авторської свідомості у драматичній поемі І. Драча «Соловейко-Сольвейг» // Таїни художнього тексту (до проблеми по- етики тексту): зб. наук. праць / Дніпропетр. нац. ун-т; редкол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ, 2006. Вип. 5. С. 201–207.
60. Галацька В. Л. Форми вираження авторської свідомості в драматичній поемі І. Драча «Дума про Вчителя» // Актуал. пробл. літературознавства: зб. наук. пр. / редкол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ, 2000. Т. 7. С. 91–98.
61. Єременко О. В. Образний світ картин Т. Яблонської в баладах І. Драча // Вісник Запоріз. держ. ун-ту: зб. наук. ст. Філологічні науки / голов. ред. В. О. Толок. Запоріжжя, 2001. № 1. С. 32–34.
62. Світличний І. Перша книга поета // Слово і час: науково-теоретичний журнал. 1997. № 7. С. 33-35.
63. Дзюба І. Музи не мовчать: перші епіч. твори про чорнобил. трагедію // Вітчизна. 1988. № 6. С. 157– 166.
64. Новиченко Л. Н. Избранные работы: в 2 т. / Л. Н. Новиченко. М.: Художественная литература., 1985. Т. 2. 566 с.

65. Моренець В. Оксиморон: літературознавчі статті, дослідження, есеї. Київ: Аграр медіа груп, 2010. 528 с.
66. Бойко О. Д. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. К.: ППІЕНД, 2002. 306 с.
67. Горбачук Д. Русифікаторська мовна політика в Україні у 70–80-х роках ХХ століття // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. Донецьк, 2007. Т. 16. С. 175–188.
68. Муравський О. Молодіжний рух в Україні на зламі 80-х – 90-х років ХХ ст. : політологічний аспект // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. Львів.: Національний університет «Львівська політехніка», 2006. № 18. С. 139–143.
69. Латиш Ю. В. Володимир Щербицький і Михайло Горбачов: висвітлення взаємовідносин в історіографії та мемуарах // Література та культура Полісся. 2012. Вип. 69. С. 283 - 293.
70. Шановська О. А. Діаспорні дослідники про інтелігенцію в суспільно-політичних процесах в Україні в другій половині 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. // Інтелігенція і влада. 2007. Вип. 10. С. 219-232.
71. Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України. К.: Либідь, 1993. 198 с
72. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. Одеса: Астропринт, 1997. 380 с.
73. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989-1996 рр. Одеса: Астропринт, 2014. 336 с.
74. Гончарук Г. І. Національна ідея і Народний Рух України. Одеса: Астропринт, 2004. 172 с.
75. Папакін Г. Українські визвольні змагання 1939–1956 років: джерельний контент. [відп. ред. Г. Боряк]. К.: НАН України. Інститут історії України, 2012. 358 с.
76. Ресент О. П. 25-річчю Народного Руху України присвячується. Рец. на Гончарук Г. Народний Рух України: Історія: 1989 – 1996 рр. Одеса:

- «Астропринт», 2014. — 336 с. // Краєзнавство. Київ, 2014. Вип. 3-4. С. 169–170.
77. Діденко Ю. В. Народний рух у державотворчих процесах України (1989 - 2002). Одеса : Астропринт, 2006. 176 с.
 78. Кіндрачук Н. М. «За Україну незалежну (Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989–1991 рр.)». Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 208 с.
 79. Ільницький Н. З. Етапи становлення Руху // Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України, 25-26 травня, 2011 р., м. Одеса). Одеса: Астропринт, 2011. С. 147-153.
 80. Бажан О. Г. Спроби протидії КДБ УРСР становленню та функціонуванню Народного Руху України за перебудову // Український історичний журнал. 2010. № 1. С. 35-41.
 81. Барцьось В. В. Змагання Народного Руху України за втілення програмних положень в соціально-економічній сфері української держави (кінець 80-х — 90-ті рр. XX ст.) // Інтелігенція і влада : громад.-політ. наук. зб., 2009. Одеса.: Астропринт. Вип. 15. С. 102-115..
 82. Гончарук Г. І. Про Рух і його батька // Інтелігенція і влада : зб. наук. пр. Одеса: Астропринт, 2016. Вип. 35. С. 189-201.
 83. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Тези доповідей Першої Всеукраїнської наукової конференції (14–16 вересня 1994 року, м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін. Київ., 1994. 96 с.
 84. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції (11–12 вересня 1996 року, м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін. Одеса, 1996. 56 с.
 85. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали третьої Всеукраїнської конференції (10–11 вересня 1998 р., м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін. Одеса: Астропринт, 1998. 62 с.

86. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали четвертої Всеукраїнської наукової конференції. 14–15 вересня 2000 року, м. Одеса / редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін. Одеса: Астропринт, 2000. 152 с.
87. Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали V (позачерг.) Всеукр. наук. конф., 14–15 вересня 2001 р., м. Одеса / [редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін.]. Одеса.: Астропринт, 2001. 202 с.
88. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції 16–17 вересня 2005 р., м. Одеса / редкол.: Г. І. Гончарук (голова). Одеса: Астропринт, 2005. 160 с.
89. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю НРУ, (28–29 травня, 2009 р., м. Одеса). Одеса: Астропринт, 2009. 236 с.
90. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю незалежності України, 25–26 травня, 2011 р., м. Одеса / редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін. Одеса: Астропринт, 2011. 456 с.
91. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю незалежності України, 25–26 травня, 2013 р., м. Одеса / редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін. Одеса: Астропринт, 2011. 456 с.
92. Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали X Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 25-річчю незалежності України, 25–26 травня, 2015 р., м. Одеса / редкол.: Г. І. Гончарук (голова). Одеса: Астропринт, 2016. 87 с.
93. Білоус Л. В. Правозахисний рух у відродженні української держави: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук : 23.00.02 - політичні інститути та процеси; Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. Львів, 1994. 25 с.
94. Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х - на початку 90-х років XX століття:

- автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2006. 20 с.
- 95.Бураковський О. З. Історія Ради Національностей Народного Руху України, 1989–1993 рр. Політологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ, наук: 23.00.02; НАН України. Ін-т політ, і етнонац. дослідж. Київ, 1999. 20 с.
- 96.Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989 - 2002 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв, 2009. 19 с.
97. Кизименко І. О. Суспільно-політичні рухи в Україні (90-ті роки ХХ ст.): історіографія : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2003. 14 с.
- 98.Кіндрачук Н. М. Боротьба Народного Руху України за незалежність України: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2010. 16 с.
- 99.Кожанов А. В. Преса національно-демократичного спрямування в суспільно-політичних процесах України (1989 - 1996 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2014. 20 с.
100. Кривдіна І. Б. Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976 - початок 90-х років): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса., 2001. 20 с.
101. Кучерук М. С. Роль Народного Руху України в об'єднанні національно-демократичних сил у проведенні внутрішньої політики держави (2002 - 2009 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса., 2013. 15 с.;
102. Мамонтова Е. В. Фактор преси у конституційному процесі в Україні : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Е. В. Мамонтова; Одес. нац. юрид. акад. Одеса., 2000. 20 с.
103. Мардаренко О. В. Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989-1998 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук:

- 07.00.01 / О. В. Мардаренко; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса., 2007. 19 с.
104. Місєвра І. В. Внесок ВУТ "Просвіта" ім. Т.Г. Шевченка в піднесення рівня національної самосвідомості громадян України (1988- 1996 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Одеський держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса., 1999. 19 с.
105. Овсієнко С. Л. Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997-2002 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса., 2008. 18 с.
106. Піпаш В. В. Громадсько-політична діяльність народного руху України наприкінці 1980-х - на початку 1990 рр.: закарпатський регіональний аспект: автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний ун-т». Ужгород, 2009. 20 с.
107. Сацький П. В. Становлення політичної системи в Україні наприкінці 1980-х - в першій половині 1990-х років : Автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 16 с.
108. Семененко А.І. Діяльність політичних партій та громадських організацій України по утвердженню її державного суверенітету (1985 - 1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 14 с.
109. Тиский М. Г. Народний Рух України: Волинська регіональна організація на зламі 80 - 90-х років : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01; НАН України. Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича. Львів, 2005. 20 с.
110. Шановська О. А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989-1996 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса., 2003. 20 с.
111. Шипотілова О. П. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на території Миколаївщини (1989 - 1996 рр.) : автореф. дис. ... канд.

- іст. наук : 07.00.01; Миколаївський нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2013. 20 с.
112. Цвілюк С. А. Українська держава. 25 років незалежності: Національно-демократичні перетворення новітньої історичної доби: 1991-2016. Одеса: Астропринт, 2017. 364 с.
 113. Історія України в особах XIX-XX ст.: історична література / Укл. І. Войцехівська та ін. Київ: Україна, 1995. 479 с.
 114. Політична історія України. XX століття. К.: Генеза, 2002 Т. 6: Від тоталітаризму до демократії: (1945-2002) / О. М. Майборода (кер.). Київ: Генеза, 2003. 693 с.
 115. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX - XX століття: Навч. посіб. / Я. Й. Грицак. Київ: Генеза, 2000. 356 с.
 116. Пасічник М. С. Історія України. Державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 735 с.
 117. XVII Съезд партии [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.ebbemunk.dk/stalin/xpyweb3.html> (дата звернення 15.05.2015)
 118. Турченко Ф. Г., Панченко П. П., Тимченко С. М. Новітня історія України. Частина II. 1939-2001: навчальне видання [Електронний ресурс] Київ: Генеза, 2001. 383 с. Режим доступу: <https://goo.gl/zeDD4d> (дата звернення 25.06.2015)
 119. В'ячеслав Чорновіл як символ політичного лідера: до 5-ї річниці загибелі [Електронний ресурс] // Радіо свобода: офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/914027.html> (дата звернення 4.03. 2016)
 120. «Прямий ефір»: Схід-Захід України: проблема реальна чи надумана? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода: офіційний сайт. - Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/923627.html> (дата звернення 5.08.2017)
 121. Енина С. На смерть поэта: Драч оправдал Евтушенко перед Украиной [Електронний ресурс] // Ведомости-Украина. Режим доступа: <http://vedomosti-ua.com/59209-na-smert-poeta-drach-opravdal-evtushenko-pered-ukrainoy.html> (дата звернення 8.08.2017)

122. Иван Драч написал стих «Лугандони» [Електронний ресурс] // Режим доступа: <https://znaj.ua/ru/news/culture/24080/ivan-drach-napisav-virsh-pro-lugandoniyu-i-zeka-anukovicha.html> (дата звернення 1.06.2016)
123. Иван Драч Поезія. Чорнобильська мадонна сина [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://litakcent.com/2009/07/23/ivan-drach-rozpoviv-pro-smert-syna/> (дата звернення 2.05.2015)
124. Драч: Майдан давно потрібно було звільнити від «смітника» [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/life/_majdan-davno-potribno-bulo-zvilniti-vid-smitnika-drach/574515 (дата звернення 12.04.2016)
125. Славінська І. Иван Драч: Я 30 років був членом КПРС - гріх було б не вважати мене конформістом [Електронний ресурс] // Українська правда. 2010. 8 листопада. Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2010/11/8/64667/> (дата звернення 4.03.2015)
126. Солонина Є. 44 роки тому на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» відбулись акції протесту проти арештів української інтелігенції [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://storinka-m.kiev.ua/art_news_2169.php (дата звернення 5.09.2016)
127. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України) Ф.1. Центральний комітет комуністичної партії України (1918-1991). Оп. 32. Спр. 2658. Записки, довідки, інформаційні листи, резолюції, телеграми відділів ЦК компартії України до створення і діяльності Народного Руху України. 257 арк.
128. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2650. Листи ЦК Компартії України обкомам партії, проекти програми та відозви до громадян УРСР Народного Руху України за перебудову. 28 січня – 14 лютого 1989 р. 81 арк.
129. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2872. Про стан суспільно-політичної обстановки в республіці у серпні 1990 р. Таємно. (31.08.1990). 268 арк.
130. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2535. Пропозиції з принципових положень нового Статуту КПРС, що забезпечить розвиток внутрішньопартійної демократії. (15.01. 1990). 356 арк.

131. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2751. Секретаріат ЦК КПУ. Деякі пропозиції по активізації роботи комуністів у Верховній Раді УРСР. (01.11.1990). 303 арк.
132. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2746. ЦК КПУ. Інформація про попередні висновки виборів республіканських і місцевих Рад народних депутатів у Кримській області, місцевих Рад народних депутатів Вінницької області. 12 березня 1990 року. 129 арк.
133. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2555. ЦК КПРС про деякі тенденції розвитку політичної ситуації в республіці (04. 05. 1989 р.). 54 арк.
134. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2746. Арк. 2– 3.
135. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2658. Арк 65.
136. ЦДАГО. України Ф.1. Оп. 32. Спр. 2770. ЦК КПУ «Про створення державного комітету у справах національностей» (21.03.1990 р.). 89 арк.
137. ЦДАГО. України Ф.1. Оп. 32. Спр. 2540. Якісний склад висунутих кандидатів у народні депутати УРСР. (12. 12. 1989). 136 арк.
138. ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 32. Спр. 2658. Арк. 20-23.
139. ЦДАГО. України Ф.1. Оп. 32. Спр. 2658. Арк. 168.
140. ЦДАГО України. Ф.1. Оп.24. Спр. 5894. [«Весь світ вшановує пам'ять великого поета революціонера-демократа Т.Г.Шевченка»]. 309 арк.
141. ЦДАГО України Ф.270. Народний Рух України. Оп.1 Спр. 5 Принципи та зміст діяльності Народного Руху України за перебудову. Проекти статутів та програма установчого з'їзду НРУ. Опитувальні анкети учасників з'їзду. Списки виступаючих на з'їзді, активістів Обласних організацій, які рекомендовані до керівних органів НРУ і для участі в роботі установчого з'їзду, зразок анкети учасника з'їзду. Список документів (виступів) до з'їзду. 1989 р. 102 арк.
142. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1. Спр. 85. Документи II Всеукраїнських зборів Народного Руху України, 25-28 жовтня 1990 року. Документи, Київ 1990. 121 арк.

143. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1. Спр.4. Список членів Організаційного комітету Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову., серпень 1989. 12 арк.
144. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 5 арк .90.
145. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр.156 Листи НРУ до Президента України, міністерства закордонних справ, осередків НРУ, громадської діаспори про захист української державності, проведення масових політичних заходів, надання допомоги силам, з організаційних та інших питань діяльності НРУ. 243 арк.
146. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1. Спр. 156. Арк. 35–38.
147. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр.4. Арк. 10–11.
148. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 156. Арк. 135–137.
149. ЦДАГО України ф.270. Оп.1 Спр. 156. Арк. 154–157.
150. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 5. Арк. 28–29.
151. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 156. Арк. 20–23.
152. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1. Спр. 5. Арк. 81.
153. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 118. Рада національностей Народного Руху України. Положення про Раду національностей НРУ.10.09.1989. 35 арк.
154. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 126. Агітаційні плакати та листівки Народного Руху України до Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. та виборів Президента України. Грудень 1991. 41 арк.
155. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 5. Арк. 21–27.
156. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 156. Арк. 94.
157. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр.4. Арк. 3.
158. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 94. Другі Всеукраїнські збори Руху, Вісник Руху. 47. Листопад. 1990. Арк. 5-6.
159. ЦДАГО України ф.270 оп.1 Спр. 95 Листи до Верховної Ради УРСР, 234 арк.
160. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1. Спр.5. Арк. 91.

161. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1. Спр.111. Порядок денний сесії Великої Ради НРУ 25 травня 1991 р. Робочі матеріали до сесій Великої Ради НРУ 25 травня та 30-31 серпня 1991 р. (маш. і рук. прим.) 25 травня 1991 р. – 31 серпня 1991 р. 171 арк.
162. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 120. Листи і телеграми НРУ до Ради міністрів УРСР, міністерства закордонних справ, київського міськвиконкому, установ і організацій про суспільно-політичне становище в Україні, проведення масово-політичних заходів, у тому числі референдумів березня і грудня 1991 р. 65 арк.
163. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр.120. Арк. 59.
164. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр.127. Стаття І. Драча «Рух не вичерпав себе і має майбутнє». 43 арк.
165. ЦДАГО України Ф.270. Оп.1 Спр. 135. III Всеукраїнські Збори НРУ (ксерокопії) (28.02.1992 –01.03.1992). 51 арк.
166. ЦДАГО України Ф.270. Оп.2 Спр.6. Вісник НРУ: Майбутнє Руху - майбутнє України. 40 арк.
167. Спогади про громадсько-політичну діяльність : [бесіда з поетом, кіносценаристом, драматургом І. Ф. Драчем / записав І. Яковлєв] // м. Київ. Запис. 40 хв. 2017. 11 липня.
168. Спогади про життя : [бесіда з поетом, кіносценаристом, драматургом І. Ф. Драчем / записав І. Яковлєв] // Одеський національний політехнічний університет. Аудиторія. Запис. 2 год. 2016. 25 травня.
169. Іван Драч. Література. Кінематограф. Політика : біобібліогр. покажчик // ДЗ «Нац. парлам. б-ка України»; упоряд.: Г. В. Волянська. Київ : Основа, 2011. 532 с.
170. Драч І. Соняшник. Київ.: Державне видавництво художньої літератури, 1962. 140 с.
171. Драч І. Протуберанці серця. Київ.: Видавництво «Молодь», 1965. 143 с.
172. Драч І. Балади буднів. Київ.: Радянський письменник, 1967. 151 с.
173. Драч І. Поезії. Київ.: Видавництво «Молодь», 1967. 183с.

174. Драч І. До джерел. Київ.: Видавництво художньої літератури «Дніпро» 1972. 302 с.
175. Драч І. Корінь і крона. Київ.: Радянський письменник, 1974. 109 с.
176. Драч І. Ф. Київське небо: поезії. Київ.: Молодь, 1976. 143 с.
177. Драч І. Ф. Дума про вчителя: драматична поема. Київ.: Радянський письменник, 1977. 131 с.
178. Драч І. Ф. Сонячний фенікс: вірші. Драматична поема. Київ.: Молодь, 1978. 160 с.
179. Драч І. Ф. Сонце і слово: поезії. Київ.: Дніпро, 1978. 367 с.
180. Драч І. Американський зошит : вірші, переклади, драматична поема. Київ. : Молодь, 1980. 207 с.
181. Драч І. Січнева балада 1924 року. К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1980. 55 с.
182. Драч І. Шабля і хустина. Київ : Радянський письменник, 1981. 159 с.
183. Драч І. Ф. Драматичні поеми: дума про Вчителя. Соловейко-Сольвейг. Зоря і смерть Пабло Неруди. Київ.: Дніпро, 1982. 284 с.
184. Драч І. Ф. Київський оберіг: триптих. Київ.: Молодь, 1983. 229 с.
185. Драч І. Ф. Теліжинці: поезії. Київ: Радянський письменник, 1985. 199 с.
186. Драч І. Ф. Храм сонця: поезії. Київ: Радянський письменник, 1988. 125 с.
187. Драч І. Ф. Противні строфи: поезії. Київ.: Просвіта, 2005. 320 с.
188. Драч І. Ф. Поезія. Чорнобильська мадонна. Харків: Ранок, 2002. 48 с.
189. Драч І. Ф. Григорій Сковорода: біографічна повість. Київ: Молодь, 1984. 216 с.
190. Драч І. Іду до тебе : кіноповісті. Київ. : Радянський письменник, 1970. 182 с.
191. Драч І. Ф. Наближення: поетичні переклади і статті / вступна стаття і комент. В. О. Брюггена. Харків: Фоліо, 2012. 379 с.
192. Історія Русів / пер. на укр. І. Драч, авт. вступної статті В. Шевчук. Київ: Радянський письменник, 1991. 318 с.
193. Драч І. Ф. Вибрані твори: у 2 т. Т. 2: переклади. Київ.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2012. 608 с..

194. Драч І. Духовний меч : літературна критика ст. та есе. Київ : Радянський письменник, 1983. 347 с.
195. Драч І. Політика: статті, доповіді, виступи, інтерв'ю // Укр. Всесвітня Координаційна Рада; Т-во зв'язків з українцями за межами України; Конгрес укр. інтелігенції. – Київ, 1997. 392 с.
196. Драч І. Ф. Від форуму до форуму [матеріали доп., виступів, ст. та інтерв'ю]. Київ, 2006. 272 с.
197. Драч І. Ф. Слово: вірші, поеми, кіносценарії та публіцистика різних років. К.: Либідь, 2009. 448 с.
198. Драч І. Ф. Вибрані твори: у 2 т. Т. 1: вірші. Поеми. К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2011. 608 с.
199. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Криниця для спраглих, 1964. Харків : Фоліо, 2017. С.11- 77
200. Драч І. Ф. Криниця для спраглих: кіносценарії, вірші, інтерв'ю та статті на тему кіно. К.: Мистецтво, 2010. 478 с.
201. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Камінний хрест, 1968. Харків.: Фоліо, 2017. – С.78-123
202. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Іду до тебе, 1971. Харків.: Фоліо, 2017. С.124-222.
203. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Пропала грамота, 1972. Харків.: Фоліо, 2017. С.271- 304
204. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Дід лівого крайнього, 1974. Харків.: Фоліо, 2017. С.223- 270.
205. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: І в звуках пам'ять відгукнеться, 1986 // Рукопис з власного архіву І. Драча (Київ) 55 с.
206. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Вечори на хуторі біля Диканьки, 1983 // Рукопис з власного архіву І. Драча (Київ) 70 с.
207. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Мама рідна, любима, 1986. // Рукопис з власного архіву І. Драча (Київ) 44 с.

208. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Вінчання зі смертю, 1992 // Рукопис з власного архіву І. Драча (Київ) 50 с.
209. Драч І. Ф. Кіносценарій до фільму: Таємниця, забрана Чингісханом, 2001 // Рукопис з власного архіву І. Драча (Київ) 67 с.
210. Про присвоєння І. Драчу звання Герой України від 19.08.2006 № 705/2006 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-партал Верховної Ради України. Розділ «Законодавство України». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/705/2006> (дата звернення 5.07.2015)
211. Указ Президента України № 952/96 від 16 жовтня 1996 року «Про нагородження відзнакою Президента України «Орден князя Ярослава Мудрого» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-партал Верховної Ради України. Розділ «Законодавство України». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/705/2006> (дата звернення 14.03.2015)
212. Указ Президента України № 982/2011 від 17 жовтня 2011 року «Про нагородження І. Драча орденом князя Ярослава Мудрого» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-партал Верховної Ради України. Розділ «Законодавство України». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/982/2011> (дата звернення 5.07.2015)
213. Указ Президента України № 822/2011 від 19 серпня 2011 року «Про нагородження відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «20 років незалежності України» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-партал Верховної Ради України. Розділ «Законодавство України». Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/8222011-13467> (дата звернення 5.07.2015)
214. Остання адреса: до 60-річчя соловецької трагедії. В 2-х томах. Т.1 / редкол.: І. Драч, В. Пристайко, О. Пшенніков та ін., відп. ред. А. Зінченко. К.: Сфера, 1997. 325 с.
215. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: в 4-х т. Харків: Фоліо, 2001. Т.1: Особистості / Софія Карасик та ін.; 2001. 203 с.

216. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: в 4-х т. / Укл. Василь Овсієнко. Харків: Фоліо, 2001. Т. 2: Документи і матеріали: 9 листопада 1976-2 липня 1977. 2001. 194 с.
217. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: в 4-х т. / Укл. Василь Овсієнко. Харків: Фоліо, 2001. Т. 3: Документи і матеріали: Серпень 1977-10 грудня 1978. 2001. 238 с.
218. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: в 4-х т. / Укл. Василь Овсієнко. Харків: Фоліо, 2001. Т. 4: Документи і матеріали: 10 грудня 1978-11 березня 1988. 2001. 254 с.
219. Український визвольний рух // Центр досліджень визвольного руху. – Київ.: Вид. "Мс", 2003. Збірник № 4: Боротьба народів Центрально-Східної Європи проти тоталітарних режимів у XX столітті / Ред. В. В'ятрович, 2005. 271 с.
220. Український правозахисний рух = Ukrainian movement for human rights and justice: Документи й матеріали київської Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських Угод. Торонто; Балтимор: Смолоскип, 1978. 477 с.
221. Масенко Л. Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду // Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2005. С. 5-36.
222. Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. XX ст. Документи і матеріали. До 20-ї річниці незалежності України / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, Г. І. Гончарук та ін. НАН України. Інститут історії України; Галузевий державний архів Служби безпеки України. Київ: Інститут історії України, 2011. 626 с.
223. Симоненко В. Початок дороги (Назустріч Всесоюзній нараді молодих письменників): [про першу кн. І. Драча «Соняшник»] // Твори. [У 2 т.]. Т. 2. Статті. Рецензії. Нариси. Виступи. Листи. Автореферати. Документи. Черкаси, 2004. С. 227–230.
224. Декларація про державний суверенітет України. Історія прийняття, документи, свідчення. Житомир: «Рута», 2010. 868 с.

225. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову / Ред. рада: голова М. Горинь, І. Драч, В. Дончик та ін.; Редакція «Україна, наука і культура»; Український народний рух. Київ: ВАТ «Рівненська друкарня», 2000. 496 с.
226. Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України // Національна академія наук України, Інститут історії України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ: Інститут історії України, 2009. 454 с.
227. Чорновіл В. Твори: У 10 т. Київ: Смолоскип, 2002. Т. 2: Правосуддя чи рецидиви терору? Лихо з розуму (портрети двадцяти "злочинців"). Документи та матеріали 1966-1968 рр. / Упор. та коментарі Валентини Чорновіл. 2003. 903 с.
228. Конгрес Української Інтелігенції: Довідкові матеріали перших всеукраїнських зборів інтелігенції. Київ: 21 березня 1998. 28 с.
229. Конгрес Української Інтелігенції: матеріали перших всеукраїнських зборів інтелігенції. Київ: 21 березня 1998. 64 с.
230. Статут Конгресу Української Інтелігенції. Київ: АБЕРС, 1998. 45 с.
231. Бондаренко О. Марія Драч «дружина кожного політика повинна мати свій дуб. Собі я вибрала невеликий» [Електронний ресурс] // Факты и комментарии: 2000. 10 листопада. Режим доступу: <http://fakty.ua/103538-mariya-drach-quot-zhena-kazhdogo-politika-dolzha-imet-svoj-dub-sebe-ya-vybrala-nebolshoj-quot> (дата звернення 10.11.2015)
232. Унгурян О. Иван Драч: "Все-таки добрых людей на свете намного больше, чем злых, потому я и не впадаю в отчаяние [Електронний ресурс] // Факты и комментарии. 2016. 18 октября. Режим доступа: <http://fakty.ua/224037-ivan-drach-vse-taki-dobryh-lyudej-na-svete-namnogo-bolshe-chem-zlyh-potomu-ya-i-ne-vpadayu-v-otchayanie> (дата звернення 4.05.2017)
233. Унгурян О. Иван Драч: «в детстве энциклопедию я подобрал с земли, а шевченковский «кобзарь» упал на меня... Прямо с неба!» [Електронний

- ресурс] // Факты и комментарии. 2005. 1 июля. Режим доступа: <http://fakty.ua/print/58371> (дата звернення 3.06.2016)
234. Шаповал Ю. Драч політичний [Електронний ресурс] // День. 2016. 13 жовтня, №185-186. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/drach-politychnyy> (дата звернення 4.01.2017)
235. Сивокінь Г. «Добрим я хочу в собі потривати. Як рідна земля. Рідна мова і мати»: до ювілею «шістдесятника» Івана Драча // Народна газета. 1996. № 41. С. 2.
236. Гончар О. Вступне слово Олеся Гончара [на ювілейному вечорі Івана Драча] // Літературна Україна. 1986. 23 жовтня. С. 2.
237. Евтушенко Е. Ивану Драчу – 50 лет // Литературная газета. 1986. 15 октября. С. 7.
238. Максименко, Р. Екологія природи – екологія душі. Матеріали до уроку за поемою Івана Драча «Чорнобильська мадонна» // Українська мова та література. 2004. № 37. С. 7–8.
239. Торкнути струну національної гідності: [вийшла друком кн. В. Ковтуна «Іван Драч: політичний портрет»] // Народна газета. 1998. № 24 (червень). С. 5.
240. Халус О. Рятуймо криницю нашого життя. Ювілею поета Івана Драча присвячується // Українське слово. 2006. № 44. С. 9.

Список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Яковлєв І. В. І. Ф. Драч і перебудовчі процеси в Україні // Інтелігенція і влада: громадсько-політ. наук. зб. Одеса: Астропринт, 2015. Вип. 33. С. 249-256
2. Яковлєв І. В. Боротьба І. Ф. Драча за незалежність України // Інтелігенція і влада: громадсько-політ. наук. зб. Одеса: Астропринт, 2016. Вип. 34. С. 200-206.
3. Яковлєв І. В. Становлення постаті І. Ф. Драча в період деєталінізації // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Одеса: Екологія, 2016. Вип. 35. С. 232-241.
4. Яковлєв І. В. Громадсько-політичний шлях І. Ф. Драча // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. Одеса: Фенікс, 2016. Вип. 12. С. 46-50.
5. Яковлєв І. В. І. Ф. Драч і Конгрес української інтелігенції // Інтелігенція і влада: Серія: Історія. Вип. 36. Одеса: Екологія, 2017. С. 280-288.
6. Яковлєв І. В. Співпраця І. Драча з Президентами України // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Вип. 37. Одеса: Екологія, 2017. С. 218 – 230.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

7. Яковлєв І. В. Іван Федорович Драч і Одеська обласна організація Народного Руху України // Перша Всеукраїнська наукова конференція присвячена 600-річчю міста Одеса «Кочубіїв - Хаджибей - Одеса». Одеса: Політехперіодика, 2015. С. 170-172.
8. Яковлєв І. В. І. Ф. Драч у боротьбі за незалежність України // Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України «Народний Рух України: місце в історії та політиці», (м. Одеса, 25-26 травня, 2016 р.). Одеса: Астропринт, 2016. С. 85-86.
9. Яковлєв І. В. Проблеми українського мовознавства як одна з причин боротьби

НРУ за незалежність // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України «Південь України у вітчизняній та європейській історії», (м. Одеса, 15-16 вересня. 2016 р.). Одеса: Астропринт, 2016. С. 429-432.

10. Яковлев І. В. Наслідки політики радянізації на території УРСР як головна загроза подальшого розвитку Українського етносу // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Етнічна культура в глобалізованому світі» (м. Одеса, 6-7 жовтня, 2016 р.). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. С. 186-194.

11. Яковлев І. В. Конформістська політика І. Ф. Драча // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (м. Одеса, 27 жовтня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. С. 83-84.

12. Яковлев І. В. Про вплив І. Ф. Драча на миротворчі погляди Народного Руху України // Матеріали X Миколаївської обласної краєзнавчої конференції: Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження (20-21 жовтня 2016 р, м. Миколаїв). Миколаїв: Іліон, 2016. С. 184-185.

13. Яковлев І. В. Русифікаторська політика як засіб боротьби з інакодумством // Матеріали VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (м. Одеса: 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2016. С. 141-142.

14. Яковлев І. В. Постать І. Ф. Драча в новітній історії України // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Хаджибеївські читання», (м. Одеса, 9 березня 2017 р.) Одеса: Букаєв В.В, 2017. С.176-183.

15. Яковлев І. В. Громадсько-політична діяльність І. Ф. Драча в період помаранчевої революції // Матеріали III мультидисциплінарної конференції, (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) Одеса: Гельветика, 2017. С. 110-112.